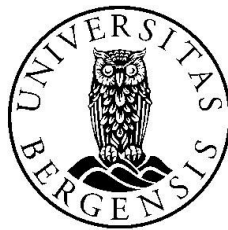

Rus og rehabilitering

En kvalitativ casestudie av rus og rehabilitering i et åpent og et lukket
norsk fengsel

Jakob Nonseid

Masteroppgave i Sosiologi

Høsten 2018

Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen

Forord

Prosesen har vært lærerik og spennende, og jeg har fått utforske en institusjon som jeg lenge har vært nysgjerrig og spent på. Noen personer har vært viktige støttespillere gjennom året som har gått, og jeg vil benytte anledningen til å takke dem.

Først og fremst vil jeg takke innsatte og ansatte ved de to fengslene jeg besøkte. Jeg ble tatt i mot med åpne armer og deres interesse for temaet har vært uvurderlig.

Jeg retter stor takknemmelighet til min eminente veileder, Hans-Tore Hansen. Hans-Tore har vært min veileder gjennom hele sosiologistudiet ved Universitetet i Bergen. Uten din inspirasjon og støtte ville jeg ikke klart dette.

Stor takk går også til Catrine for uvurderlig korrekturlesing og inspirasjon. Også takk til min gode venn Espen som er en svært grundig leser.

Jeg vil takke mamma og pappa for at dere har støttet meg gjennom hele prosessen. Og spesielt takk til mamma for innsatsen på slutten!

Til slutt vil jeg takke alle mine medstudenter på Sosiologi, det har vært en morsom tid.

Sammendrag

Nyere forskning antyder at om lag 60 prosent av innsatte i norske fengsler har et rusproblem. Dette er bakgrunn for denne mastergradsoppgavens studie, hvor temaet rus og rehabilitering blant innsatte blir belyst. Parallelt med den høye andelen rusmisbrukere i fengsel, ser man også tegn til økt satsing på rusrehabiliterende tiltak i norske fengsler.

I tråd med dette har denne studiens intensjon vært å få frem enkelte innsatte og ansattes beskrivelser og opplevelser av rus og rehabilitering i fengsel. Studien tar utgangspunkt i kvalitativ metode der undersøkelsene er gjennomført ved bruk av semistrukturerte intervjuer med både innsatte og ansatte. For å få et bredt og nyansert grunnlag til studien er det empiriske materiale innhentet ved et åpent og et lukket norsk fengsel. Implikasjonen ved å studere to forskjellige type fengsler åpner opp for en komparativ casestudie, der jeg får mulighet til å se på likheter og ulikheter ved de to fengslene.

Med utgangspunkt i empirien fra intervjuene søkte jeg svar på to overordnede spørsmål:

1. Hvem er de typiske innsatte med rusproblemer, hvordan er fengselshverdagen deres og hva er deres forhold til rusmidler?
2. Hvilke vurderinger gjør innsatte og ansatte seg om rusrehabiliterende tiltak i et åpent og et lukket norsk fengsel, finnes det tydelige forskjeller, og hvilke tanker har de om hva som skal til for å drive rusrehabilitering i fengsel?

Med bakgrunn i disse to forskningsspørsmål viser denne studien de innsattes beskrivelser av deres hverdagsliv i fengselet, deres relasjoner til andre mennesker i fengslene, deres forhold til rusmidler og deres motivasjon til endring. Gjennom intervjuene fremkommer de innsattes opplevelse av deres fengselshverdag og muligheten for rehabilitering de møter i fengselet.

Studien viser at de innsatte kan forstås som både en heterogen og en homogen gruppe, hvor alle de intervjuede har utfordringer knyttet til rus, og alle soner i fengsel relatert til sine rusproblemer. Samtidig fremkommer det forskjeller i bakgrunn for rusproblemene. Studiens forskning viser ulike beskrivelser fra de innsatte omkring årsaken til rusmisbruket. For enkelte av dem knyttes årsaken til rusmisbruket opp mot vanskelige oppvekstsvilkår, mens andre beskriver årsaken til misbruket mer som en tilfeldighet.

Studien søker også å gi beskrivelser av ulike former for rusmisbruk blant de innsatte. Hvor forskjellen består i å ta i bruk oppkvikkende rusmidler, eller mer beroligende og dempende rusmidler. Samtidig avdekker det empiriske materialet forskjeller omkring bruken av

rusmidler, hvor noen innsatte forteller om jevnlig rusmisbruk i fengsel, mens andre forholder seg rusfri i fengsel. Det avdekkes også hvordan store kvantum av legepreparater distribueres rundt i fengslene som rusmidler. I lys av dette ser jeg blant annet nærmere på hvilke forhold som ligger bak denne distribusjonen.

I studiens andre del blir de innsatte og ansattes vurderinger av rusrehabilitering i fengsel belyst. Her er det særlig tre tiltak som skiller seg ut: Rusmestringsenheter, Legemiddelasistert rehabilitering i fengsel og «Russamtalen».

Det viser seg tidlig at det å snakke om rehabilitering i fengsel med innsatte er kontroversielt, selv om noen av tiltakene oppleves som akseptable. Rusmestringsenheten oppleves som det beste rusrehabiliterende tiltaket i fengsel, både av ansatte og innsatte.

LAR-behandling i fengsel påpekes å ikke være et rusrehabiliterende tiltak satt i sammenheng med fengsel, siden dette finnes også finnes ute i samfunnet. LAR er også utgangspunkt for kontroverser. Tiltaket blir sett på som nødvendig for enkelte, samtidig som det er skyld i brorparten av rusmidler i fengsel.

Russamtalen får positiv omtale av både innsatte og ansatte ved å være en alternativ straffereaksjon for innsatte som blir tatt i å ruse seg i fengsel. Her stopper også den positive omtalen, og de både de innsatte og ansatte kritiserer videre innhold og organisering.

Studien tar til slutt for seg de innsatte og ansattes vurderinger av hvordan rusrehabilitering i fengsel bør anlegges. Her viser det seg at intervjugruppene har mye til felles, og mildere soning fremstår som det mest ønskelige, noe som leder videre til det veletablerte inntrykket om at «jo strengere soningsforhold, jo mindre rehabilitering».

Antall ord i hovedteksten: 35 180

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 Introduksjon	1
1.1 Tema og problemstilling	1
1.2 Kort om norske fengsler og innsatte	3
1.3 Den nordiske eksepsjonalismen	4
1.4 Fengsel: En institusjon for straff og rehabilitering?	5
1.5 Rusrehabilitering i fengsel	7
1.5.1 Rusmestringsenheter	9
1.5.2 Legemiddelassistert rehabilitering i fengsel.....	12
1.5.3 Russamtalen	12
Kapittel 2 Teori og tidligere forskning	14
2.1 Innledning.....	14
2.2 Fengsel som forskningsarena	14
2.3 Norsk fengselsforskning	16
2.4 Mjåland om «Kollen» fengsel.....	17
Kapittel 3 Data og metode	21
3.1 Forskningsdesign	21
3.2 Metode og tilgang	23
3.2.1 Tilgang til fengslene.....	24
3.2.2 Om rekruttering av respondentene	27
3.3 Observasjon.....	28
3.4 Nærmere om intervjuene med innsatte og ansatte	31
3.5 Prosjektets troverdighet.....	33
3.5.1 Reliabilitet.....	33
3.5.2 Validitet	35
3.5.3 Generalisering	35
3.6 Etske betraktninger	36
Kapittel 4 De innsattes forhold til rusmidler og deres hverdagsliv i fengsel.....	39
4.1 Innledning.....	39
4.2 Fengselshverdagen.....	39
4.2.1 Soningsforholdene	39
4.2.2 Menneskelige relasjoner i fengslene.....	40
4.3 Rus og rusproblemer	43
4.3.1 Hvordan kom de innsatte i kontakt med rus?.....	43

4.3.2 Rusbruker eller rusmisbruker?	44
4.4 Rusmidler i fengsel	46
4.4.1 Distribusjon og omsetning av rusmidler.....	49
4.4.2 Hvordan oppfattes innsatte med rusproblemer?	51
4.5 Er de innsatte motivert til endring?	52
Kapittel 5 Rusrehabilitering i fengsel.....	55
5.1 Innledning.....	55
5.2 Hvilke rusrehabiliterende tiltak i fengsel kjenner de innsatte til?	55
5.3 Rusmestringsenheten.....	57
5.4 LAR i fengsel	62
5.5 Russamtalen	67
5.6 Hvordan drive rusrehabilitering i fengsel.....	72
5.6.1 De innsattes synspunkter	72
5.6.2 De ansattes synspunkter	76
Kapittel 6 Avslutning.....	80
6.1 Oppsummering.....	80
6.2 Diskusjon	84
6.3 Videre forskning	87
Litteratur:	89
Vedlegg 1: Intervjuguide	98
Vedlegg 2 NSD:	102
Vedlegg 3 Informasjonsskriv:	103
Vedlegg 4 Vedtak fra Kriminalomsorgen om forskning i fengsel:	105

Kapittel 1 Introduksjon

1.1 Tema og problemstilling

Noe av det viktigste jeg har lært som sosiologistudent, er å stille meg *kritisk* og *spørrende* til ulike forhold i samfunnet vårt. En dyktig sosiolog tar ingenting forgitt, og har en trang til å *fortolke, forstå* og *forklare* sosiale fenomen. Jeg mener sosiologi er viktig for å bevare et fruktbart og funksjonelt samfunn, et samfunn som ikke stagnerer, men som heller ikke utvikles i feil retning. Å sette lys på alle forhold i samfunnet, ikke minst tema og problemstillinger som handler om samfunnets marginaliserte, svake og utstøtte, er en av våre viktigste oppgaver. I mastergradsoppgaven min vil jeg gjøre nettopp dette.

Fengsel er en samfunnsinstitusjon som de fleste har begrensede kunnskaper om, og som de innsatte selv har begrensede muligheter til å uttale seg om eller påvirke. Som en stor institusjon med et betydelig mandat, fremstår fengsel som en av de viktigste institusjonene vi har i samfunnet. Det er her vi plasserer mennesker som har begått kriminelle handlinger, for å straffe dem og for å beskytte samfunnet ellers mot dem. Som et moderne samfunn er dette noe av det mest radikale vi foretar oss, og det er av vesentlig betydning at vi har bred kunnskap om institusjonen, hvem som sitter der og hva som foregår der.

I Norge har vi et straffesystem som baserer seg på mer enn bare det å straffe og oppbevare straffedømte. Straffegjennomføringslovens formålsparagraf § 2 (2001) lyder blant annet:

«Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold[...]»

Det fremkommer altså tre retningslinjer:

1. Det rent sikkerhetsmessige der formålet er å beskytte samfunnet ved å låse inn innsatte og hindre dem i å rømme.
2. Å redusere faren for nye straffbare handlinger fra den enkelte straffedømte.
3. Å opprettholde humane forhold for den innsatte.

Ser vi videre på Straffegjennomføringsloven § 3 (2001) som tar for seg innholdet i straffen, sier den blant annet at:

«[...] Innholdet skal bygge på de tiltak kriminalomsorgen har til rådighet for å fremme domfeltes tilpasning til samfunnet. Kriminalomsorgen skal legge forholdene til rette for at domfelte skal kunne gjøre en egen innsats for å motvirke nye straffbare handlinger... Domfelte har aktivitetsplikt under gjennomføringen av straff og strafferettslige særreaksjoner. Aktivitetsplikten kan bestå av arbeid, samfunnsnyttig tjeneste, opplæring, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet[...].»

Et grunnleggende prinsipp i norsk straffegjennomføringslov er at fengsel i Norge, parallelt med å skjerme samfunnet fra kriminelle, skal være en arena der det legges til rette for endring og rehabilitering av straffedømte. Straffegjennomføringssystemet baserer seg på humanistiske prinsipper og på individuell tilrettelegging for domfelte og innsatte (Kriminalomsorgen, 2018).

Utgangspunktet for denne mastergradsoppgaven har vært min nysgjerrighet på fengsel, der spenningsforholdet mellom straff og rehabilitering spesielt har interessert meg. Norske fengsler har de siste tiårene vært preget av en særlig stor andel rusmisbrukere, der flere undersøkelser viser at en oppslutning på over 60 prosent av innsatte har problematiske forhold til rus (Kriminalomsorgen, 2018; Helgesen, 2017; Kolind mfl, 2013;). Den store andelen rusmisbrukere i fengslene har gjort meg oppmerksom på viktigheten av å belyse dette temaet. I mastergradsoppgaven søker jeg derfor å bidra til feltet ved å ta for meg innsatte og ansattes vurderinger av rus og rehabilitering i to norske fengsler.¹

Jeg opererer med en bred og åpen problemstilling: *Hva kjennetegner innsatte med rusproblemer og deres fengselshverdag, og hvordan opplever innsatte og ansatte rusrehabilitering i et åpent og et lukket fengsel?*

Problemstillingen er aktuell og kommer i en periode hvor det satses på rusrehabiliterende tiltak i norske fengsler. Som et resultat av en økende populasjon innsatte med rusproblemer og domfelte med rusrelatert kriminalitet i de nordiske landene (Kolind mfl. 2013), samtidig med bekymringen over at innsatte med rusproblemer har vansker med å leve rusfritt og lovlydig etter endt soning, samt at mange rusmiddelbrukere tar overdoser etter løslatelse, har de

¹ Jeg har regelmessig valgt å skrive rus og rehabilitering fremfor andre alternativer, av språklige årsaker. Det refereres normalt til rusmidler og rusrehabilitering i denne sammenhengen.

nordiske landene de siste 15 årene i økende grad tilbudt innsatte rusbehandling og rehabilitering (Helgesen, 2015).

Det empiriske datagrunnlaget til oppgaven er basert på kvalitative intervjuer som jeg har gjennomført med innsatte og ansatte fra to norske fengsler. I lys av problemstillingen min er det to forhold som jeg særlig ønsker å utforske gjennom de empiriske analysene:

3. Hvem er de typiske innsatte med rusproblemer, hvordan er fengselshverdagen deres og hva er deres forhold til rusmidler?
4. Hvilke vurderinger gjør innsatte og ansatte seg om rusrehabiliterende tiltak i et åpent og et lukket norsk fengsel, finnes det tydelige forskjeller, og hvilke tanker har de om hva som skal til for å drive rusrehabilitering i fengsel?

Med det første punktet tar jeg for meg innsatte med rusproblemer og deres hverdag i fengsel; Hvilke utfordringer står de overfor, hvordan opplever de det å sone i fengsel, hvordan er relasjonene til andre mennesker i fengselet, hva er deres forhold til rus, og hvilke tanker har de om endringsprosessen i fengsel?

Med det andre punktet søker jeg å ta for meg innsatte og ansattes vurderinger av rusrehabiliterende tiltak i fengsel, derav spesielt de tre tiltakene jeg senere lister opp som *direkte rusrehabiliterende* tiltak i fengsel. Videre vil jeg presentere deres vurderinger av hvordan de tenker rusrehabilitering i fengsel bør praktiseres.

1.2 Kort om norske fengsler og innsatte

Hvert år settes omkring 9300 (2015) mennesker i fengsel i Norge, samtidig som det til en hver tid befinner seg i underkant av 4000 (2016) personer i de 43 forskjellige fengslene vi har (Kriminalomsorgen, 2018). Ifølge tall fra Statistisk sentralbyrå (2016) er omkring 95 prosent av de 9300 menneskene som settes i fengsel hvert år menn, mens i overkant 68 prosent av alle innsatte er norske statsborgere, og 67 prosent er over 30 år. Ser vi på hvilke lovbrudd innsatte er dømt for, var det i 2014 fire forskjellige lovbruddsgrupper som medførte omtrent like mange fengslinger: voldskriminalitet (2 319), vinningskriminalitet (2 195), narkotikalovbrudd (2 128) og trafikklovbrudd (2 102) (SSB, 2016).

Et fengsel består som regel av flere avdelinger som varierer ut i fra type innsatte eller sikkerhetsnivået til de som sitter der. Vi ser for eksempel at noen avdelinger er reservert til innsatte dømt for sedelighet eller overgrep, dette fordi de ofte blir mislikt av innsatte med andre dommer og derfor adskilles (Molvær, 2012). Et viktig skille er skillet mellom åpne og

lukkede fengsler. Over 60 prosent av fengselsplassene i Norge tilhører det som betegnes som «lukket fengsel». Et lukket fengsel er den typisk allmenne forståelsen av et fengsel. Disse fengslene har et høyt sikkerhetsnivå med mur eller et høyt gjerde rundt fengselsområdet og baserer seg på streng kontroll av de innsatte med låste dører og jevnlig tilsyn fra fengselsbetjentene (Kriminalomsorgen, 2017). I de aller fleste tilfeller vil innsatte starte soning i et lukket fengsel med høyt sikkerhetsnivå, før de eventuelt kan bli vurdert overflyttet til et fengsel med lavere sikkerhetsnivå jo nærmere løslatelsen de kommer. En overføring til et fengsel med lavere sikkerhetsnivå skjer for å skape en gradvis tilbakeføring fra fengsel til full frihet. Fengslene med lavere sikkerhetsnivå betegnes som åpne fengsler, og disse baserer seg på færre fysiske sikkerhetstiltak enn fengsler med høyt sikkerhetsnivå. De består ofte av hus som de innsatte kan dele med andre og det legges stor vekt på muligheten for kontakt med det øvrige samfunn gjennom ulike typer utgang, besøksordninger og «lempeligere» kontrolltiltak (Kriminalomsorgen, 2017).

1.3 Den nordiske eksepsjonalismen

At de nordiske landene i økende grad har tilbudt innsatte rusbehandling og rehabilitering parallelt med hverandre er ikke tilfeldig. De nordiske landene har mye til felles når det gjelder fengsel og straffegjennomføringslov, og begrepet om den *nordiske eksepsjonalismen* beskriver denne tilnærmingen. Den nordiske eksepsjonalismen er et begrep som har blitt brukt av media og forskere til å fremstille de nordiske landenes fengsler og måter å behandle innsatte på. Begrepet ble opprinnelig lansert av kriminologen John Pratt (2008 a, b), og Pratt har siden videreutviklet dette begrepet i samarbeid med Anna Eriksson i flere publikasjoner (Pratt og Eriksson 2011, 2013). Bakgrunnen for begrepet var at Pratt mente de nordiske landene representerte et unntak fra den repressive trenden vi ellers ser i store deler av den vestlige verden. I motsetning til særlig de angloamerikanske landene, som over flere tiår har hatt en markant økning av innsatte i fengsler, er tallet på innsatte betydelig lavere og mer stabile i de nordiske landene. Ifølge Pratt (2008 a, b) kjennetegnes de humane fengselsforholdene i Norden blant annet ved gode materielle betingelser, mindre fengsler, en avslappet fengselsatmosfære, innsattes likeverdige rett til samfunnets velferdstjenester som andre borgere, og ikke minst tilbudet om mer meningsfulle arbeids- og utdanningstilbud til de innsatte. Forholdene relaterer Pratt til de nordiske landenes egalitære kulturelle verdier og sosiale strukturer, hvor særlig normalitetsprinsippet har sørget for å gjøre fengslene til en del

av velferdspolitikken.² Et viktig poeng her er at de nordiske statene er kjent for nettopp å være velferdsstater. Andre land slik som USA tillater eksempelvis privatisering av fengselsvesenet, noe som sannsynligvis gir et dårlig utgangspunkt for drift og organisering (Håkonsen, 2016).

Til tross for oppslutning rundt Pratts beskrivelser av den nordiske eksepsjonalismen, har betegnelsen likevel blitt kritisert. Smith kritiserer Pratt for at han ikke tar tilstrekkelig høyde for de mer repressive elementene i nordisk fengselspolitikk, der han spesielt peker på den utstrakte bruken av varetektsfengsling og isolasjon i flere nordiske land (Se Mjåland, 2015:29-30).³ Det hevdes også at viktige forskjeller i fangetall, fengselsregimer og praksiser i og mellom de nordiske landene underkommuniseres, samtidig som at fengslenes praksis ikke alltid speiler den offisielle humane politikken (Helgesen, 2015). Det har blitt påstått at bildet som fremstilles av de nordiske landene er et resultat av en vellykket markedsføringskampanje, der realiteten i hovedsak er et strengt fengselsregime som har hatt som mål å påføre innsatte pine, isolere dem fra samfunnet og disiplinere dem. Et fellestrekk i kritikken synes å være oppfatningen om at nordisk fengselspolitikk og fengselsforhold har en inhuman og repressiv side som er underkommunisert i Pratts beskrivelser av humane og eksepsjonelle forhold. Hvorvidt Pratts bilde må forkastes, eller om det er hold i teorien om den nordiske eksepsjonalismen, er vanskelig å svare på. Det mest naturlige blir å åpne opp for mer forskning på feltet, noe jeg ønsker å bidra med.

1.4 Fengsel: En institusjon for straff og rehabilitering?

I sin bok *En passende mengde kriminalitet* (2004), tar Nils Christie opp hvordan man over tid og mellom nasjoner har tatt av seg av uønskede kriminelle handlinger. Straffens type og omfang fungerer her som en kulturell manifestasjon. Gjennom å studere bruk av straff kan man ifølge Christie si noe om hvilke type samfunn som blir skapt og hva slags mennesker som inngår i disse samfunnene (Christie, 2004). Slik Christie ser samfunnsutviklingen har vårt moderne samfunn behov for fengselet som en straffeinstitusjon, men alternative straffemetoder bør likevel tilrettelegges i tilfeller hvor slike metoder kan virke mer

² Normalitetsprinsippet innebærer at dagliglivet i fengsel skal være mest mulig likt en normal tilværelse. Innsatte må stå opp om morgenen, lage egen mat, vaske egne klær, søke jobb eller skoleplass osv. (Kriminalomsorgen, 2008)

³ Norge har blitt kritisert fra FN for å holde innsatte isolert for lenge (VG, 2018; Aftenposten, 2014;). Staten er også blitt dømt for brudd på menneskerettighetene av samme årsak (Torset, 2014).

hensiktsmessig overfor den domfelte. Det er ifølge Christie ikke slik at noen handlinger av natur er kriminelle mens andre handlinger ikke er det. Hvilke handlinger som blir regnet som kriminelle er sosialt bestemte.⁴ Å velge å vurdere en handling som kriminell er bare én av mange innfallsvinkler, noe Christie mener vi som individer selv må bestemme (Christie, 2004:108). Christie er ikke den eneste som har oppfatningen om at kriminelle handlinger har opphav i sosiale strukturer utenfor individet. Dette er en veletablert tradisjon i sosiologien og kriminologien, og det er også en veletablert oppfatning i norsk straffesystem at kriminalitet er en funksjon av samfunnet. Derfor tas det særlig hensyn til samfunnsstrukturer når vi prøver å se på opphavet til kriminalitet. Dette kan videre sees i relasjon til ideologien om at fengsel skal fungere som en arena for rehabilitering så vel som et straffested for kriminelle.

I 2008 kom stortingsmeldingen som fortsatt er gjeldende for kriminalomsorgens virksomhet og formål, med tittelen: *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. (St.meld. nr. 37 (2007-2008), heretter *Kriminalomsorgsmeldingen*). Dette er samme stortingsmelding som var gjeldende da Kristian Mjåland avla sin avhandling *Makt, legitimitet og motstand i et norsk fengsel* i 2015. Kausalrekken som han utleder av tittelen fremstår fortsatt som en presis beskrivelse:

«*Straffen skal gjennomføres slik at den virker, den virker ved å redusere kriminaliteten, og ved å redusere kriminalitet bidrar den til det endelige målet om å skape et tryggere samfunn*» (Mjåland, 2015:31).

Mjåland diskuterer hvordan den avgjørende faktoren for å oppnå disse virkningene slås fast allerede på kriminalomsorgsmeldingens første side: «*Straffen må være slik at tilbakefallet til ny kriminalitet blir mindre. Det innebærer blant annet å rehabilitere bedre*». Et gjeldende prinsipp for norsk Kriminalomsorg er altså at fengselsopphold i tillegg til å oppbevare straffedømte, også skal legge til rette for rehabilitering av den innsatte. Rehabiliteringen skal ifølge stortingsmeldingen være kunnskapsbasert, og alle tiltak som iverksettes må kunne påvise dokumentert effekt (St.meld. nr. 37 (2007-2008): 69-80, 119-121). Det vektlegges at ansatte, spesielt betjenter, skal bidra til å motivere innsatte til å starte en endringsprosess. Samtidig skal alle innsatte ha en kontaktbetjent som har særlig ansvar for å følge dem opp under straffegjennomføringen (Mjåland, 2015:31-32). Andre forhold som er verdt å nevne er

⁴ At handlinger blir regnet som kriminelle ut fra sosialt bestemte forhold kommer i tråd med Durkheims forståelse av straff. Durkheim listet opp begrepet «anomi» som en forklaring på menneskers mangel på moralsk regulering (Appelrouth og Edles, 2012:100-101).

progresjonsoning, som består av kreditering i form av goder som permisjon, prøveløslatelse eller forbedret soningsforhold, til innsatte som tar ansvar for egen rehabilitering. Samtidig skal *rettigheter* være et gjeldende prinsipp i norsk Kriminalomsorgs rehabilitering (Mjåland, 2015:34). Med rettigheter menes det at innsatte skal ha tilnærmet like rettigheter som andre i samfunnet, derav skole, utdanning, helse og sosiale tjenester som utføres av samme instanser som ute i samfunnet ellers. Dette innebærer at de også har rett til Legemiddelassistert rehabilitering under soning på lik linje med befolkningen ellers.

1.5 Rusrehabilitering i fengsel

Tema for denne oppgaven er rus og rehabilitering i fengsel. Som diskutert innledningsvis blir temaet undersøkt i en kontekst hvor norske fengsler i økende grad tilbyr og driver rusrehabiliterende tiltak under straffegjennomføring (se Kolind m.fl., 2015; Mjåland, 2015). Fokuset på dette feltet av rehabilitering, må ifølge Mjåland ses på som en del av en større europeisk trend (EMCDDA, 2012), og må forstås i lys av at fanger med rusmiddelproblemer utgjør en stor andel av fangepopulasjonen, at rusmiddelbruk er forbundet med økt risiko for ny kriminalitet, og at rusmiddelmisbrukere til dels har store og sammensatte helse- og levekårsutfordringer (Kolind m.fl., 2015).

Det er kjent at rusmisbruk og fengsel ofte går hånd i hånd. Flere undersøkelser fra de siste årene anslår at opp mot 60 prosent av norske innsatte har et rusproblem ved innsettelse (se Kriminalomsorgen, 2018). En relativt fersk rapport fra Senter for rus- og avhengighetsforskning (SERAF) konkluderer med at en betydelig andel innsatte har, eller har hatt, rusproblemer. Dette kan dreie seg om ulike kombinasjoner av bruk av narkotika, alkohol og medikamenter (Bukten m.fl., 2016). SERAF har i en spørreskjemaundersøkelse blant innsatte fra perioden 2013-2014 kommet frem til flere oppsiktsvekkende funn om rus og innsatte:

- 65 prosent av de spurte hadde brukt narkotika eller medikamenter (ikke forskrevne) for å oppnå rus. Av disse hadde ni av ti brukt mer enn ett stoff, og nær halvparten hadde brukt ti ulike rusmidler eller mer.
- I seks månedersperioden før innsettelse hadde halvparten daglig brukt narkotika og/eller medikamenter (ikke forskrevne) for å ruse seg: Om lag en tredjedel brukte

cannabis daglig, en fjerdedel brukte benzodiazepiner daglig, og en tiendedel brukte LAR-medisiner (ikke forskrevne) daglig. Om lag syv prosent brukte heroin daglig.

- Blant de som daglig brukte narkotika og/eller medikamenter i halvåret før soning var 80 prosent tidligere domfelt, og halvparten hadde erfaring med injeksjon av rusmidler.
- Halvparten av informantene var ruspåvirket da de begikk lovbruddet de soner for.
- Omtrent halvparten var dømt eller siktet for rusrelatert kriminalitet, det vil si bruk og besittelse, smugling og omsetning, og kjøring i beruset tilstand.
- Om lag 30 prosent hadde injisert rusmidler, og 25 prosent av disse hadde hatt perioder med daglig bruk av sprøyte.
- 35 prosent hadde brukt narkotika og/eller medikamenter (ikke forskrevne) under soning. Cannabis var mest brukt, etterfulgt av LAR-medisiner og ulike former for benzodiazepiner.
- Blant de som hadde brukt narkotika og/eller medikamenter under soning hadde 87 prosent brukt narkotika og/eller medikamenter (ikke forskrevne) daglig i halvåret før soning, og 86 prosent hadde vært domfelt tidligere.
- En fjerdedel hadde et alkoholforbruk i tiden før fengsling som indikerte behov for rådgiving og klinisk oppfølging.
- Innsatte født i Norden hadde det mest alvorlige rusmisbruket i halvåret før innsettelse, og rapporterte om mer injeksjonsbruk sammenlignet med innsatte som var født i andre land. Flere av de innsatte som var født i Norden rapporterte også om bruk av narkotika og medikamenter under fengselsopphold

(Bukten m.fl., 2016:2-3).

Omlag halvparten av de som deltok i surveyen til Bukten m.fl. var dømt for rusrelatert kriminalitet. Ifølge tall fra SSB (2016) står narkotikalovbrudd årlig for nesten en fjerdedel av

fengselsstraffer generelt. Det er likevel nærliggende å tenke seg at rus i ulike sammenhenger har en enda større betydning i forbindelse med kriminell aktivitet - halvparten av informantene fra undersøkelsen oppga blant annet at de hadde vært ruspåvirket da de begikk lovbruddet. Dette kan ha vært avgjørende for at den kriminelle handlingen fant sted. Rus fremstår som en viktig faktor som øker sannsynligheten for kriminelle handlinger. Det har både en direkte tilknytning til rusrelaterte lovbrudd, og en indirekte tilknytning i form av at rusede mennesker etter alt å dømme har en lavere terskel for å begå lovbrudd. Basert på resultatene fra rapporten til Bukten m.fl. er det rimelig å konkludere med at innsatte i norske fengsler utgjør en utsatt gruppe som har betydelige behov for rehabiliterende tiltak, blant annet behandling for rus og avhengighet, som jeg setter søkelyset mot.

Rusrehabilitering i og utenfor fengsel er satt på dagsorden, der vi de siste årene har sett en økning i tiltak rettet mot rehabilitering. Likevel er det en klar forskjell på det å rehabilitere rusmisbrukere i og utenfor fengsel. Rehabilitering og fengsel er for mange en kombinasjon som kan komme i konflikt. Mjåland (2015) diskuterer hvordan frivillighet, autonomi, og tillit er bærende rehabiliterende prinsipper. Rehabilitering i en kontekst med tvang, bevegelses- og handlingsfrihet, murer, nøkler og urinprøver, utfordrer ifølge Mjåland (2015) tanken om rehabilitering. Så på hvilken måte er rusrehabiliterende tiltak organisert i fengsel, og hvilke tilbud finnes?

Når det gjelder direkte tiltak knyttet til rusrehabilitering i norske fengsler har jeg listet opp tre grep som skiller seg ut: *Rusmestringsenheter, legemiddelassistert rehabilitering i fengsel (LAR)* og «*russamtalen*». I tillegg til rusmestringsenhetene finnes det en «*stifinneravdeling*» for kvinner på Bredtveit fengsel og en stifinneravdeling for menn i Oslo fengsel, samtidig som at det jobbes for å utvikle flere. Stifinneravdelinger gir, i likhet med rusmestringsenhetene, tilbud om rehabilitering og behandling av rusmisbrukere, og er et samarbeid mellom helsemyndighetene, Tyrilistiftelsen og Kriminalomsorgen (Kriminalomsorgen, 2017).⁵

1.5.1 Rusmestringsenheter

Rusmestringsenheter er et satsningsområde mellom Justis- og beredskapsdepartementet og helse- og omsorgsdepartementet først opprettet i 2007 (Giertsen i Mjåland, 2015:41). Ifølge Kriminalomsorgens hjemmesider (2018) er rusmestringsenheter en forsterket enhet innenfor

⁵ Tyrilistiftelsen er en ideell organisasjon som tilbyr behandling og oppfølging av personer fra 18 år og oppover med alvorlig rusavhengighet (Tyrili, 2018).

et fengsel. Den skal fungere som en egen avdeling med spesielt fokus på tilrettelegging for innsatte med rusproblemer. Rusmestringsenhetene skal gi et tilbud om rehabilitering og behandling for innsatte som har til dels omfattende rusmiddelproblemer, ofte med psykiske lidelser og andre tilleggsproblemer (Helsedirektoratet, 2016). Enhetene finnes i fengsler med både høyere og lavere sikkerhetsnivå, og har til sammen 128 plasser (Helgesen 2013:36), fordelt på 13 enheter i fengsler (Kriminalomsorgen, 2018). Flere forskere har hevdet at rusmestringsenhetene hadde problemer i form av formål, målsetninger og drivsform i tiden etter oppstart (se Mjåland, 2015; Helgesen, 2013).

Helgesen gjorde i 2013 en studie om opprettelsen av rusmestringsenhetene der hun blant annet undersøkte enhetenes målsetninger og ressurser. Hun hevder at opprettelsesprosessen av rusmestringsenhetene gikk fort, at målene var uklare og føringene få. Målsettingene med tiltakene og styringsparameterne opplevdes som uklare for både oppdragsgiverne, regionene og rusmestringsenhetene (Helgesen, 2013:109-110). Som resultat av uklare forhold ble det gitt et stort lokalt handlingsrom, slik at tiltakene kunne tilpasses lokale forhold (Helgesen, 2013:109). Dette førte til 13 enheter med uklare mål, retningslinjer og styreforhold. Per 2013, seks år etter de første opprettelsene, pekte Helgesen på at det fortsatt var flere uromomenter ved rusmestringsenhetene. Enhetene hadde blant annet egne, vagt definerte målsetninger; «å starte en prosess», «å motivere», «å utgjøre en forskjell», «å tilby utredning og behandling for rusproblemet». Fortsatt ble det stilt spørsmål om rusmestringsenhetene skulle drive behandling eller kun forberedelse og motivering til videre behandling (Helgesen, 2013:111).

I senere tid har det imidlertid kommet klarere retningslinjer om føringer for formål og innhold ved rusmestringsenhetene. Justis- og beredskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet utarbeidet i 2013 et felles rundskriv for å tydeliggjøre rammebetingelsene ved rusmestringsenhetene (Justis- og beredskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet, 2013). Her argumenteres det for at mange innsatte til dels har omfattende rusproblemer, ofte med psykiske og/eller somatiske tilleggs lidelser, og at rusmestringsenhetene er etablert for å gi et eget tilbud til denne gruppen. Formålet med rusmestringsenhetene er «å gi et tilbud om rehabilitering og behandling, som kan gjøre innsatte bedre i stand til å mestre sitt rusproblem og egen livssituasjon». Enhetene skal også legge forholdene til rette for å motivere innsatte til å starte eller videreføre en behandlings- og rehabiliteringsprosess i fengsel, samt legge til rette for behandling og oppfølging etter endt straffegjennomføring.

I 2016 kom en enda klarere beskrivelse da Kriminalomsorgsdirektoratet utga en faglig veileder for «tydelige organisatoriske og faglige rammer og praktiske råd for arbeidet i rusmestringsenhetene» (Helsedirektoratet, 2016). Formålet med veilederen var blant annet å etablere en mer enhetlig praksis for arbeid i enhetene. Veilederen illustrerer langt tydeligere hva som skal inngå i rusmestringsenhetene der beskrivelser av enhetenes faglige metoder, formål, innhold, målgruppe, organisering, bemanning, planarbeid og samarbeidsparter er blant det man finner i det 67 sider lange skrevet. Det presiseres at:

«Rusmestringsenheten er en viktig arena for tverrfaglig samarbeid hvor flere yrkesgrupper skal samhandle og utnytte hverandres faglige kompetanse på en best mulig måte for den innsatte... Formålet med rusmestringsenhetene er å gi et tilbud om rehabilitering og behandling, som kan gjøre innsatte bedre i stand til å mestre sitt rusproblem og egen livssituasjon». (Vollan og Guldvog, 2016:3-14).

Her understrekes det at *«rusmestringsenhetene er et supplement til og erstatter ikke helse- og omsorgstjenesten verken på kommunalt nivå eller på spesialisthelsetjenestenivå.»*.

Kriminalomsorgens tilbud ved rusmestringsenhetene skal bestå av motiverende intervjuer, russamtaler, miljøarbeid, tilbakeføringsarbeid m.m. Andre behandlingstilbud, som ofte er nødvendig, skal kunne startes i samarbeid med spesialisthelsetjeneste ved tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB) og kommunal helse – og omsorgstjeneste (Volland og Guldvog, 2016).

Til tross for flere forsøk på å innføre en felles praksis for de 13 rusmestringsenhetene som finnes i landet, er det mye som tyder på at enhetene fortsatt preges av variasjon i innhold, formål og målsetning. Helgesen (2017) har gjort en kvalitativ undersøkelse av fem norske rusmestringsenheter i sammenheng med begrepet *«Empowerment»*.⁶ Her konkluderer hun med at det har utviklet seg ulike typer rusmestringsenheter og at tilbudet til innsatte varierer deretter.

⁶ Empowerment er ifølge Helgesen (2017) blitt et nøkkelbegrep i norsk rusbehandling og det handler om å mobilisere og styrke rusmisbrukeres egne krefter samt å nøytralisere krefter som skaper avmakt. Et av virkemidlene er her å skape evne til og rom for selvbestemmelse og medvirkning i endringsprosessen (Ibid).

1.5.2 Legemiddelassistert rehabilitering i fengsel

Legemiddelassistert rehabilitering (LAR) er et behandlingsprogram for rusmisbrukere, som i økende grad har blitt et satsingsområde i norsk narkotikapolitikk. LAR er en substitusjonsbehandling av opiatavhengige som har vist seg å redusere pasienters forbruk av opioider, redusere dødelighet, samt bedre livskvaliteten til brukeren (Helsenorge, 2014). Behandlingen startet her til lands i 1998 som følge av en sterk økning overdosedødsfall utover 1990-årene (Skeie mfl, 2014). At LAR er en substitusjonsbehandling betyr i de fleste tilfeller at pasientene er tunge rusmisbrukere. Substitusjonsbehandlinger skal i utgangspunktet ikke være førstevalget i behandling for opiatavhengighet. Derfor tas forhold som alder, grad av avhengighet og andre behandlingsalternativ med i betraktningen før LAR tilbys (Helsenorge, 2014). På grunn av at LAR er en substitusjonsbehandling der man mottar substitusjonslegemidler som kompensasjon for narkotiske stoffer, er det strenge retningslinjer forbundet med behandlingen. LAR-forskriftene gir hjemmel til kontroll av utlevering og overvåket inntak av legemiddelet, samt muligheter for å ta prøver av pasienten til kontrollformål (Helsenorge, 2014).

Som et resultat av den store andelen rusmisbrukere blant innsatte i norske fengsler, og fordi innsatte har rett på samme helsetjenester som andre i samfunnet, er LAR-behandling tilgjengelig også for innsatte i norske fengsler. I Helsedirektoratets veileder for helse og omsorgstjenester til innsatte i fengsel heter det at «*[...]fengselet kan være en god arena for henvisning, vurdering og eventuelt oppstart av substitusjonsbehandling i regi av LAR*» (Helsedirektoratet, 2013:35). De som allerede er under programmet ved innsettelse får fortsette behandlingen der fengselshelsetjenesten skal bidra til at behandlingen videreføres. Innsatte som ønsker å starte LAR-behandling under fengselsopphold kan utforme en søknad i samarbeid med fengselshelsetjenesten som sendes til spesialhelsetjenesten (Helsedirektoratet, 2013). Forskning har vist at substitusjonsbehandling i fengsel har tilsvarende positive effekter som slik behandling har utenfor fengsel (Hendrich m.fl. i Mjåland, 2015). Det påpekes at substitusjonsbehandling i fengsel er et effektivt virkemiddel for å få tunge opiatmisbrukere i behandling, for å redusere illegal opiatbruk, samt potensielt redusere overdosedødelighet etter løslatelse fra fengsel (Hendrich m.fl. i Mjåland, 2015).

1.5.3 Russamtalen

Det siste punktet verdt å betegne som et direkte rusrehabiliterende tiltak i norske fengsel, er russamtalen. Ifølge Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) er russamtalen et

«rehabiliterende rustiltak som tar utgangspunkt i samtaler med mål om å endre domfeltes rusvaner gjennom å bygge opp troen på mestring av eget liv og skape motivasjon til å endre rusvaner» (Russamtalen, 2018). Samtalene skal fungere som et mer hensiktsmessig sanksjonsalternativ til de tradisjonelle straffereaksjonene, som stort sett har bestått av tap i form av goder eller fellesskap, for innsatte som blir tatt for å ruse seg i fengsel. Innsatte som får avdekket positive urinprøver kan velge å gå i russamtaler, fremfor de vanlige disiplinære straffene vi har sett tidligere. Russamtalen blir holdt av betjenter som har tatt et tredagers kurs, og består av tre separate samtaler som bygger på metodikken Motiverende intervju (MI) og Bygging av mestringstillitt (BaM).⁷ Fokuset er å bygge troen på seg selv og egen evne til mestring, i tillegg til å skape rom for motivasjon og endring av rusvaner (Russamtalen, 2018).

⁷ Motiverende samtale (MI) er en klientsentrert, målfokusert og evidensbasert samtalemetode som har som formål å styrke en persons motivasjon til å endre atferd. MI kan benyttes ved alkoholkutt, røykeslutt eller endring i kostholds- og aktivitetsvaner (Helsedirektoratet, 2018).

Kapittel 2 Teori og tidligere forskning

2.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg ta for meg fengsel som forskningsarena og diskutere tradisjoner og utvikling innenfor fengselsforskningen. Underveis vil jeg ta opp noen sentrale bidragsytere både i norsk og internasjonal sammenheng. Gitt rammenebetingelsene for oppgaven, vil det ikke være mulig å gå inn på alle aktuelle studier som tar for seg fengselsforskning. Som teoretisk grunnlag har jeg valgt å konsentrere meg om Kristian Mjålands (2015) avhandling, som er presentert i første kapittel. Den er av få bidrag til fengselsforskningen på rus og rehabilitering i norsk sammenheng, og derfor av betydelig karakter for min studie.

2.2 Fengsel som forskningsarena

Fra dens oppstart tidlig på 1900-tallet har fengselsforskningen vært gjennom en rekke endringer og båret preg av samfunnsforskning fra flere ulike disipliner med ulike teorier (Carlsson og Sarnecki, 2016:29-30). Fagfelt som sosiologi, psykologi, sosialantropologi og kriminologi har alle bidratt til en utbredt forskningslitteratur og til tider motstridende teorier om fengselets betydning, innvirkningen på dem som soner der og samfunnet rundt dem ellers.

Med utgangspunkt i Lorna Rhodes fire klassifikasjoner av samfunnsvitenskapelig fengselsforskning, skiller kriminologen Thomas Ugelvik (2010:32) i sin avhandling *Å være eller ikke være fange: frihet som praksis i et norsk mannsfengsel* mellom fire tradisjoner innenfor fengselsforskning: 1) den etnografiske; 2) den historiske; 3) den kritiske; og 4) den tekniske. De fire ulike formene illustrerer på godt vis fengselsforskningens tradisjon, utvikling og formål. Det skal nevnes at formene er å forstå som idealtyper, der forskningsprosjekter normalt kan ha elementer av flere typer samtidig (Ibid).

Ifølge Ugelvik (2010:32-33) utviklet fengselssosiologien seg til å bli en etablert normalvitenskap i årene etter andre verdenskrig. Utgangspunktet for de tidlige studiene var ønsket om å kartlegge og beskrive fengselet som et sosialt system, ofte med vekt på patologiske trekk. Resultatet ble derfor etnografiske studier av fangekultur, relasjonene mellom fanger og ansatte, og fangers tilpasninger til fengselets kontroll og endringsambisjoner. Fengselets interne liv var av størst interesse og fengselet som et sosialt system ble analysert ved å se på hvordan fengselivet utfoldet seg over et visst tidsrom. Av betydelige bidrag til den etnografiske fengselsforskningen trekker Ugelvik frem blant annet Donald Clemmers (Clemmer, 1958 i Ugelvik, 2010:33) bidrag om nyinnsatte fangers

tilpasning til fengselslivet. Clemmer beskrev her det han kalte en *prisoniseringsprosess*, teorien om at nyinnsatte fanger endte opp med å ta over kriminelle ferdigheter, vaner og den medfølgende ideologien som allerede fantes i fangekulturen. Resultatet ble som følger at fengselet bokstavelig talt fungerte som en *forbryterskole* (Ibid).

Ettersom forskningsfeltet utviklet seg, oppstod det debatt rundt flere av de etnografiske studienes teorier, og samtidig ble den historiske og kritiske fengselsforskningen mer utbredt utover 1970-tallet. Foucaults (1999 a) *Overvåkning og straff*, som opprinnelig ble utgitt i 1975, var et viktig bidrag innenfor den historiske fengselsforskningen, men Foucault bidro også til et sosiologisk perspektiv på fengselsforskningen. Foucault var opptatt av å forklare maktens rolle i fremveksten av det moderne fengselssystemet, hvor han tok for seg et historisk tilbakeblikk på fengsel og fremveksten av maktstrukturer. Et historisk perspektiv var ifølge Foucault nødvendig for å forstå hvordan maktens ulike roller preget overgangene i samfunnet og fremveksten av det moderne fengselssystemet. Foucault fremhevet hvordan vi i vår tid er vitne til fremveksten av en ny form for styring hvor det er mindre bruk av overlegen fysisk makt. De nye maktstrukturene baserte seg på en overvåkning av de innsatte, i tråd med fremveksten av det han kaller «det disiplinære samfunn» eller «overvåkingssamfunnet» (Hammer, 2018).

Parallelt med fremveksten av den historiske tilnærmingen, kom det på 1960-og 70-tallet en rekke arbeider som var mer kritiske til muligheten for rehabilitering av innsatte i fengsel. Denne forskningen var særlig opptatt av de negative konsekvensene av fengselsstraff. Kritikken dreide seg om at fengselet ikke lyktes i å rehabiliterer fanger, og at rehabiliteringen hadde en rekke problematiske og uintenderte konsekvenser. Den amerikanske sosiologen Robert Martinson gjorde blant annet studien *What works* (1974), der han uttrykte stor bekymring over de store manglene av rehabiliteringsprogrammer i fengsel, noe som etter hvert ledet til oppfatningen om at «nothing works». Påstanden var at nærmest uansett hva man gjorde, uansett hvilket tiltak man forsøkte, forble fangenes tilbakefall til ny kriminalitet etter endt soning like stort (Ugelvik, 2010:34).

Som et resultat av bidragene til forskere som Martinson ser vi ifølge Ugelvik tegn på utspring av den tekniske fengselsforskningen på slutten av 1980-tallet, og spesielt utover 1990-tallet. Disse fagmiljøene prøvde å nyansere synet til de kritiske studiene, og en gryende rehabiliteringsoptimisme vokste etter hvert frem. Utgangspunktet ble endret fra at ingenting virker, til at selv om ingenting virker for alle, alltid, virker noe for noen i noen

sammenhenger. Herav den tekniske målsetningen om å finne ut hva som virker for hvem, når og hvordan: *What works?* (Ugelvik, 2010).

2.3 Norsk fengselsforskning

Den norske fengselsforskningen er av et begrenset omfang (Ugelvik 2010: 35), og forskningen har i stor grad blitt formet av de tidligere bidragene til sosiologer som Johan Galtung og kriminologene Thomas Mathiesen og Nils Christie. Likevel kan det argumenteres for at eksempler på alle de fire typene av fengselsforskning Ugelvik identifiserer finnes. Galtung (1959) og Mathiesen (1965) var tidlig ute med etnografiske studier av fengselet, men siden gikk det bortimot et halvt århundre før slike studier igjen ble aktuelle med nye teoretiske bidrag og inspirasjonskilder. Ugelviks (2010, 2011a) etnografiske studier, og Mjålands (2015) etnografiske studie fremstår som viktige nyere bidrag til den etnografiske fengselsforskningen.

Den historiske forskningen er mindre etablert i norske sammenheng, men det finnes likevel enkelte bidrag (Ugelvik, 2010:36). Den kritiske fengselsforskningen hører ifølge Ugelvik hjemme ved universitetene, på institutter som kriminologi og rettssosiologi. Verdt å nevne her er verkene til Thomas Mathiesen og Nils Christie, som til tross for å ha sett dagens lys noen år etter den kritiske fengselsforskningens gullalder, fremstår som viktige norske bidrag til kritisk fengselsforskning. Både i Mathiesens (2007) *Kan fengsel forsvares?*, første gang utgitt i 1987, og i Christies *Kriminalitetskontroll som industri* (2000), først gitt ut i 1993, settes fengsel som institusjon i søkelyset. Mathiesen tar et kritisk oppgjør med de offisielle begrunnelsene for fengsel: Troen på rehabilitering av fangen, troen på at fengsel har en allmennpreventiv eller avskrekkende virkning, troen på uskadeliggjøring av fangen, og tanken om fengsel som rettferdig gjengjeldelse. Mathiesen argumenterer for at ingen av disse begrunnelsene kan forsvare fengsel, og han lanserer en plan for å radikalt nedbygge fengselssystemet. Christie tar fatt i poenget om at fengsel alltid har vært og alltid vil være en arena hvor kriminell kultur læres. Han argumenterer for at jo flere som lærer denne kulturen i fengsel, jo flere vil det også være til å spre kulturen videre ut i samfunnet.

Den tekniske fengselsforskningen har primært blitt foretatt ved forskningsavdelingen til Kriminalomsorgens utdanningssenter (KRUS) og andre samarbeidende forskningsinstitutter (Ugelvik, 2010:36). Denne forskningen handler i stor grad om hva Kriminalomsorgens

sentrale forvaltning (KSF) har hatt behov for å få mer kunnskap om. KSF ønsker seg naturlig nok forskning som kan brukes, og befinner seg derfor i følge Ugelvik ofte i grenselandet mellom forskning og utviklings- og evalueringsarbeid. Her ser vi en rekke evalueringsarbeid som typisk tar for seg forskjellige tiltak satt i kriminalomsorgen, slik som Granheim mfl. (2010) evalueringsrapport om *National Substance Abuse Program* (NSAP). Ugelvik (2010:37) viser til at det er den tekniske og kritiske fengselsforskningen som har vært dominerende i norsk perspektiv.

2.4 Mjåland om «Kollen» fengsel

Det finnes flere interessante bidrag til fengselsforskningen som kunne vært relevant å ta for seg denne oppgaven. For eksempel bidrag i form av mastergradsoppgaver (se blant annet Blaalid, 2016; Vatne, 2010; Eian, 2007; Alnæs, 2005), men også større forskningsprosjekter (se blant annet Ugelvik, 2011a; Hammerlin, 2008). Med utgangspunkt i det som må ses på som et begrenset rammeverk for oppgaven, vil det ikke være mulig å gå inn på alle aktuelle fengselsstudier her.

En viktig inspirasjon og referansekilde til denne oppgaven er den etnografiske avhandlingen til Kristian Mjåland (2015). Avhandlingen baserer seg på et etnografisk feltarbeid i et norsk høysikkerhetsfengsel, «Kollen» fengsel, over en periode på åtte måneder. Her observerte og intervjuet Mjåland innsatte og ansatte ved en rusmestringsenhet, og ved en enhet for fanger i legemiddelassistert rehabilitering (LAR). Avhandlingen bygger på fire artikler (Lundeberg og Mjåland, 2012; Mjåland og Lundeberg, 2014; Mjåland, 2014, 2015) og tar særlig for seg tema som makt og reaksjoner på makt, forholdet mellom kontroll og rehabilitering, praktisering av rusrehabilitering, samt bruk og omsetning av rusmidler i fengsel (Mjåland, 2015:137).

Mjålands avhandling har en bred tematisk innretning og den er basert på et omfattende empirisk datamateriale som det ikke vil være mulig å gå inn på her. Det som for mitt vedkommende er av størst interesse i Mjåland sin avhandling er at han også er opptatt av rus og rehabilitering i fengsler. Gjennom sin etnografiske studie avdekket Mjåland flere interessante forhold.

Det første som blir tatt opp i analysen er avhandlingens funn knyttet til diskusjonen av den nordiske eksepsjonalismen. Mjåland diskuterer her at hans funn på en rekke områder støtter beskrivelsene av de «eksepsjonelle» forholdene i norske fengsler. De innsatte i fengselet han studerte hadde relativt gode materielle forhold, relasjonene mellom betjenter og innsatte var stort sett respektfull og kameratslig, mens en rekke tjenester som borgere ellers i samfunnet

har tilgang til også var tilgjengelig i fengselet (Mjåland, 2015:137). På andre områder nyanserer og utfordrer avhandlingen derimot tesen om den nordiske eksepsjonalismen. Mjåland diskuterer blant annet hvordan de individuelle rettighetene til en gruppe fanger, LAR-pasientene, ble innskrenket i et forsøk på å få kontroll over «lekkasjen» av Buprenorfin. Dette opplevde de innsatte som stigmatiserende og diskriminerende, og står ifølge Mjåland sterkt i kontrast til det rehabiliterende formålet som vektlegges både i LAR og i kriminalomsorgen (Mjåland, 2015:137-138). Rusmestringsenheten hadde også utfordringer der kapasitetsproblemer, sikkerhetshensyn og manglende institusjonell støtte gjorde det utfordrende å forankre rehabiliteringen i fengselshverdagen.

Mjåland (2015:138-139) diskuterer hvordan to spenningsforhold avdekkes ved rusmestringsenheten, som gir et nytt perspektiv i diskusjonen om den nordiske eksepsjonalismen. Det første angår forholdet mellom *individuell endringsarbeid* og *tilbakeføring*, sett i lys av innsattes motivasjon for rusrehabilitering. Mange av de innsatte søkte seg til rusmestringsenheten fordi de ønsket hjelp og assistanse når det gjelder *tilbakeføring*. De ønsket å benytte fengselsoppholdet til å skaffe seg en bedre boligsituasjon ved løslatelse, til å rydde opp i gjeldsproblematikk o.l. Slik rehabilitering ble tilbudt ved rusmestringsenheten, men flere ansatte mente at dette ikke var tilstrekkelig motivasjon til å være deltaker ved enheten. De ansatte var av den oppfatning at deltakerne også måtte ta tak i sine rusvaner og rusproblemer ved å jobbe med seg selv. Innsatte og ansatte hadde således til dels ulike oppfatninger om hva som var gyldig motivasjon for å være deltaker ved rusmestringsenheten. Som resultat oppstår det Mjåland beskriver som et «oppriktighetsspill»; Innsatte forsøkte å fremvise en oppriktig interesse for å endre seg selv, mens ansatte forsøkte å avdekke graden av oppriktighet i de innsattes påstander om endringsvillighet, noe som ifølge Mjåland utfordrer utgangspunktet for rehabilitering.

Det andre spenningsforholdet angår forholdet mellom *individuell endringsarbeid* og *rettslig rehabilitering*. Tilslutningen til prinsippet om individuell behandling stod sterkt ved rusmestringsenheten Mjåland besøkte, men dette støttet imot en rettslig tilnærming til rehabilitering. Mjåland fant at tilgangen til rehabiliterende tjenester og tiltak i stor grad var avhengig av kvaliteten på relasjonen mellom innsatte og ansatte. I tillegg spilte også de innsattes evne til å fremvise en oppriktig vilje til å jobbe med seg selv en stor rolle for tilgangen til rehabiliterende tjenester. Med dette utgangspunktet diskuterer Mjåland hvordan innsatte som ikke ønsket å delta i dette «spillet», eller som ikke behersket det, risikerte å få mindre hjelp (Mjåland, 2015:139).

Et viktig begrep som blir behandlet i avhandlingen er «straffehybridisering». Begrepet må ifølge Mjåland ses i forlengelsen av andre bidrag som har undersøkt hvordan fengselets maktformer i økende grad er sammensatt av flere ulike, og til dels motstridende logikker og styringsteknikker (Mjåland, 2015:139-141). Mjåland bruker straffehybridisering til å vise hvordan styringsformer er preget av ulike disiplinære teknikker, logikker og kunnskaper som flettes så tett sammen at enkeltelementene blir uatskillelige. Her bruker han russamtalen og kontaktbetjentordningen som eksempler. Russamtalen som både er en alternativ straffereaksjon og et terapeutisk tiltak, oppfattes som et ubestemmelig redskap for å vurdere og avklare kriminelle forhold (rusbruk i fengsel), sikkerhet, behov, motivasjon og endringsoppriktighet. Hybriditeten ved samtalene gjør ifølge Mjåland at de innsatte blir usikre på hva ansatte er ute etter, hva som er mulig å si og hvilke konsekvenser det som sies vil få. Liknende hybriditet kommer til uttrykk ved kontaktbetjentenes rolle. Kontaktbetjentene skal ivareta forhold som sikkerhet, forebygge konflikter, motivere innsatte til å endre seg, gjennomføre terapeutiske russamtaler, samt foreta celledjekker, urinprøver og kroppsvisitasjoner, og være et bindeledd mellom den innsatte og velferdsapparatet. Samtidig skal kontaktbetjentene opprettholde en tillitsfull relasjon med de innsatte. Mjåland diskuterer at straffehybridiseringen som preget praksiser ved fengselet hadde en rekke negative konsekvenser for de innsatte:

«[...]Hybridiseringen må sees i sammenheng med en lovregulering som tildeler fengselet og betjenter en stor grad av mulighet til å utøve skjønn basert på individuelle vurderinger. Det konkluderes med at denne formen for straffehybridisering medførte forvirring, frustrasjon, ambivalens og usikkerhet for fangene, og at den hadde en rekke problematiske implikasjoner for fangenes rettslige posisjon» (Mjåland, 2015:140)

Av de mest oppsiktsvekkende empiriske funnene i avhandlingen fant Mjåland at omsetting av rusmidler i «Kollen» fengsel var dominert av det han omtaler som en delekultur.

Internasjonale studier om rusøkonomien i fengsler hadde tidligere kommet fram til at rusøkonomien var blitt den dominerende illegale økonomien i fengsler og at omsetningen var preget av markedsøkonomiske prinsipper; Prisene på rusmidler er høy fordi tilgjengeligheten er lav (Mjåland, 2015:147). Mjålands funn tydet imidlertid på at rusmidler ikke ble *dealt* i fengselet han besøkte, men snarere ble delt mellom de innsatte. Delingen var basert på ulike former for resiprositet og måtte ses i sammenheng med den store tilgjengeligheten av Buprenorfin i fengsel, tette sosiale relasjoner mellom innsatte som ofte kjente hverandre fra

før, egalitære normer hvor det å tjene seg rik på medinnsattes bekostning ble ansett som illojalt, og en fengselsarkitektur som la til rette for utviklingen av sosiale relasjoner og fellesskap. Delekulturen ble ifølge Mjåland skapt gjennom et sosialt fellesskap, men den var også underlagt en streng sosial kontroll hvor det å ikke dele, eller det å «tyste», ble møtt med sanksjoner som trusler og vold (Mjåland, 2015:147).

Mjålands gjennomgående vurdering av rus og rehabilitering i fengsel virker å være at det er et *utfordrende* felt. Han drar særlig frem Hauges begrep om *individualprevensjon* (Mjåland, 2015:152) for å diskutere utfordringene. I takt med en økt satsning på rusrehabiliterende tiltak i fengsel, gjør Mjåland flere funn som tyder på at den individualpreventive virkningen av tiltakene er begrenset. Flere av de innsatte uttrykte i ord og handling at de i liten grad ble motivert til å endre rusvaner gjennom rehabiliteringstiltakene de deltok ved. Bruk, distribusjon og deling av rusmidler var utbredt. Den omfattende narkotikakontrollen i fengselet virket ikke avskrekkende, snarere bidro den til å gjøre involveringen i slike aktiviteter mer symbolsk attraktive. Mjåland argumenterer for at dette må ses i lys av de restriktive og repressive sidene ved den norske narkotikapolitikken, der aktiv politiinnsats og høye strafferammer for narkotikakriminalitet har bidratt til at fengsel er blitt den institusjonelle rammen, foruten behandlingsapparatet, hvor man finner flest rusmisbrukere (Mjåland, 2015:152).

Mjåland sin avhandling viser at rusrehabilitering i fengsel ikke er en enkel oppgave, og må ses i lys av flere forhold. Fengselsstraff er et tvangsinngrep, hvor innsattes bevegelses- og handlingsfrihet er sterkt begrenset, og hvor murer, nøkler og urinprøver er kontrolltiltak som tydelig kommuniserer mistillit. De restriktive sidene ved fengsel kommer i konflikt med rehabiliterende prinsipper der frivillighet, autonomi og tillit står sterkt. Et overordnet spørsmål er derfor om fengsel, som alltid har vært en institusjon preget av restriktive og repressive forhold, i det hele tatt er egnet som en arena for rehabilitering av rusmisbrukere.

Kapittel 3 Data og metode

I dette kapitlet skal jeg gjøre rede for studiens forskningsdesign, de metodiske valgene som jeg har gjort underveis i denne prosessen, og i tillegg presentere datagrunnlaget for oppgaven og drøfte relevante forskningsetiske spørsmål. Analysen baserer seg på en casestudie av et åpent og et lukket norsk fengsel, der det empiriske datamaterialet er innsamlet gjennom semistrukturerte kvalitative intervjuer med innsatte og ansatte ved fengslene.

Gjennom oppgaven min har jeg konsekvent valgt å omtale deltakerne i studien for innsatte og ansatte når jeg viser til gruppene enkeltvis og som respondenter når jeg referer til dem som en samlet gruppe. Dette fremfor det mer utbredte begrepet *informant*. Mange fengselsforskere (se blant annet Blaalid, 2016; Mjåland, 2015) påpeker at informant kan oppfattes negativt i fengselssammenheng, og blir gjerne forstått som en tyster eller politiinformant av innsatte. Det skal her legges til at begrepet respondent også kan være litt uheldig i en kvalitativ studie som min, ved at begrepet nok er mest vanlig i eksperimenter hvor en ser på hvordan deltakerne reagerer på ulike betingelser og forsøk som de blir utsatt for. Jeg vurderer det likevel som det beste alternativet.

3.1 Forskningsdesign

Casestudier er en populær tilnærming blant forskere, men samtidig er det diskusjoner og uenighet om hva som skal forstås med begrepet. Betegnelsen «case» kommer av det latinske ordet *casus*, og det understreker betydningen av *det enkelte tilfellet* (Andersen, 1997:8). Den mest utbredte forståelsen, som for mange er absolutt, handler nettopp om at casestudier består av enkelttilfeller eller få enheter. For eksempel kan Norge som en suveren nasjon være et case i en studie av verdens land. Likeså kan Oslo fengsel være et case dersom studiet tar for seg fengsler. Robert Yin og Le Play (Andersen, 1997:9) argumenterer for at casestudier ikke nødvendigvis innbefatter et fåtall tilfeller, men at de kan ha opp mot et titalls, til og med hundretalls enheter.

Flertallet blant teoretikere mener casestudier kjennetegnes av et mindre antall tilfeller som gjøres til gjenstand for inngående og dyptgående studier (Andersen, 1997:8). I tråd med dette skriver Thaagard (2013:56-57) at det er enighet blant forskerne om at casestudier tar for seg en avgrenset case eller enhet, og hun legger til at det også er et kjennetegn ved casestudier at fenomener blir undersøkt i sine naturlige omgivelser.

Det er heller ingen utstrakt enighet om hva et casestudie faktisk er og hvilken tilnærming eller metode det referer til. Mehmetoglu (2004:42) beskriver casestudier som en metode for studier av sosiale fenomen gjennom forsiktige analyser av cases, som kan bestå av et individ, en gruppe, en episode, en prosess, en kommune, et samfunn, eller hvilken som helst enhet av sosialt liv. Yin (2007) beskriver casestudier som empiriske studier av relevante fenomen i dets ekte kontekst, siden grensene mellom fenomen og kontekst er uklar. Andersen (1997:126-127) skiller i sin diskusjon mellom fire hovedtype definisjoner av caser, basert på to distinksjoner: Den første distinksjonen dreier seg om hvorvidt en case tilhører en sosialt gitt populasjon eller faller inn under et teoretisk definert univers, mens den andre handler om hvorvidt en casestudie har som ideal å fortelle en historie eller å bruke data i en analytisk modell. Andersen sammenstiller disse to dimensjonene i en firefeltstabell, og ut fra dette mener han at det generelt kan skilles mellom fire hovedtyper av casestudier: A-teoretiske studier, teoretisk fortolkende studier, teori-genererende studier og teori-utviklende studier. Den mest nærliggende av Andersens casestudier for mitt prosjekt, synes å være den teoretisk fortolkende type studie. Med denne tilnærmingen er det mulig å legge vekt på de perspektivene som er best egnet til å belyse de empiriske spørsmålene man ønsker å få svar på.

Et sentralt spørsmål i casestudier handler om hvilken case som skal studeres. Mitt utgangspunkt var at jeg ønsket å studere rus og rehabilitering i norske fengsler, uten særlig erfaring fra feltet eller formening om hvilke fengsler jeg burde oppsøke. Det første spørsmålet jeg støtte på ble derfor hvilket eller hvilke fengsler jeg skulle forsøke å få tilgang til. Det finnes i dag 43 fengsler i Norge, hvorav fem er rene kvinnefengsler (Kriminalomsorgen, 2018).

Det første valget jeg gjorde var at jeg kom frem til at jeg ønsket å studere mannlige innsatte. Det var flere grunner til dette. Først og fremst var jeg inspirert av Mjåland, som også tok for seg mannlige innsatte, samtidig talte pragmatiske hensyn med tilgang og avstand for dette. Gitt at formålet mitt var å studere mannlige innsatte, var det i realiteten derfor 38 mulige fengsler jeg kunne studere. Av anonymitetshensyn kan jeg ikke gå detaljert inn på hvordan jeg valgte de to fengslene, men ulike pragmatiske forhold spilte en stor rolle. Jeg fikk kontakt med en person innenfor kriminalomsorgen som hadde muligheter til å hjelpe meg med å få tilgang til ulike fengsler i regionen han holder til. Vedkommende mente at det ut fra min problemstilling kunne være interessant å studere både et åpent og et lukket fengsel, og han hjalp meg deretter med å komme i kontakt med aktuelle fengsler.

Implisitt i det meste av case-analyser ligger ideen om at «fenomenet» man forsker på er likt nok og separat nok til å legitimere det å behandle dem som komparative instanser av samme fenomen (Ragin og Becker, 1992). I mange tilfeller åpnes det derfor opp for at man kan sammenligne caser, altså utføre komparative casestudier. Jeg fulgte rådet til kontaktpersonen min og valgte å studere to ulike fengsler. Fra et metodisk synspunkt framstod dette som en spennende mulighet fordi dette tilrettela for å kunne gjennomføre en komparativ casestudie, der jeg kunne utforske forskningsspørsmålet mitt om rus og rehabilitering i to forskjellige kontekster.

Komparative casestudier har flere fellestrekk med enkeltcases, da de ifølge Andersen (1997:94) på samme måte varierer fra utforskende og beskrivende, til å være teoretisk hypoteseprøvende. Det er imidlertid visse fordeler ved å øke antallet caser fra ett til to – eller flere. Flere cases gir fordeler knyttet til begrepsdannelse, utforskning av prosesser og testing av årsakssammenhenger (Andersen, 1997:95). Når det gjelder utvelging av case i sammenlignende studier er det gjerne to prinsipper som gjelder: Utvelging knyttet til stor grad av *likhet* eller *ulikhet* ved den avhengige variabel (Andersen, 1997:98). I valget mitt om å studere et åpent og et lukket fengsel er det liten tvil om at de representerer en komparative-case på bakgrunn av ulikheter. Likevel er det ikke gitt at forskjellene er like tydelige når spørsmålet om rus og rehabilitering undersøkes. Dette åpner for at studien både kan se på ulikheter i utfall, som man i neste omgang kan forklare gjennom ulike årsaksfaktorer, men også på likheter i utfall (Andersen, 1997:96).

Mitt formål med å studere et åpent og et lukket fengsel var ikke å sette fengslene opp mot hverandre, da det prinsipielle grunnlaget for de to typene av fengsler er ulikt. Jeg ønsket heller å avdekke hvilke forskjeller som foreligger i form av rus og rehabilitering i et åpent og et lukket fengsel. Samtidig var det ikke gitt at forskjellene var så store som man på forhånd kunne tenke seg, og det er i seg selv interessant å se nærmere på. Jeg kunne naturligvis valgt å studere to lignende typer fengsel for å sammenligne rusrehabilitering i det som tilsynelatende skal være tilsvarende fengsler. På bakgrunn av en personlig interesse for å oppleve to ulike fengselstyper, samtidig som at pragmatiske forhold la til rette for det aktuelle studiet, fremstod valget naturlig.

3.2 Metode og tilgang

Med utgangspunkt i ønsket mitt om å få frem innsatte og ansattes egne vurderinger og erfaringer av rus og rehabilitering i fengsel, vurderte jeg et komparativt casedesign med

utgangspunkt i kvalitativ metode for å være det mest velegnede. Casestudier vil i de fleste tilfeller være forenlig med kvalitativ metode, der de fremfor opptelling og statistiske kalkulasjoner vektlegger dypere analyser og beskrivelser av sosiale fenomen i kontekst. Silverman (2014:22-23) skriver at kvalitative studier involverer verbale beskrivelser av ekte livssituasjoner der tolkninger og beskrivelser av fenomener og prosesser i kontekst gir oss lærdom. Repstad (2007:24) viser til at kvalitative studier ofte er studier av avgrensede enkeltmiljøer, der målet er å gi en helhetlig beskrivelse av prosesser og særtrekk ved nettopp dette miljøet. Ved å fokusere på kvalitativt orientert metode har jeg valgt å gå i dybden fremfor i bredden. Det metodiske valget er tatt på bakgrunn av hvilken type kunnskap jeg ønsket å sitte igjen med til slutt, og i hvor stor grad denne kunnskapen ville være i stand til å besvare forskningsspørsmålet mitt. Det har vært en målsetting å gi helhetlige beskrivelser og analyser av hvordan innsatte og ansatte opplever rus og rehabilitering i fengsel.

I kvalitativ fengselsforskning er det observasjon og intervju som er de mest aktuelle metodene (se Mjåland, 2015). En kombinasjon av begge metodene, en etnografisk studie, ville på mange måter vært det ideelle for forskningsprosjektet mitt. Av hensyn til tid og omfang kom jeg fram til at kvalitative intervjuer ville være det mest hensiktsmessige, gitt at jeg ved intervju ville være i stand til å innhente mye data over en relativt kort periode. Det empiriske datamaterialet i oppgaven er i hovedsak basert på de ni semistrukturerte intervjuene jeg gjorde med innsatte og ansatte ved det åpne og lukkede fengselet. Det skal her tilføyes at jeg opplevde at mine korte besøk i de to fengslene likevel var viktige ved at de gav meg en større forståelse for feltet enn jeg hadde fra før. Det er opplagt at forståelsen for feltet som jeg fikk ved å besøke fengslene, var betydelig større enn om jeg hadde gjennomført intervjuene på et nøytralt sted som for eksempel på universitetet.

3.2.1 Tilgang til fengslene

Mjåland (2015:88-89) viser til at fengselsforskere i mange land opplever store vanskeligheter med å få tilgang til å utføre undersøkelser i fengsel, noe som trekkes frem som en forklaring på nedgangen av fengselsstudier, der særlig USA er rammet. Som en lukket og mindre tilgjengelig institusjon er ikke fengsel kjent for å være en enkel arena for forskere å få innpass i. Jeg var bekymret for at jeg ville få problemer med å få tilgang til feltet, men dette løste seg da jeg fikk kontakt med den aktuelle personen i kriminalomsorgen. Selve prosessen med å få tilgang til feltet var imidlertid nokså komplisert og tidkrevende.

Som første fase i arbeidet mot tilgang til å forske i fengsel fikk jeg tilsendt et dokument med *retningslinjer for behandling av søknader om forskning i kriminalomsorgen* (se Kriminalomsorgen, 2007). Her står det:

«Regionene anmodes om å legge til rette for økt forskning med sikte på å gi etaten og samfunnet for øvrig informasjon og ny kunnskap. Kriminalomsorgen skal tilstrebe åpenhet og innsyn med hensyn til forskning»

Det er altså, i motsetning til i mange andre land, et ønske om økt forskning, åpenhet og innsyn på etaten. Likevel er det en del premisser som skal sikre at forskningen gjennomføres på en forsvarlig måte og at domfelte og tilsatte ikke utsettes for personlige belastninger. I formatet foreligger det en klar beskrivelse av hvilke forhold som må med i søknaden:

1. Prosjektbeskrivelse med informasjon om hvem som skal utføre undersøkelsen, formål, problemstilling, metode, plan for gjennomføring og plan for rekruttering av informanter. Intervjuguide og anslagsvis hvor mange som skal intervjues. Hvilke regioner, fengsler og friomsorgsenheter man ønsker å rekruttere fra. Man bør også få med om man har søkt NSD, eventuelt hvor langt man har kommet i søknadsprosessen.
2. Skriftlige informasjonsbrev til aktuelle informanter om formålet og undersøkelsesopplegget.
3. Forslag til samtykkeerklæring, som innsatte/domfelte skal undertegne.
4. Bekreftelse fra faglig veileder.

Når det gjelder punktet om godkjenning fra NSD er dette noe de fleste kvalitative forskningsprosjekt som inneholder intervju som metode er pliktig å søke om. Dette var jeg på forhånd klar over og jeg sendte derfor prosjektet til NSD allerede før sommeren 2017. Som resultat av dette var prosjektet godkjent av NSD ved semesterstart i september og jeg kunne gå i gang med videre søknader til fengslene.

Etter å ha formulert en søknad sendte jeg forespørselen min om å studere det lukkede fengslet til Kriminalomsorgens aktuelle region, som behandler alle søknader ved fengsler i denne landsdelen. Etter et par uker fikk jeg tilbakemelding om at behandling av søknaden var påbegynt, men de trengte tydeligere informasjon om et par forhold, og jeg ble også anbefalt å forenkle språket i informasjonsbrevet (se vedlegg) og samtykkeerklæringen. Jeg etterkom disse ønskene og ventet ytterligere noen uker uten å få bekreftelse på om prosjektet var godkjent. Jeg tok derfor kontakt igjen og fikk beskjed om at de hadde alt de trengte, men ventet på svar fra det aktuelle fengselet. Jeg fikk også beskjed om at jeg måtte få tilsendt en

vandelsattest som skulle fremvises i fengselet jeg skulle besøke. En ukes tid etterpå fikk jeg tilsendt et vedtak fra Kriminalomsorgen med bekreftelse fra dem om behov for politiattest i forbindelse med forskningsprosjektet. På bakgrunn av dette søkte jeg politiet om attesten, og omtrent samtidig som jeg mottok politiattesten et par uker senere, kom også det endelige vedtaket fra Kriminalomsorgen om at søknaden ved forskning i det lukkede fengselet var innvilget. I vedtaket fremkom det at jeg kunne ta direkte kontakt med det aktuelle fengselet hos en kontaktperson de hadde oppgitt. Jeg tok fortløpende kontakt med denne personen og fikk positive tilbakemeldinger om prosjektet mitt og at de så for seg at jeg skulle besøke deres rusmestringsenhet. Dette var noe jeg på forhånd ikke hadde tenkt over, jeg hadde ingen erfaring fra tidligere fengselsforskning og derfor ingen formening om hvilke avdelinger eller enheter jeg skulle besøke. Jeg var naturligvis klar over at det fantes en rusmestringsenhet i fengselet, men jeg hadde ikke tenkt over at jeg burde søke spesifikt om å få besøke denne. Heldigvis hadde ledelsen i fengselet lest prosjektbeskrivelsen min der det tydelig kom fram at det var rus og rehabilitering jeg ønsket å se nærmere på. De så det derfor som mest nærliggende for meg å besøke rusmestringsenheten. Før vi kunne avtale et besøk ville kontaktpersonen at jeg skulle sende ytterligere beskrivelser av prosjektet og dets følger ved deltakelse i studien, som hun kunne videreformidle til rusmestringsenhetens innsatte og ansatte. Dette var naturligvis uproblematisk for meg og jeg sendte, som så mange ganger før, det som ble etterspurt. I ettertid har dette vist seg som en stor fordel. Skrivene jeg sendte denne gangen ble brukt av ansatte til å rekruttere respondenter. En ukes tid etterpå var kontaktpersonen fornøyd og vi fikk avtalt dato for besøket mitt ved rusmestringsenheten i det lukkede fengselet.

Som en del av prosessen med å få tilgang til det lukkede fengselet startet jeg også arbeidet med å få tilgang til det åpne fengselet jeg ønsket å besøke. Som nevnt hadde jeg kontakt med en person fra Kriminalomsorgen som ga uttrykk for at det kunne være interessant å se på dette fengselet i tillegg. Likevel hadde jeg bare oppgitt det lukkede fengselet i søknaden min til Kriminalomsorgen aktuelle region, og det var hovedsakelig det lukkede fengselet som var i tankene mine helt fra starten av prosjektet. Kontaktpersonen var allikevel ivrig på at det åpne fengselet også burde en være del av prosjektet og jeg startet derfor med å undersøke mulighetene. At jeg ikke hadde nevnt fengselet i søknaden til Kriminalomsorgen viste seg å være uproblematisk, og jeg fikk bruke innvilgelsen jeg hadde fått av det lukkede fengselet også ved det åpne. Kontaktpersonen koblet meg etter hvert opp med en ansatt som jeg skulle kontakte angående forskningsarbeidet. Jeg kontaktet personen og en liknende prosess som ved

det lukkede fengselet fant sted. En tid etter besøket i det lukkede fengselet ble det gjort klart for at jeg også skulle få besøke det åpne fengselet.

3.2.2 Om rekruttering av respondentene

På bakgrunn av forskningsspørsmålet mitt var det hensiktsmessig å komme i kontakt med innsatte som hadde erfaringer med rusbruk og rehabilitering, samt ansatte som jobbet opp mot dette problemområdet. Fengsel er ikke en vanlig «rett frem» institusjon når det gjelder å komme i kontakt med folk, og fremgangsmåten i rekrutteringsarbeidet var noe jeg på forhånd var usikker på hvordan skulle skje. Jeg tydeliggjorde derfor overfor Kriminalomsorgen at jeg ikke hadde erfaring med dette og var usikker på hvordan prosessen skulle foregå. Jeg foreslo i søknaden min at jeg kunne sende dem et informasjonsskriv om prosjektet, som kunne videreformidles til innsatte og ansatte som et slags ledd i rekrutteringsarbeidet, noe som også ble gjort.

Ledelsen i det lukkede fengselet hadde tatt initiativ til å sette meg opp med rusmestringsenheten, noe som var ideelt for meg. Her var det sikkert at jeg kom i kontakt med innsatte som hadde problematiske forhold til rus og ansatte som på en eller annen måte jobbet med rusrehabiliterende tiltak. Rusmestringsenheten i det lukkede fengselet er plassert på en avdeling med høyt sikkerhetsnivå. Det betyr at de innsatte som sitter her har strengere restriksjoner i henhold til å bevege seg rundt og de sitter som regel innelåst på cellene sine når de ikke er i arbeid, på skole eller deltar på aktiviteter arrangert av fengselsbetjentene. Av den grunn er det vanskelig å komme i kontakt med dem for utenforstående, og en rekruttering fra min side fremstod vanskelig. Jeg sendte derfor informasjonsskrivet med beskrivelser av formålet for prosjektet, hva deltakelse innebar og hva som skjer med informasjonen om deltakerne, til kontaktpersonen min. De ansatte ved enheten formidlet så skrivet rundt til de innsatte på enheten og på den måten ble fire innsatte rekruttert.

Et forhold jeg var bekymret for var at rekrutteringsprosessen kunne komme i konflikt med prinsippet om frivillig deltakelse. Jeg var bekymret for at noen innsatte kunne vegre seg for å si nei til fengselsansatte, i frykt av å miste goder eller tillitt som de ansatte kan ta fra dem. Optimalt sett skulle jeg foretatt rekrutteringen selv da jeg ikke har sanksjonsmuligheter overfor de innsatte. Slik jeg vurderer er det lite som tyder på at respondentene ble rekruttert på bekostning av frivilligheten deres. Et moment i denne sammenheng er at ikke alle som var på avdelingen og som var blitt spurt om å delta ble med. Jeg ble fortalt at grunnen til dette var at de aktuelle personene ikke ønsket å delta. Et annet moment er at det var sosialfaglige

ansatte som bistod i rekrutteringen og ikke fengselsbetjenter, som gjerne er de med flest sanksjonsmuligheter overfor innsatte. På bakgrunn av bistanden jeg fikk fra de ansatte ble fire innsatte i det lukkede fengselet rekruttert. Jeg intervjuet samtidig en av de sosialfaglige ansatte, som jeg rekrutterte under besøket.

I det åpne fengslet med lavt sikkerhetsnivå, var premissene noe annerledes. Her kunne jeg, i motsetning til i det lukkede fengselet hvor jeg ble fotfulgt rundt, bevege meg fritt på egenhånd. Dette var nok en av årsakene til at kontaktpersonen min i dette fengselet mente jeg burde rekruttere respondenter selv. Hvorvidt dette skyldes at de var opptatt av at deltakelse i prosjektet mitt skulle være frivillig, eller om det skyldes bekvemmelighetshensyn har jeg ikke noen grunnlag for å si noe om. Dette tyder uansett på at de ansatte i fengselet ikke var opptatt av å finne de innsatte som skulle gi et fordelaktig inntrykk av institusjonen deres.

Riktignok ble de fleste av respondentene også her rekruttert på bakgrunn av informasjonsskrivet jeg sendte forut av besøket. To fengselsbetjenter som hadde opplæring i og drev med *russamtalen*, hadde allerede før besøket sagt seg villige til å bli intervjuet. Samtidig hadde en innsatt vist interesse til å delta da han ble informert om prosjektet. Tre intervjuer følte likevel noe tynt og jeg grep muligheten til å bevege meg fritt rundt i fengselet i et forsøk på å rekruttere flere. Selv om dette var utenfor komfortsonen og på mange måter litt ubehagelig, åpnet det opp for muligheter jeg ellers ikke ville fått. Jeg fikk nå anledning til å gå rundt i fengselet på egenhånd, snakke med hvem jeg ville og observere ting i dets naturlige kontekst uten at ansatte var tilstede. Nå var det heller ingen som hadde pekt ut hvem jeg skulle intervju som kunne sikre at utvalget ikke ble skjevt. Etter flere avvisninger fikk jeg til slutt aksept hos en innsatt som skulle vise seg å bli en verdifull kilde.

3.3 Observasjon

Selv om studien min i hovedsak er basert på de ni intervjuene jeg gjennomførte vil jeg vie noen ord til mine observasjoner ved besøkene i det åpne og lukkede fengselet. Dette var ikke noe jeg på forhånd hadde planlagt for oppgaven, men etter besøkene satt jeg igjen med inntrykk jeg vurderte som verdt å ta med for at leseren skal få et bilde av de to fengslene.

I det lukkede fengselet ble jeg mottatt i ankomsthallen av en ledende ansatt som briefet meg om sikkerhetstiltak og regler. Jeg kjente fort på kroppen hvor strengt dette fengselet var, noe som i begynnelsen følte litt ubehagelig. Før jeg fikk adgang måtte jeg bestå en gjennomgangstest på pc. Denne testen omhandlet blant annet ulike deler ved sikkerhetsalarmen jeg skulle ha på meg gjennom besøket. Etter å ha bestått testen ble jeg fulgt

gjennom fengselet til vi ankom avdelingen hvor rusmestringsenheten ligger. Ved rusmestringsenheten ble jeg godt tatt i mot av en ansatt som tok på seg oppgaven med å bistå meg rundt på avdelingen, jeg fikk nemlig ikke gå alene av sikkerhetsmessige hensyn. Den ansatte hadde arrangert intervjuene jeg skulle ha og ordnet med et rom vi kunne disponere. Før og imellom intervjuene tok hun seg også tid til å vise meg rundt på avdelingen, der jeg blant annet fikk se uteområdene med tilhørende bane som kunne brukes til fotball mm., biblioteket de innsatte hadde tilgang til og generelt hvordan enhetene på avdelingen var bygd opp med celler og felles kjøkkenløsning. Da vi vandret rundt på avdelingen på denne måten hendte det stadig at vi møtte på forskjellige innsatte. De virket å like den ansatte som fulgte meg, og hilste alltid vennlig eller holdt døren for oss når vi kom. Jeg prøvde å hilse på alle vi møtte, selv om jeg ofte ble møtt med det jeg oppfattet som reservasjon og skepsis. De fleste lurte nok på hvem jeg var og hva jeg gjorde der. Ved å hilse fikk jeg likevel i de fleste tilfeller et nikk eller et «hei» tilbake.

Jeg gjennomførte intervjuene i to runder. I den første runden intervjuet jeg to innsatte før lunsj, før jeg i neste runde intervjuet to innsatte og en ansatt etter lunsj. Foruten selve intervjuene, ble lunsjpausen på mange måter den mest interessante erfaringen fra fengselet. Innsatte og ansatte ved rusmestringsenheten har nemlig felles lunsj hver fredag, og siden jeg besøkte enheten på en fredag, fikk jeg tilbud om å delta på lunsjen. Her fikk jeg sitte med de innsatte og ansatte i en uformell situasjon og snakke om «alt og ingenting». Jeg fikk også med egne øyne observere hvordan relasjonen mellom de innsatte og ansatte fungerte. Lunsjen følte på mange måter naturlig til tross for at jeg satt til bords med flere mennesker som var dømt for alvorlige kriminelle handlinger. Samtalene rundt bordet fløt godt med blanding av humor og mer alvorlige tema. De ansatte og innsatte snakket seg imellom som likeverdige og for en utenforstående ville det vært vanskelig å peke på hvem som var straffedømte og hvem som var ansatte, hadde det ikke vært fordi jeg var klar over dette på forhånd. De faglige ansatte i fengselet går i normale klær som en del av normalitetsprinsippet, et prinsipp jeg virkelig fikk oppleve i levende eksempel under lunsjen. To av de ansatte som deltok i lunsjen var ansatte ved rusmestringsenheten, samtidig hadde bibliotekaren tatt turen opp for å delta. Ellers var fire av de innsatte med. Lunsjen bestod for øvrig av hjemmebakke rundstykker som en av de innsatte hadde bakt, egg og diverse pålegg. En av de ansatte hadde tatt med juice, noe som ikke var lov å oppbevare på boenheten på grunn av faren for at noen skal prøve å brygge vin, noe som førte til en del spøk og latter blant forsamlingen.

Lunsjen var en hyggelig opplevelse. Det var en situasjon hvor man så vekk fra fortid og fremtid, der tittelen som innsatt eller ansatt var ubetydelig, og hvor alle behandlet hverandre som likeverdige medmennesker.

Besøket i det åpne fengselet står delvis i kontrast til det i det lukkede. Ved ankomst til det åpne fengselet fikk jeg også her en briefing angående sikkerhetstiltak og alarmen jeg skulle ha på meg. I motsetning til det lukkede fengselet kunne jeg her bevege meg fritt rundt i fengselet på egenhånd. Dette gjorde at jeg ikke var avhengig av en ansatt til å følge meg rundt eller styre besøket mitt. Riktignok startet jeg besøket med å intervju to ansatte og en innsatt som var rekruttert på forhånd. Etter intervjuene stod jeg fritt til å velge hvordan jeg ville disponere resten av dagen. Planen var at jeg skulle prøve å rekruttere flere innsatte til intervju. For å komme i kontakt med innsatte måtte jeg ut av min komfortsone og aktivt oppsøke de innsatte. Første stopp ble ved kantinen, hvor det tilfeldigvis på samme tidspunkt var tid for lunsj. Her kom jeg i kontakt med flere innsatte som jeg pratet med. Jeg fortalte om prosjektet mitt, og det virket som de fleste var interesserte i hva jeg gjorde, men de ønsket ikke å delta i noe intervju. Ofte fordi de mente de selv ikke hadde rusproblemer og at de således ikke hadde noe å bidra med til prosjektet mitt. Uten noen formening om dette var en slags «unnskyldning» fordi de ikke ønsket å delta, eller om de genuint mente at de ikke hadde noe å bidra med, godtok jeg avslagene uten å prøve å overtale dem. Jeg hadde hele veien et ønske om å intervju innsatte som selv var interesserte i å delta.

I kantinen tilbydde en av betjentene jeg kom i snakk med om å forsyne meg med lunsj. Jeg tok derfor noen skiver og satt meg ned ved et bord med en tilfeldig innsatt. Han hadde startet soningen sin dagen i forveien og lurte på hvem jeg var og hvor lenge jeg hadde sittet inne. Jeg måtte forklare at jeg ikke sonet, men at jeg var på besøk i sammenheng med et forskningsprosjekt. At jeg ble tatt for å være en innsatt av mange er forståelig nok. Innsatte går i normale klær og vandrer fritt rundt i dette fengselet. Som et mellomstort fengsel er det heller ikke slik at alle de innsatte kjenner hverandre.

Mannen, som var i midten av tjuårene, hadde sonet flere ganger tidligere både i det lukkede fengselet jeg tidligere hadde besøkt og i nåværende fengsel. Han viste fort interesse for prosjektet mitt, og la ut om hvordan han hadde begynt å røyke hasj på ungdomsskolen, og «det ene førte til det andre». Han hadde slitt med heroin og pillemisbruk allerede før fylte 20 år, og hadde vært ut og inn av fengsel som følger av lovbruddene rusmiljøet introduserte han for. Jeg fattet naturligvis stor interesse for han og spurte om han kunne være villig til å la seg intervju. Dette var han villig til, men først hadde han noen gjøremål han måtte se til. Han

skulle blant annet ned på biblioteket for å låne seg diverse bøker om trening og noen musikk cd'er. Her tilbydde han meg å være med og jeg grep sjansen. Nede på biblioteket var det mange innsatte som skulle låne seg musikk, bøker og filmer. Noen brukte også biblioteket som et oppholdsrom der de oppholdt seg for å snakke sammen og treffe på andre bekjente. Den innsatte jeg skulle intervjuet virket å kjenne flere, og mange kom bort for å høre når han hadde kommet til fengselet. Han ble stående lenge å prate med flere av dem, der de mimret om episoder både i og utenfor fengsel sammen. I det hele virket miljøet blant de innsatte imellom godt, der flere møttes på biblioteket for å slå av en prat. Etter omsider å ha funnet musikken og treningsmagasinene han skulle ha, gikk turen videre til cellen hans, som mer lignet på et lite hybelrom. Da intervjuet var ferdig etter en times tid, var det blitt såpass sent at det var på tide for meg å forlate fengselet. Jeg følte også at jeg hadde samlet nok empiri, og det ble ikke flere intervjuer i dette fengselet.

3.4 Nærmere om intervjuene med innsatte og ansatte

Å intervjuet mennesker om deres opplevelser, holdninger og livshistorier er blitt blant de mest utbredte forskningspraksisene i human- og samfunnsvitenskapene (Brinkmann og Tanggaard, 2012:17). Siden min interesse lå i å få kunnskaper om respondentenes tanker og holdninger til rus og rehabilitering i fengsler, er metoden også relevant og adekvat for mitt formål.

Utgangspunktet for prosjektet mitt er derfor de ni semistrukturerte intervjuene jeg hadde med ansatte og innsatte ved det åpne og lukkede fengselet jeg besøkte. Jeg intervjuet fire innsatte og en ansatt fra det lukkede fengselet. Tre av de innsatte herfra deltok ved rusmestringsenheten på det aktuelle tidspunktet, mens den ansatte jobbet på enheten. Den siste innsatte fra det lukkede fengselet sonet på en annen avdeling, men hadde oppholdt seg på rusmestringsenheten ved to anledninger tidligere. I det åpne fengselet intervjuet jeg to innsatte og to ansatte.

Grunnen til at jeg ønsket å intervjuet både ansatte og innsatte var at jeg tenkte de kunne bidra med ulik informasjon, og at de også kunne ha ulike betraktninger og vurderinger av samme sak. Utvalget av respondentene kan delvis betegnes som tilfeldig. Jeg anså i utgangspunktet alle innsatte og tilsatte i fengslene som interessante da rus generelt er et aktuelt tema i fengsel som de fleste har formening om. Besøket i det lukkede fengselet var rettet mot rusmestringsenheten deres og alle intervjuede herfra var naturligvis relevante. Det skal nevnes at alle respondentene jeg fikk rekruttert med bistand fra fengslene hadde en eller annen form for tilknytning til rus.

I forkant av intervjuene hadde jeg utformet en intervjuguide (se vedlegg) med enkelte tema som jeg følte var nødvendig å berøre i alle intervjuene. Jeg la opp til at intervjuene skulle skje på en åpen og ustrukturert måte, og presiserte ofte overfor de som jeg intervjuet at de var eksperten og at jeg var en som ville lære. Jeg valgte å ta alle intervjuene opp med diktafon, og jeg var påpasselig med å få godkjent dette i forkant av hvert intervju. Det er en utbredt forståelse at slike hjelpemidler kan forstyrre en intervjusituasjon, men jeg erfarte det som uproblematisk. I tillegg til å ta opp intervjuene hadde jeg med en notatbok til å notere i. Jeg erfarte at notatboken fungerte som et bra verktøy til å uttrykke min interesse overfor det respondentene fortalte. Når jeg til tider lente meg ned for å notere virket det som at respondentene reagerte med å fortelle mer ivrig, fordi jeg ga uttrykk for at det de fortalte var viktig og måtte noteres.

Generelt opplevde jeg intervjuene som vellykket. Respondentene virket alle på sin måte å være interessert i temaet og de var villig til å fortelle om det meste. Intervjusituasjonen med de innsatte var ofte åpen og ustrukturert med preg av en konverserende form der innsatte snakket utfyllende og utflytende om temaene jeg tok opp. Intervjuene med de ansatte hadde en mer strukturert karakter. Jeg følte meg litt mer avhengig av intervjuguiden i disse intervjuene, og de ansatte svarte i større grad i korte og konsise trekk. Alle intervjuene hadde en varighet på mellom førti minutter til en time. Mye av det jeg hadde fått høre i tidligere intervjuer gikk igjen i de senere intervjuene, og jeg så det derfor som fornuftig med tanke på oppgavens omfang å avslutte intervjuprosessen etter ni respondenter, for å kunne gå videre til neste fase av prosjektet.

Da det kom til analysen av intervjuene, det empiriske datamaterialet for prosjektet, startet jeg med å lese gjennom alle intervjuene for å lete etter informasjon som belyste problemstillingen min, se etter om det var forskjeller mellom innsatte og ansatte, og om det var variasjoner med hensyn til de to typer fengslene jeg besøkte. Jeg erfarte tidlig i denne fasen at skillet mellom de to casene mine ikke var så sentral som opprinnelig ventet. Dette kan sannsynligvis forklares med at mange av de innsatte hadde erfaringer fra begge typene av soningsforhold. Samtidig var forholdene satt i sammenheng med rus og rehabilitering, foruten om at det lukkede fengselet hadde en rusmestringsenhet, relativt like i de to fengslene. Jeg anså det derfor som mindre hensiktsmessig å foreta en analyse der jeg så på fengslene hver for seg, men valgte å heller ta for meg fengslene samlet i analysedelen. I analysen tar jeg for meg

tema som jeg i forkant av prosjektet hadde planlagt, spesielt rus og rehabilitering, men datamaterialet åpnet opp for å behandle mer enn bare disse temaene. Analysen følger en narrativ tilnærming. Måten dette blir gjort på er ved å gjengi sitater, og ved å diskutere ulike forhold på bakgrunn av hvordan jeg oppfattet respondentenes vurderinger og erfaringer. Jeg har valgt å omtale respondentene for innsatte eller ansatte, fra åpent eller lukket fengsel. Den ansatte fra rusmestringsenheten har jeg valgt å omtale som ansatt fra rusmestringsenheten. Årsaken til den brede omtalen er at jeg ikke så det som spesielt fruktbart å utforme pseudonymer, fordi det ikke fremstår viktig å få frem hvem som mener hva, bortsett fra om de er ansatt eller innsatt, fra åpent eller lukket fengsel.

3.5 Prosjektets troverdighet

Det er mange avgjørende kriterier som dømmer hvorvidt et forskningsprosjekt er bra eller dårlig. Et viktig punkt handler om prosjektets troverdighet og overførbarhet. Her er det særlig to begreper som skiller seg ut; Reliabilitet og Validitet, som videre henger sammen med prosjektets *Generaliserbarhet*.

3.5.1 Reliabilitet

Reliabilitet har med forskningsfunnenes konsistens å gjøre. I kvalitativt arbeid referer dette i utgangspunktet til spørsmålet om en annen forsker som anvender de samme metodene, ville kommet frem til samme resultat (Thagaard, 2013:202). For å sikre høy grad av reliabilitet i et prosjekt med intervju som metode er det viktig at den som er intervjuet har forstått spørsmålene man stiller og at svarene kan forstås uten rom for usikkerhet.

I søknadsprosessen med å få tilgang til fengsel ble jeg på et tidspunkt bedt om å forenkle språket mitt i informasjonsskrivet til deltakerne for å sikre at de forstod prosjektets rammeverk. Å få en slik beskjed i startfasen av prosjektet gjorde meg bevisst på viktigheten av å bli forstått, derfor var jeg nøyaktig med å opptre på en slik måte i det videre arbeidet. Jeg opplevde sjeldent under intervjuene at innsatte ikke forstod hva jeg spurte om. Jeg hadde utarbeidet en intervjuguide med relativt enkle spørsmål til de innsatte om livssituasjon, rus og rehabilitering, det samme gjaldt med de ansatte. Skulle den intervjuede mot formodning ikke forstå spørsmålet var jeg nøye med å omformulere meg og forklare det tydeligere. I tråd med hva Kvale (1997:164) diskuterer var jeg bevisst på å ikke stille ledende spørsmål som kunne påvirke svarene. For å bevare og sikre svarene jeg fikk under intervjuene valgte jeg som nevnt å ta i bruk lydband. Da slapp jeg bekymringen over at jeg skulle glemme å notere viktige utsagn, samtidig som jeg nå kunne høre gjennom intervjuene flere ganger og på den måten ha

de ferskt i minnet gjennom hele prosjektets. Transkriberingen av intervjuene foretok jeg selv, og jeg var nøyaktig med å skrive ordrett hva som ble sagt.

Det vil som regel alltid være sider ved reliabilitet knyttet til intervju som metode, som det er vanskelig å sikre seg mot. Jeg fikk for eksempel ikke med kroppsspråket eller ansiktsuttrykkene til respondentene i transkriptet. Særlig de innsatte hadde en særegen uttrykksmåte, med et språk fylt med mye «slang-ord» som også kan gjøre at det ikke alltid er lett å forstå hva som menes. Samtidig vil forhold slik som respondentenes, så vel som mitt eget humør, sinnsstemning, interesse i tema og relasjonsoppnåelse spille inn på svarene man får. Jeg var påpasselig med å stille noenlunde de samme spørsmålene i alle intervjuene for å beholde en viss konsistens.

Et annet problem som kan oppstå er respondentens inkonsistens i svarene sine. De kunne for eksempel si at det ikke fantes tiltak for rusrehabilitering i fengsel, samtidig som at de selv sonet ved rusmestringsenheten. Dette var motsigende, og vanskelig for meg å tolke. Det er således vanskelig å argumentere for at reliabiliteten i et nytt forskningsprosjekt kunne gitt nøyaktig de samme svarene, men det er ikke nødvendigvis et ideal. Kvale (1997:164) diskuterer blant annet hvordan et for sterkt fokus på reliabilitet ved intervju kan motvirke kreativ tenkning og variasjon. Ifølge Thaagard (2013) er spørsmålet om konsistens mellom ulike undersøkelsessituasjoner ikke relevant når det kommer til kvalitativ forskning. På bakgrunn av dette argumenterer hun for at reliabilitet ikke alltid fremstår like hensiktsmessig når vi snakker om kvalitative metoder.

Selv om jeg i mitt prosjekt nødvendigvis ikke ville oppnådd identiske resultater ved gjentatte undersøkelser, ser jeg ingen grunn til å anta at forholdene i fengslene jeg studerte kommer til å endre seg veldig over tid.⁸ Det fremstår derfor som sannsynlig at man i lignende forskningsprosjekt ville fått sammenfallende resultater som meg. Dette kan underbygges av at jeg selv har tilsvarende funn som andre forskere, og lignende forhold som også har blitt avdekket av media (Se Aarøy og Fredriksen, 2017; Mjåland, 2015). Dette må ses i sammenheng med begrepet *generalisering*, som jeg kommer tilbake til.

⁸ Samfunnets reaksjon på bruk og besittelse av narkotika til eget bruk skal flyttes fra justissektoren til helsesektoren (Regjeringen, 2018). Det kan derfor tenkes at forholdene likevel vil endres i fengslene over tid.

3.5.2 Validitet

Validitet handler om sannhet og riktighet i et forskningsprosjekt. I kvalitativt rettet arbeid referer dette blant annet til i hvilken grad en metode undersøker det den er ment å undersøke (Kvale, 1997:165). Vil intervju som metode belyse innsatte og ansattes tanker og holdninger til rus og rehabilitering i fengsel, og er funnene fra intervjuene troverdige?

Mjåland (2015:113) diskuterer hvordan intervjusituasjonen åpner opp for måter å være på og snakke på, som i liten grad er aktuell ellers i fengselshverdagen. Han opplevde at intervjuene skapte et rom hvor de innsatte kunne «slippe seg ned» og legge til side den litt kjappe og kjekke omgangsformen som ellers dominerer samhandlingen i fengsel. Samtidig legitimerte intervjuene det å kunne snakke uavbrutt med en respondent på tomannshånd. Det synes rimelig å anta at dette kan gjenspeiles i mine intervjuer. Jeg følte sjelden at respondentene mine holdt tilbake på sensitive spørsmål, heller åpnet de seg mer enn jeg hadde forventet i forkant. Av den grunn føles det unødig å stille spørsmålstegn ved troverdigheten til respondentene. Jeg kommuniserte klart at intervjuene var konfidensielle, selv om respondentene virket mer eller mindre likegyldige til om de forble anonyme eller ikke. Opptil flere av de innsatte ga blant annet uttrykk for at det ikke var noe problem å bruke navnene deres i oppgaven, noe jeg naturligvis fortalte dem var uaktuelt på grunn av visse retningslinjer. At respondentene skulle vært redd for å dele enkelte ting med meg virker derfor usannsynlig. Som Silverman (2014) er opptatt av, følte jeg sjelden at respondentene fortalte usannheter for å stille seg selv i et bedre lys overfor meg.

Når det gjelder validitet gjennom analyseprosessen finner vi sjelden klare utvetydige kriterier som kan garantere gyldigheten; det er opp til forskeren selv å utøve skjønn og dømmekraft. Spørsmålet om gyldighet handler om en vurdering av forholdet mellom utsagnene, beskrivelsen og analysen (Fog, 2004).

3.5.3 Generalisering

Steinar Kvale (1997:160-161) skisserer tre former for generaliserbarhet på grunnlag av casestudier: naturalistiske, statistiske og analytiske, sistnevnte fremstår som mest nærliggende for min studie. Denne formen for generalisering involverer en begrunnet vurdering av i hvilken grad funnene fra en studie kan brukes som en rettleiding for hva som kan komme til å skje i en annen situasjon. Kvale diskuterer videre artikkelen «Generalizing from single case

studies» som fastlegger regler for hvordan man i en casestudie skal trekke slutninger om kvalitative funns generaliserbarhet (Kvale, 1997:162). I artikkelen argumenteres det for at

«Mens vitenskapsmannen ofte studerer spesifikke tilfeller for å kunne trekke slutninger om det generelle, vil praktikerer benytte kunnskapene om det generelle til å tolke og handle i det spesifikke enkelttilfellet»

Dette er et vesentlig poeng der Kvale stiller seg spørsmålet om hvem som bør foreta de analytiske generaliseringene fra det kvalitative forskningscasen. Er det forskeren, eller leseren og brukeren? Her drar han eksempler fra juridiske og kliniske caser der mottakeren av informasjonen er den som bestemmer hvorvidt funnene kan overføres til en ny situasjon. Ved å spesifisere bevisene og gjøre argumentene eksplisitte, tillater forskeren leseren til å selv bedømme generaliseringens holdbarhet (Kvale, 1997:162).

Er min studie utgangspunkt for generalisering og er det hensiktsmessig? Med hensyn til spørsmålet om generalisering blir det først og fremst viktig å drøfte hvorvidt de to fengslene jeg besøkte er typiske norske fengsler, og om funnene kan overføres til andre fengsler. Norske fengsler varierer i størrelse, er bygd til forskjellige tider og har ulik utforming. Helgesen (2013) påpeker også at rusmestringsenhetene er organisert påfallende ulikt fra fengsel til fengsel. Når det er sagt har jeg ingen holdepunkter for å hevde at det lukkede eller åpne fengselet jeg besøkte er atypiske i norsk kontekst. Det er heller ingenting som tilsier at funnene gjort i denne oppgaven kan relateres til spesielle forhold som kun kjennetegner disse fengslene. Alle norske fengsler er underlagt det samme lovverket, og alle norske fengsler har noen grunnleggende fellestrekk: Frihetsberøvelse, hierarkisk organisering, definerende skille mellom betjenter og fanger, etc. (Mjåland, 2015:123).

Jeg anser det som sannsynlig at forskningsfunnene mine ved det lukkede og det åpne fengselet kan ha relevans ved øvrige norske fengsler. Samtidig vil jeg være forsiktig med å fremstå som bastant, og det synes fornuftig å la spørsmålet om generalisering stå åpent til leseren og brukeren av oppgaven.

3.6 Etiske betraktninger

Silverman (2014:140) har formulert to spørsmål vi bør stille oss selv før vi starter et forskningsprosjekt:

- Hvorfor undersøker vi dette emnet, og vil eventuelle funn på noen måte bidra utover det vi ser på som det alminnelige, eller er vi utelukkende interessert i å fremme vår egen karriere?
- Vil vi hjelpe, eller i det minste beskytte menneskene vi studerer? Eller bruker vi de simpelthen som tinnsoldater?

For å svare på det første vil jeg helt klart argumentere for at forskning på fengsel, og i mitt tilfelle rus og rehabilitering i fengsel, er viktig i en samfunnskontekst, og handler om mer enn bare å fremme meg selv. Fengsel er en lukket institusjon som allmennbefolkningen stort sett har mange meninger rundt, men lite kunnskap om. Mens media jevnt og trutt dekker kriminalitet, jakten på de kriminelle og diverse rettssaker, hører vi i mindre grad om de som sitter i fengsel og hva som foregår bak murene. Media er på mange måter med på å forvrengte bildet av hvem som soner fengselsstraffer og hva som foregår i fengslene (se blant annet Bore, 2012; Johansen, 2008; Mæland, 2010; Sundbye, 2011;). Slik jeg ser det er det derfor ekstra viktig å få frem reell forskning om hvem som soner i fengsel, hva som foregår i fengslene og hvorfor det foregår som det gjør. I mitt tilfelle retter jeg søkelyset mot rusmisbrukere i fengsel (som er i flertall blant innsatte) og hvordan det jobbes for at de skal få bukt med problemene sine. Om jeg hjelper innsatte ved å sette lys på temaet rus og rehabilitering i fengsel, kan alltid diskuteres. Uansett har jeg gjennom prosjektet jobbet for å beskytte menneskene som har deltatt i studien. Dette innebærer at retningslinjene for en akademisk oppgave er underlagt.

Prosjektet ble meldt til NSD og godkjent av dem. Som nevnt utarbeidet jeg også en egen prosjektbeskrivelse til Kriminalomsorgens aktuelle region for å få tilgang til fengslene, og Kriminalomsorgen har vurdert og godkjent mitt prosjekt. Jeg har hele veien lagt vekt på konfidensialitet og respondentenes anonymitet, noe jeg har kommunisert skriftlig ved prosjektbeskrivelsen og muntlig i forkant av hvert enkelt intervju. Anonymitet har jeg utført i praksis ved aldri å skrive ned navn hverken i transkriptet eller i feltnotatene. Samtidig har jeg valgt å utelukke visse beskrivelser som respondentenes alder, forbrytelser, etniske opprinnelse, etc. Et stykke ut i oppgaven tok jeg også et valg om å anonymisere fengslene jeg har besøkt, for ytterligere å sikre at anonymiteten skulle være ivaretatt. Opptakene fra intervjuene har blitt lagret på en plattform kun jeg har tilgang til og disse vil etter avtale med NSD bli slettet når oppgaven er levert.

Et viktig forskningsetisk dilemma angår valget om å inkludere beskrivelser av ulovlige og subversive handlinger i publikasjoner (Mjåland, 2015:129). Visse tema de innsatte har fortalt meg i fortrolighet har de gjerne ikke ønsket å dele med de ansatte, sådan kan det bli et forskningsetisk problem å inkludere dem. Jeg har tatt en vurdering av hva som var etisk riktig å ta med og hva som burde utelukkes. At det importeres, distribueres og konsumeres rusmidler i fengsel er et velkjent fenomen for de som jobber i fengsel og det var også et tema som både de ansatte og innsatte snakket åpent om. Jeg vurderte det derfor som uproblematisk å inkludere disse praksisene. Jeg valgte derimot å utelukke detaljerte beskrivelser om hvordan LAR-medisiner lures unna, hvordan narkotiske midler smugles inn, og hvor disse gjemmes. Mjåland (2015:129-130) diskuterer hvordan slik informasjon kan bli ufordelaktig for de innsatte, om Kriminalomsorgens representanter skulle lese oppgaven (typisk i form av å innføre strengere eller mer repressive sikkerhetstiltak). Jeg har også valgt å utelukke forhold som lovbrudd og livssituasjonen de enkelte innsatte hadde.

Kapittel 4 De innsattes forhold til rusmidler og deres hverdagsliv i fengsel

4.1 Innledning

Jeg har valgt å konsentrere meg om de innsatte og deres fortellinger i dette kapittelet. Formålet er at leseren skal få en forståelse av hvem disse menneskene er og hvilke utfordringer de står ovenfor. De innsattes kompetanse, erfaringer og synspunkter er viktige, men det er de innsatte som er målgruppen ved rehabilitering i fengsel. Derfor er det deres fortellinger som er utgangspunktet for min analyse, mens de innsattes refleksjoner vil ha en supplerende rolle i diskusjoner og vinkling av temaet.

Jeg intervjuet til sammen seks innsatte; Fire fra det lukkede fengselet, der tre av dem sonet på fengselets rusmestringsenhet og en på en annen avdeling, og to innsatte fra det åpne fengselet jeg besøkte. De seks innsatte kan ses på som en homogen gruppe ved at de alle har utfordringer knyttet til rus, og dette har resultert i at de nå soner i fengsel. Samtidig er de en heterogen gruppe; De er på forskjellige stadier i livet, de har ulike livsutfordringer, de har ulike bakgrunn og de er forskjellige når det gjelder deres forhold til rus og motivasjon til endring.

4.2 Fengselshverdagen

I intervjuene startet jeg med spørsmål jeg anså som enkle å besvare for at respondentene skulle bli vant med intervjusituasjonen og for at intervjuene skulle få en flyt videre. Her tok jeg typisk opp spørsmål som handlet om hvordan de innsatte opplevde det å sone i fengsel og hvordan relasjonene til andre mennesker i fengselet var. Dette er tema som i utgangspunktet ikke var tiltenkt en stor rolle i oppgaven, men da jeg studerte datamaterialet viste det seg at en del handlet om dette, og det er aspekter som er interessante for å få et mer nyansert bilde av de innsatte og deres liv i fengsel.

4.2.1 Soningsforholdene

De innsatte som jeg intervjuet ga generelt uttrykk for at det å sone fengselsstraff i Norge går greit, selv om de også poengterte at det kan være utfordrende, spesielt med tanke på ensomhet og kjedsomhet:

«[...] Det er jo ikke noe kjekt å sitte i fengsel, sant, det er jo ofte kjedelig. For du har ikke så mye muligheter og frihet og sånn. Var verst i begynnelsen egentlig, når jeg satt

i varetekt og ikke visste hva utfallet av saken ble og sånn. Så kommer man inn i tralten og vender seg til det. Så for så vidt går det jo greit egentlig.» (Innsatt, Lukket fengsel)

Intervjuene med de innsatte fra lukket og åpent fengsel har hatt mange av de samme erfaringene når det gjelder rus og rehabilitering. Større forskjeller fremkommer av de mer praktiske delene knyttet til selve soningsoppholdet. Det åpne fengselet har mer liberale soningsforhold og fremstår mindre utfordrende å sitte fengslet i enn det lukkede. En innsatt beskriver det slik: «[...] Nei, altså, jeg vil kalle det en leirskole for å være helt ærlig. Altså det er ikke sånn som du ser det i filmer, det er det ikke. Det er stille og rolig ...» (Innsatt, Åpent fengsel). Soningsforholdene er strengere og mer utfordrende i det lukkede fengselet, spesielt med tanke på rent autonome forhold. Likevel fremstår de innsatte her som positive til de estetiske sidene og fengselets generelle standard: «[...] Det er et fint fengsel å sitte i ...» (Innsatt, Lukket fengsel). Selv om de innsatte snakket om utfordringer knyttet til frihetsberøvelse som at de ikke kan treffe venner og familie, virket de likevel som å være fornøyde med de rent praktiske soningsforholdene og de hadde generelt lite å klage over ved denne siden av fengslene de sonet i.

Elementer jeg hadde sett for meg skulle prege de innsattes hverdag, spesielt forhold som psykososiale utfordringer ved å sone i fengsel, ble i mindre grad tatt opp av de innsatte jeg intervjuet. Dette kan ha vært fordi de ikke følte for å fortelle om disse sidene, eller fordi de innsatte jeg intervjuet ville fremstå som mindre preget av det å sone i fengsel. Det kan også tenkes at jeg ikke har klart å fange opp årsakene til dette i intervjusituasjonen. Det fremstår uansett sannsynlig at de fleste kan ha kjent på disse sidene nettopp av den årsak at flere av de innsatte jevnlig ruset seg i fengsel, noe som ofte har en sammenheng med psykososiale utfordringer knyttet til det å sitte i fengsel.

4.2.2 Menneskelige relasjoner i fengslene

«[...] Veldig mange her inne sliter med sitt... Veldig mange her har en eller annen form for psykiske problemer, rusproblemer. Så man kommer jo ikke nødvendigvis så veldig nær hverandre. Man får jo ikke velge hvem man vil bo med, det blir jo alltid litt problemer på en boenhet. Men jeg føler at jeg egentlig kommer ganske greit overens med de fleste. Det blir jo et visst sånt hierarki. Når jeg da har sittet her i litt over tre år så blir det liksom, ja, de yngre hører litt på det jeg har å si... Det blir veldig fort krangling, det er ikke ofte disse eskalerer til slåssing da, det er ikke det altså. Men det

er nødt å være en person som roer ned de ungguttene når de skal til å flyge på hverandre.» (Innsatt, Lukket fengsel).

En av de største utfordringene ved å sone i fengsel er at man ikke har muligheten til selv å velge hvem man omgås med. Innsatte må gjennom soningsoppholdet forholde seg til både ansatte og andre innsatte i fengsel. Dette kan slå ut på forskjellig vis og det påvirker gjerne hvordan man takler det å sitte i fengsel. En innsatt svarer på følgende måte, på spørsmål fra meg om hvordan han synes det er å sitte i fengsel: «[...] *Neeh, helt okei! Kjedelig. Det som er bra er fellesskapet med de andre innsatte. De er kompiser stort sett... Men vaktene er noen fitter (latter). Det er de virkelig, altså. Men, nei, det er okei.» (Innsatt, Lukket fengsel).*

De innsatte fremstår delt i sine oppfatninger om de ansatte i fengslene. Noen har lite til overs for dem, mens andre ikke har noe spesielt imot dem. Betjentene er de ansatte som får mest gjennomgå, noe som må ses på som en naturlig konsekvens av maktforholdet de sitter på overfor fangene. Det fremstår til tider som en slags norm blant innsatte at man skal være negativ til betjentene. Likevel får jeg inntrykk av at de fleste egentlig ikke har så mye imot dem som de kanskje gir uttrykk for:

«[...] Man har noen som man merker er liksom veldig ute etter å hjelpe oss. Så er det noen, ikke så mange, som er mer ute etter å ta oss for å gjøre noe galt. Men de fleste er greie nok å ha noe med å gjøre.» (Innsatt, Lukket fengsel).

I kontrast til betjentene, blir andre ansatte mer eller mindre utelukkende snakket om i positive termer. Det gjelder faglige ansatte som bibliotekar, ansatte på rusmestringsenheten, eller ansatte i forbindelse med psykisk og fysisk helse, som psykolog, lege eller sykepleiere. Disse ansatte har ikke de samme sanksjonsmulighetene over de innsatte som betjentene har. De har gjerne en tilnærming til de innsatte som tar mer utgangspunkt i omsorg og behandling, og det er nærliggende å anta at dette kan være årsaken til at de ser ut til å være bedre likt blant de innsatte:

«[...] De to som jobber her da (ansatte på rusmestringsenheten) de er ganske flinke og fine å prate med og sånn. Så sånn sett så er det, og det gjelder også de andre typene rehabilitering... I rehabiliteringstjenesten er det noen ålreite personer...» (Innsatt, Lukket fengsel).

De innsatte har ulike relasjoner til hverandre, og ikke alle går like bra sammen. Det er flere som forteller at de ikke omgås med sedelighetsdømte eller utlendinger, og at det også kan

være vanskelig å omgås de som er veldig rusbelastet. Samtidig fortelles det også om nærere relasjoner med kompiser og venner man har hatt utenfra. Det synes likevel vanskelig å si noe om hvor nær relasjonene virkelig er siden dette ville krevd mer inngående analyser av alle de som inngår i relasjonene. Noen forteller om mange kompiser i fengsel, mens andre i større grad antyder at det handler om å komme overens, men at man sjelden får nære venner i fengsel. En innsatt fra det åpne fengselet forholder seg nyansert til hvordan relasjoner foregår i fengsel:

«[...] Vær slik som du vil at andre skal være mot deg. Er du frekk mot vaktene så er de frekk mot deg, er du frekk med innsatte så, sant, gidd ikke de ha noe med deg å gjøre. For det meste så vil alle sammen ha det fint og rolig, og ha det normalt sant, sånn som alle har det hjemme. Stille og rolig, ingen bråk, bare få dagene til å gå...» (Innsatt, Åpent fengsel).

Relasjoner i fengsel fremstår som situasjonsbestemte, og de avhenger i stor grad av hvilke avdeling, enhet eller fengsel man soner ved, samt hvordan man føyer seg etter andre. I det åpne fengselet er det nærliggende å tenke seg at de innsatte er mer konfliktskye av den enkle grunn at konsekvensene ved regelbrudd kan være såpass store at de innsatte ikke tør å bryte reglene. Man risikerer her å bli sendt tilbake til lukket soning om man ikke oppfører seg. Det betyr likevel ikke at relasjonene er bedre her. I et åpent fengsel omgås alle fangene, og ulikhetene kan bli tydelige. En innsatt beskriver frustrasjonen sin mot eldre dømte:

«[...] Det jeg misliker det er, stygt å si det men, de eldre som sitter her... Nitti prosent av de eldre som sitter her, sitter for pedofili. Jeg har en datter... Og jeg kan jo egentlig med hånden på hjertet si at alle som har unger i fengsel ikke liker helt at de pedofile blir tatt under vingene på betjentene. Det er bare i Norge det skjer... De får så mye goder og det er sånn å stakkars deg... Nesten sånn at, jada, det er ok det du har gjort... Hallo! Vi rusmisbrukere er jo liksom enda lengre nede enn pedofile på rangstigen.» (Innsatt, Åpent fengsel).

Relasjonene i det lukkede fengselet fremstår som variert. Ser vi til rusmestringsenheten handler mye av ideologien her eksempelvis om gruppedynamikk blant de som soner på enheten:

«[...] Relasjoner er jo noe som vi har mye vekt på i programmet (rusmestringsprogrammet)... Vi bruker mye tid på å finne den rette kombinasjonen av innsatte for å få en best mulig dynamikk på enheten...» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

Det virker derfor ikke tilfeldig at de tre innsatte jeg intervjuet fra rusmestringsenheten forteller om gode relasjoner på denne enheten. I kontrast blir det fortalt om mer bråk og konflikter på andre avdelinger, spesielt oppstår det konflikter på avdelingene som har innsatte med forskjellige domsforhold eller etnisitet. Dette er nok fengselsledelsen klar over, og det fremkommer at det jobbes for å ikke lage uheldige gruppesammensetninger:

«[...] På den avdelingen her, så har de satt liksom alle de norske kriminelle stort sett. Fire eller fem som sitter tjue år for drap. Men på den siden der (peker) er det jo nittifem prosent utlendinger, på den andre siden. Her er det kanskje bare tre-fire, også er resten norske kriminelle, som sitter for mye det samme. Narkotika eller vold, nesten samtlige. Stor sett nå er det liksom sånn at alle de norske kriminelle sitter på denne siden. Så da blir det jo... Blir ganske god stemning og godt miljø...» (Innsatt, Lukket fengsel)

4.3 Rus og rusproblemer

Alle de innsatte som jeg har intervjuet hadde ruset seg mer eller mindre daglig da de var ute, og alle havnet i fengsel som en følge av rus, enten grunnet rusrelatert kriminalitet, eller lovbrudd begått i ruset tilstand. Det er store forskjeller mellom dem når det gjelder hva de ruser seg på, hvorfor de ruser seg, hvor stort problemet er og spesielt i hvilken grad de selv opplever at de har et problem. Noen er LAR-brukere, andre klarer å holde seg rusfri i fengsel (problemet kommer når de slipper ut, oppgir de). Noen ruser seg på tunge stoffer, andre ruser seg på «mildere» stoffer. Noen legger lite imellom når de beskriver seg selv som en rusmisbruker, mens andre heller velger å beskrive seg som «en som ruser seg for mye» eller «fester for hardt». Noen har høyere utdanning, andre har ikke fullført videregående skole. Noen har god kontakt med venner og familie, andre har lite eller ingen kontakt med familie og har mest kontakter fra rusmiljøet.

4.3.1 Hvordan kom de innsatte i kontakt med rus?

De innsattes fortellinger viser at det er flere grunner til at de kom i kontakt med, og etter hvert utviklet et problematisk forhold til rus. Flere forteller om hvordan de i ung alder ble introdusert til såkalte «gateway-drugs» ofte i form av alkohol og hasj, som videre eskalerte til

bruk av tyngre og mer avhengighetsdannende rusmidler.⁹ En innsatt beskriver det på følgende måte:

«[...] Det begynte ganske tidlig i 12,13,14 årsalderen... Litt stille og rolig. En del alkohol, litt hasj, etter hvert tabletter. Så utviklet det seg veldig fort, i løpet av et par år var det opiater, heroin, litt amfetamin. Veldig mye forskjellig, blandingsmisbruk... Det var ganske tungt misbruk i 5-6 år hvert fall, før jeg plutselig kom inn i fengselet[...].» (Innsatt, Lukket fengsel).

Forskning tyder på at dårlige oppvekstkår med omsorgssvikt kan være en faktor som fører til rusmisbruk og kriminalitet. Tallene mine er ikke egnet til å si noe om hvor vesentlig slike forhold er, men det kan likevel tas med at tre av de jeg intervjuet ga uttrykk for at oppvekstforhold var viktig for at de er kommet der de er i livet. For tre av de andre, virker det å være mer tilfeldige og sammensatte grunner til at problemene har oppstått og videreutviklet seg. Der noen har opplevd vold og rus i hjemmet, har blitt plassert rundt i fosterhjem eller har slitt med psykososiale vansker i barndommen, forteller andre om en normal oppvekst med et godt forhold til familien sin. En beskriver oppveksten sin slik: *«[...]Så har jeg en far... Litt mye alkohol i oppveksten og slåing... Da endte det med at jeg løp og var ute, og så havnet jeg med eldre folk og feil miljø...»* (Innsatt, Åpent fengsel). En annen beskriver forholdet til rus på en mer glorifisert måte: *«[...] Så har jeg altfor mange positive erfaringer med rus[...].»* (Innsatt, Lukket fengsel).

Mens noen har havnet i rusmiljøer som en konsekvens av vanskelige oppvekstforhold, noe de selv ofte er bevisste på og bitter for, virker andre å ha mer tilfeldig havnet i kontakt med rus. Disse har gjerne hatt en stabil oppvekst, men typisk for dem er at de har begynt å eksperimentere med svakere rusmidler i ung alder. Uansett bakgrunn beskriver de innsatte gjennomgående det som startet med uskyldigheter, før det siden eskalerte til de mistet kontroll og havnet i fengsel.

4.3.2 Rusbruker eller rusmisbruker?

Felles for de seks innsatte som jeg intervjuet var at de hadde mange levekårsutfordringer, og at de på mange måter fremstår som en marginalisert gruppe i samfunnet. Samtidig var det mye som skilte dem. Der noen er preget av rusmisbruk i væremåte, er det andre jeg ikke

⁹ Gateway-drug forstås som et vanedannende rusmiddel, som kanskje ikke er avhengighetsskapende i seg selv, men ofte introduserer brukeren til bruk av andre, mer avhengighetsskapende rusmidler (Drugrehab, 2018).

merker noe på. Enkelte av de innsatte fremstår som reflekterte og kunnskapsrike, intervjuene med disse sporer tidvis inn på akademiske tema. Andre måtte jeg føre en «enklere» dialog med. I ettertid har det særlig gått opp for meg at begrepet «rusmisbruker» ikke nødvendigvis er synonymt med en person som har lite eller ingen utdanning, snakker dårlig for seg, ser medtatt ut eller mangler evnen til refleksjon og kritisk tenkning. Det kan være mennesker som utad fremstår som helt funksjonelle, med jobb og familie.

I alle intervjuene jeg foretok med innsatte spurte jeg om det generelt var mange som slet med rusmisbruk i fengsel, og om de kunne definere hva et rusproblem innebar. Lite oppsiktsvekkende, og i samsvar med forskningen jeg har referert til, var det en utbredt enighet om at det er mange som sliter med rusmisbruk i fengsel:

«Alle her har jo stort sett rusproblemer. Hvert fall alle som sitter på den type saker som vi gjør da... Litt sånn vekslende rusproblemer, men alle har på en eller annen måte et eller annet rusproblem. Enten de er sånn med heroinknekk på Strax-huset, eller er sånn mer sånn som meg, som ruser meg ganske mye, men var stort sett hjemme og klarte å holde fasaden[...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

At det finnes rusmisbrukere i ulike former er noe de innsatte selvsagt også er bevisste på. De viser til at problemene varierer i styrke og grad, og poengterer også at ikke alle innsatte har et rusproblem. Blant de innsatte deler man gjerne «innsattmassen» opp i forskjellige kategorier ut fra hva de er dømt for.¹⁰ En formulerte det slik:

«[...]Du har litt sånn forskjellige typer da... Grisene (sedelighetsdømte)... Utlendingene... Normale folk, som sitter for sånn konebanking, økonomisk utroskap... Også er det de i det kriminelle miljøet[...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

Den innsatte forklarer videre at det er de fra det kriminelle miljøet som er mest involvert med rus. Dette er mennesker som gjerne har vanket mye i kriminelle miljøer hvor rus er en gjeldende faktor både i form av langing og/eller konsum. De er oftere gjengangere i fengsel og har vært dømt flere ganger før, i motsetning til de han omtaler som «normale folk», som ofte er førstegangskriminelle, eller tilhører de andre kategoriene han referer til.

¹⁰ Jeg erfarte at flere av de ansatte i fengslene jeg besøkte omtalte de innsatte i fellesskap for «innsattmassen», en beskrivelse som fremstår passende å bruke selv.

De innsatte jeg har snakket med gir et bilde av at det blant rusmisbrukere finnes ulike grupper ut fra hvilke rusmidler man ruser seg på, noe som bidro til forståelsen jeg fikk av at det finnes to overordnede grupper: De som ruser seg på oppkvikkende rusmidler slik som amfetamin, kokain, m.m., og de som ruser seg på dempende og beroligende rusmidler som opioider eller benzodiazepiner. De førstnevnte oppfattes å ha et mer glorifisert forhold til rusen og «erkjenner» ikke at de har et problem i like stort grad som sistnevnte gruppe. Jeg opplever at de innsatte som ruser seg på disse rusmidlene gjerne ikke betegner seg selv som «rusmisbruker». Samtidig fremstår disse misbrukerne mindre belastet og preget av rusen, noe de sannsynlig også er. Flere forteller at de har valgt å avstå fra rus i fengsel, men at de ruser seg mye ute. Dette kan ha sammenheng med at disse rusmidlene oftere forbindes med fest og moro. Opiatene kobles inn når rusproblemet har blitt enda større, som regel i form av heroin, som mange ser på som «den store stygge ulven». Heroinmisbrukerne er de mest rusbelastede og blir gjerne omtalt nedlatende; De med «heroinkekken» eller de på «straxen». De virker å ha en lavere status og blir gjerne mislikt av andre innsatte: «[...] De som er veldig rusbelastet fra før, de er ofte sånn kjipe folk. Klager og sutrer... De prater med vaktene og sånn...» (Innsatt, Lukket fengsel). Dette kan sannsynligvis forklares ved at marginaliserte grupper ofte føler et behov for å plassere andre grupper lavere enn sin egen, for å ivareta et visst selvbilde.

4.4 Rusmidler i fengsel

Mange vil tro at fengsel, med streng kontroll i form av frihetsberøvelse, murer og vakter, er et sted hvor rusmidler ikke finnes. Det å fengsle en rusmisbruker vil vel bety stopp i all konsumering av rus for vedkommende? Realiteten er en annen. Som en konsekvens av at en stor andel innsatte er rusmisbrukere, blir etterspørsel og tilgang til rus i fengsel en nesten umulig oppgave å stoppe (med etiske verdier i behold) for Kriminalomsorgen. Tidligere studier av rusmiddelbruk i fengsel antyder at om lag 42 % til 48 % av innsatte har benyttet rusmidler i løpet av soningen (jfr. Mjåland, 2015:38). Mange tar naturligvis med seg rusproblemene inn til soning, men fengsel kan også være en arena som introduserer de innsatte for utbredt bruk. For mange vil det å sone i fengsel innebære store psykososiale påkjenninger og rusmidler kan i denne sammenheng fungere lindrende og hjelpe med å dempe angst og uro, gi bedre søvn eller å få tiden til å gå (Bullock, 2003 i Mjåland, 2015). Sådan er det ikke utenkelig at fengsel i seg selv er en arena man lettere hekter seg på rusmidler. Dette var noe som gikk igjen blant flere av de innsatte som jeg intervjuet, og det virket spesielt å være knyttet til hvor «dårlige» soningsforholdene ble opplevd. Jeg ble for eksempel fortalt om avdelinger der det eneste man gjorde på var å ruse seg, for å få tiden til å gå.

Tema for min oppgave var i utgangspunktet rus og rehabilitering, og oppgaven var i utgangspunktet ikke tenkt å handle spesifikt om rusmiddelbruken som finner sted innenfor murene. Dette var imidlertid et tema som opptok alle de som jeg intervjuet, både innsatte og ansatte. Gitt mitt åpne og eksplorative design ble dette temaet således et viktig tema i intervjuene og oppgaven min. Oppsummert anerkjenner alle respondentene, både de innsatte og ansatte, at rusmidler konsumeres i de to fengslene jeg har besøkt, selv om det er uenighet om hvor mange som ruser seg. De sprikende svarene kan ha sammenheng med metodiske forklaringer. Noen av de innsatte kan være redde for å røpe for mye om rus i fengsel i frykt av at det skal bli strengere kontroller. Samtidig kan det tenkes at de ansatte ikke vil innrømme hvor mye rus de vet om, for ikke å svekke omdømmet sitt. Likevel anerkjenner alle at det konsumeres rus i fengslene, og jeg opplever at det er relativt mange brukere. Det som er spesielt oppsiktsvekkende er hvilke rusmidler som blir brukt. Der tidligere studier har vist at cannabis er det hyppigst brukte rusmidlet i fengsel, etterfulgt av amfetamin og heroin (Ødegård 2008 i Mjåland, 2015:38), er det helt andre rusmidler i omløpet i disse fengslene. Det er snakk om forskrevne medisiner og preparater. En innsatt beskriver det kort og greit: «[...] I fengsel så ruser du deg på andres medisiner...» (Innsatt, Lukket fengsel). På videre spørsmål fra meg om det kun er medisinske forskrevne midler han antyder, forklarer han:

«[...] Ja, alt som du har fått av legen, eller LAR... Vi ruser oss på Subutex... Litt Metadon... Som noen andre liksom har hatt i kjeften og spyttet ut igjen... Også litt sånn ADHD medisiner... Mens jeg har vært her på x så har jeg sett en liten bit med hasj, det er det eneste...» (Innsatt, Lukket fengsel).

Dette bekrefter alle de innsatte jeg intervjuet, og det viser seg spesielt å gjelde LAR-preparatene Buprenorfiner (Subutex, suboxone), og til en viss grad Metadon. Måten disse medisinske preparatene blir brukt til å ruse seg på er at de lures unna av innsatte som er innlemmet i LAR, for så å distribueres videre til innsatte som ikke er LAR-brukere. Når preparatene inntas av personer som ikke er LAR-brukere gir de en sterk rus. Mjåland (2015:147) peker i sin avhandling på at Buprenorfiner trolig er utbredt i fengsel, mye på grunn av rusvirkninger som oppleves gunstige under fengselsopphold (bedrer søvn, demper uro). De er potente rusmiddel hvor små mengder er tilstrekkelig for å oppnå effekt, og de er rusmidler som er lettere å skjule i narkotikakontroll enn mange andre rusmidler. Dette er en god forklaring. Men at det tilsynelatende kun er disse medisinsk forskrevne preparatene som er i omløp i fengslene jeg besøkte, kan kanskje skyldes å være en konsekvens av innstramminger og bredere kontroll fra Kriminalomsorgens side, som et forsøk på å stoppe

innsmugling av illegale narkotiske stoffer til fengslene. Det er rett og slett mye enklere å lure unna deler av «medisinene» sine for så å distribuere de rundt i fengslene, enn det er å smugle inn rusmidler utenfra. Spesielt når det kommer til strenge fengsler som det lukkede fengselet jeg besøkte.

De innsatte fra dette fengselet beskriver det de opplever som stadig strengere tiltak for å avdekke innførsel av rusmidler:

«[...] De har innført tiltak for å hindre rus... I (oppgir årstall) ble det slutt på at besøket fikk lov å ha med mat. Før kunne de ha med seg, for eksempel vi satt å koste oss med krabbe og sånne ting, men det ble slutt på for å hindre at folk smuglet inn stoff... (Innsatt, Lukket fengsel).

Innstramningene går utover de innsatte både i form av tiltak som faller vekk, men virker også å skape misnøye fordi det gir et mindre utvalg av tilgjengelige rusmidler. En av de innsatte legger dårlig skjul på misnøyen sin i intervjuet:

«[...] Kommer jo aldri inn noe her (rusmidler)... Vi får jo aldri permisjoner her, selv om vi har rett på permisjoner... De finner alltid en syk grunn til ikke å gi oss permisjon... De er jævlig streng med besøk. Gir glassvegg med nesten alle, selv om noen har rett på å ikke få det...» (Innsatt, Lukket fengsel)

Samtidig som at den innsatte er oppgitt over repressive forhold der permisjoner og besøk faller vekk, deler han sin frustrasjon over det dårlige utvalget av rusmidler i fengselet. Det påpekes at det stort sett er LAR-preparatene som er i omløp, noe som ifølge en annen innsatt spesielt skal være et problem i det lukkede fengselet: *«[...] Jeg har hørt rykter om at x fengsel er en av de få stedene der LAR er et så stort problem...» (Innsatt, Lukket fengsel).* På spørsmål fra meg om hva han tror dette kommer av er han rask med å svare: *«[...] Det er mer hasj i andre fengsler! [...]» (Innsatt, Lukket fengsel).* En annen innsatt antyder omtrent det samme:

«[...] Det er noe som er spesielt med dette fengselet. Veldig mange LAR-pasienter. Sånn z fengsel det er jo akkurat like stort og y er jo, ikke helt like stort, men der er det veldig få LAR-pasienter. Der er det gjerne snakk om en 4,5 kanskje 6 stk. Her er det 40 [...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

LAR-preparatene som er ment som en substitusjonsbehandling av opiatavhengige, spesielt for heroinmisbrukere, er potente medikamenter som må sies å være langt tyngre enn for eksempel

cannabis. Samtidig er de også sterkt avhengighetsskapende (Helsenorge, 2014). De innsatte er også bevisste på farene ved disse preparatene, noe som ifølge dem selv fører til et skille mellom de som velger å ruse seg på det, og de som ikke gjør det. De som velger å ruse seg på det ender ofte opp med å bli avhengig og ruser seg daglig:

«[...]Si det er 20 personer fra rus eller narkomiljøet i x nå... Så er det kanskje fem av de som bare stopper sånn, gidder ikke å ruse seg på Subutex. Så er det kanskje fem av de som hekter seg helt, som bruker det daglig. Så er det kanskje ti av oss som bruker det sånn innimellom, en sjelden gang. I helgen eller ett eller annet» (Innsatt, Lukket fengsel).

Når det kommer til det åpne fengselet anerkjennes det at det foreligger mye rus også her. Ut fra de innsattes historier er LAR-preparatene sterkt representert. En ansatt antyder at det kan være et bredere utvalg rusmidler, som resultat av at det er enklere å smugle inn rusmidler i dette fengselet:

«[...] Det blir nok mye mer enn i høysikkerhetsfengsel, for at der er det mer lukket sant. Fysisk. Og det er mer «innsusinger» og det er vanskeligere å få med seg noe inn der enn det er her... Bare det at vi har gjerde sant, innsatte kan ta en telefonsamtale og ringe til en kompis og bare få han til å kaste over noe... Her er vi ti-femten stykker som går ut på frigang hver eneste dag og kommer i retur igjen hver eneste dag. Så vi klarer ikke å, vi har ikke sjans til å stoppe det. Vi har besøk mandag til søndag hele uken. Så her er det endel rus, men det og går veldig i perioder. Vi merker det når det er mye» (Ansatt, Åpent fengsel).

4.4.1 Distribusjon og omsetning av rusmidler

I sin avhandling tok Mjåland (2015) særlig for seg bruk, distribusjon og omsetning av rusmidler i fengsel. I likhet med mine funn fant han i sin studie av «Kollen» fengsel flere eksempler som tydet på et utbredt misbruk av legepreparater i fengsel (Mjåland, 2015). På bakgrunn av informantene sine fastslo han at Buprenorfiner var rusmidlene som ble hyppigst brukt i fengselet han besøkte.

Som omtalt i kapittel to var et sentralt funn i Mjålands avhandling at det fantes en delekultur i fengselet som han studerte. Jeg var også interessert i å se om mine funn hadde fellestrekk med Mjålands teori om denne delekulturen. Samtidig var jeg interessert i å forstå premissene ved

distribusjon av rus i fengsel; Inngår det i frivillighetsformer på bakgrunn av etterspørsel, eller foreligger det et slags «press» blant innsatte om å ruse seg i fengsel?

Jeg opplever at de innsatte er smått uenig i hvorvidt det foreligger et press om å ruse seg i fengsel. En av de innsatte fra lukket fengsel er klar på hva han mener: «[...] *Det er ikke noe press med å ruse seg her inne i hvert fall, det er det ikke, det er det virkelig ikke. Det er heller omvendt.*» (Innsatt, Lukket fengsel). På oppfølgingsspørsmål fra meg om han kan utdype nærmere forklarer han:

«[...] Mange stresser folk som ruser seg om at de ikke bør gjøre det. Så det er virkelig ikke noe press. Samtidig er det lett å få tak i... Egentlig en enkel hovedregel på hvordan det er. Hvis du bruker innimellom, så får du sånn gratis, det er delingskultur... Hvis du skal bruke daglig, om du er hektet på det, så må du alltid betale litt. En snusboks i uka, eller en halv snusboks i uka. Halv snusboks i uka var vel det jeg betalte i perioder når jeg brukte hver dag.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Flere av de innsatte snakket om denne byttekulturen der rus (i de aller fleste tilfeller Buprenorfiner) blir byttet mot ting som klær, snus eller tobakk, og det vektlegges at det handler om å «hjelp en kompis ut» fremfor profitt. Likevel antyder noen at det ikke utelukkende handler om å hjelpe kompis, men at byttekulturen er en form for salg og at de som er i besittelse av rusmidlene ønsker å bytte til seg eiendeler: «[...] *Ja de selger. La oss si at du for eksempel bytter litt Subutex mot en tobakk, eller litt hasj mot en tobakk. Eller litt klær mot, eller sånne ting, ett eller annet.*» (Innsatt, Åpent fengsel). En innsatt fra åpent fengsel beskriver dette som utfordrende spesielt fordi de som distribuerer rusmidlene ofte har full oversikt over hvem som har rusproblemer og tilbyr dem deretter:

«[...] Ja, det gjør du (blir tilbudt rus). I hvert fall hvis de kjenner deg og de vet at du ruser deg eller har ruset deg. Eller de ser at du stiller opp der og skal ha medisin. Så du blir liksom, ja de fleste blir spurt om de vil ha.» (Innsatt, Åpent fengsel).

Selv om de innsatte ikke oppgir at det foreligger et direkte press om å ruse seg, er jeg av den oppfatning at de opplever rusmidler som svært tilgjengelige i fengslene. Det fremstår også som at distributørene fra det åpne fengselet er enda mer pågående enn de fra det lukkede fengselet er.

Tilgjengeligheten kan i enkelte tilfeller være nok til at noen «knekker», og en av de innsatte gir sitt syn på problematikken ved at kompis skal være «snille» med hverandre: «[...] *Det er*

ikke sikkert folk gjør det med vilje, men de tenker at de skal være snille og dele med kompiser. Det blir jo på en måte bjørnetjenester.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Det er flere funn i min studie som støtter Mjålands funn om at det finnes en delekultur i fengsel, og lite tyder på at det finnes en særlig «profittbasert» økonomi rundt distribusjonen av rusmidler i fengslene jeg besøkte. De fleste tilfeller virker å handle om kompiser som deler rusmidler med hverandre, gjerne i den tro at de hjelper hverandre. Når det snakkes om betalingsform handler dette i hovedsak om tilfeller av de som ruser seg daglig, der de gjør opp for seg i en mer symbolsk form ved å bytte enkelte eiendeler mot rusmidler.

4.4.2 Hvordan oppfattes innsatte med rusproblemer?

På spørsmål om hvilke tanker som regjerer rundt innsatte med rusproblemer i fengsel er det sprikende svar. Først og fremst er respondentene klar på at en stor andel innsatte sliter med rusproblemer, og derfor forekommer det sannsynligvis mindre fordommer mot dem enn det som er vanlig utenfor murene. Det skal også nevnes at alle de innsatte jeg intervjuet hadde et problematisk forhold til rus, og derfor vil de neppe markere sosiale avstander til personer som har rusproblemer, som tilfellet kanskje ville vært om jeg hadde intervjuet innsatte som ikke har noen rusproblemer. Ideelt sett skulle jeg intervjuet noen innsatte som ikke har problemer med rus, for å forstå hvordan de forholder seg til innsatte med rusproblemer. Uansett ble alle de innsatte jeg intervjuet spurt om hva de tenker om hvorvidt fordommer mot innsatte med rusproblemer er utbredt i fengsel. Samtidig ble de innsatte fra rusmestringsenheten spurt om det forelå fordommer mot det å sitte på denne enheten, mens de som mottok LAR-behandling ble spurt om de følte seg stigmatisert av dette.

Det første som slår meg når de innsatte snakker om rusmisbrukere i fengsel er at det foreligger en form for respekt for de som prøver å jobbe med problemene sine. Dette kan ha sammenheng med at mange innsatte sliter med rusproblemer, og at det derfor ses på som motiverende når medfanger jobber med seg selv. Man kan anta at det er på bakgrunn av dette de som aktivt velger å ruse seg blir sett ned på: «[...] Det er litt sånn fordommer mot de som ruser seg... Det er ikke noe du akkurat går og forteller om eller skryter av liksom...» (Innsatt, Lukket fengsel). Flere forteller om en slags skam ved å ruse seg i fengsel, spesielt fordi det anses som stusselig å ruse seg på Buprenorfiner, som i all hovedsak er det man bruker i fengslene jeg besøkte: «[...] Det er ikke noe tema ofte, men det er noen som misliker det sterkt, som sier, liksom sier du må slutte med den Subutexen og sånn...» (Innsatt, Lukket fengsel).

I kontrast til stigmaet rundt de som ruser seg, gir ingen av de innsatte som sonet ved rusmestringsenheten uttrykk for at det hersker fordommer mot det å sitte på denne enheten, ei heller motsatt. På spørsmålet om hva de tror andre innsatte tenker om dem får jeg til svar: «[...] *De har veldig lyst (til å sitte der selv)... De kan bli litt sånn sjalue og sure noen av dem...*» (Innsatt, Lukket fengsel). Fremfor å ha fordommer mot dem, mente altså de innsatte som sonet på rusmestringsenheten at andre innsatte heller var misunnelig og sjalu overfor dem. Dette forklares med at rusmestringsenheten har visse goder som de andre avdelingene ikke har, og at soningsforholdene fremstår som «hyggeligere»:

«[...] Vi får mere mat... Hva andre fordeler har vi da... Ja vi har kino, sånn hjemmekino, med spill... Nintendo Wii, det er litt kjipt da, men. Det er bedre enn alle andre.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Dette underbygges av en annen:

«[...] Noen som er misunnelig for vi har en del fordeler her inne. Mange som gjerne vil inn å bo her kun på grunn av de fordelene. Vi har egen kino, vi får litt mer mat og sånne ting.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Heller ikke LAR-brukerne ga uttrykk for at de følte seg stigmatisert eller dømt av andre innsatte, noe som delvis kan ha forklaring med at såpass mange innsatte nettopp er innlemmet i LAR: «[...] *Altså selve LAR behandlingen har jo blitt litt mer liberalisert...*» (Innsatt, Lukket fengsel). Som nevnt innledningsvis er det også hold for å antyde at fordommene uteblir som et resultat av at de som prøver å jobbe med rusmisbruket sitt verdsettes blant andre innsatte. Det å sone ved rusmestringsenheten eller å motta LAR-behandling er tilsynelatende et tegn på at man prøver å gjøre noe med problemet sitt og derfor dømmes man ikke.

4.5 Er de innsatte motivert til endring?

Etter besøkene mine i det åpne og lukkede fengselet har særlig et aspekt stått frem som absolutt: En rusmisbruker som ikke ønsker å bli rusfri selv, vil være nærmest umulig å rehabilitere uten direkte tvang og makt, noe som hverken er lov eller hensiktsmessig. Nøkkelordet er altså *motivasjon*. Nå kan man argumentere for at alle rusmisbrukere vil vel bli rusfrie, og det stemmer nok til en viss grad. På spørsmålene mine om motivasjon, og ønske om endring, ymtet nesten alle de innsatte frem et ønske om å bli rusfri og å komme seg ut av rusmiljøet:

«[...] De fleste her inne som er i narko rusmiljøet vil hvert fall bremse eller redusere bruken sin noe... Hvor enn de er vil de jo, for det første vil de jo gjerne ut av rusmiljøet fordi det er mye drit der. Så vil de jo liksom redusere rusbruken sin, det vil jo nesten alle. Så alle er jo motiverte for et eller annet. En eller annen form for hjelp når de sitter i fengselet... (Innsatt, Lukket fengsel).

Selv om de fleste ønsker en eller annen form for endring, er det likevel tydelig at motivasjonen varierte blant de innsatte jeg intervjuet. Noen var innstilt på å bli helt rusfri og snakket om at de var ferdig med rus for godt: *«[...] Nå har jeg vært nøktern i hele år faktisk, så det er bra... Bestemt meg for at jeg skal ikke ruse meg uansett hva som skjer liksom[...]*» (Innsatt, Lukket fengsel). Andre var ikke like villige til å gi slipp:

«[...] Hva jeg tenker sånn helt ærlig? Jeg tenker at jeg skal kutte ut... (tenker) Både og eh, jobbe med stoff, selge og flytte stoff, og bruke stoff til en viss grad. Bortsett fra, jeg kommer sikkert til å bruke en sjelden gang. Det er hvert fall målet. Noen sånne ting som er jævlig godt[...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

Enkelte forteller at de er usikker på om de vil klare å holde seg unna rusen, til tross for at de er motiverte for å gi seg: *«For min del så er det amfetamin og ecstasy. Det frister ikke her inne, men med en gang jeg kommer ut så[...]*» (Innsatt, Lukket fengsel).

På spørsmål om hva som motiverer dem til å endre seg, fremkom spesielt forhold som familie og venner, misnøyen av å ryke inn og ut av fengsel gjentatte ganger, og alle problemene rus fører med seg. For noen var det faktum at de nærmet seg slutten på soningsforløpet også motiverende. Men ikke alle er motivert til å endre seg, noe en innsatt reflekterte over:

«[...] I fengsel så vil det alltid være noen som absolutt skal ruse seg, og som nekter å gi opp å ruse seg, og liksom for enhver pris vil de være mest mulig ruset. Det er liksom det ene livet deres handler om, endel av dem jeg ser som går her inne, gjengangere. Også er det noen som prøver å ta tak i de problemene, jobber mot rusmisbruket.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Jeg spurte alle de innsatte hva de tenker skal til for at en rusmisbruker skal bli rusfri i fengsel. Dette virket å være et tema de hadde reflektert mindre over, men de sa at det til syvende og sist er rusmisbrukeren selv som sitter med nøkkelen til å bli rusfri. En innsatt fra lukket fengsel beskriver det bra:

«[...] Nei, altså, jeg vet ikke. For min del så er det jo bare at ting har gått så gale sant. Med rus og sånn... Det har gått så gale at jeg sitter her på en 12 års dom liksom. Altså... Enten må man bestemme seg for å slutte... Ellers må man bare regne med at man går ut og inn herfra, for hvis man først har vært her én gang så er det ikke noe problem å komme inn her igjen. Det skal lite til... Folk må bare få øynene opp for at det er andre ting i livet man kan bruke tid på enn rus liksom. Man må finne ting som er viktigere enn det liksom... (Innsatt, Lukket fengsel).

Mye av rehabiliteringsarbeidet knyttet til rusmisbruk handler tilsynelatende om motivasjonsarbeid og hjelp til endring. Man skal jobbe for at rusmisbrukeren selv får lyst til å bli rusfri og derfra hjelpe personen videre på veien. Ut fra respondentenes refleksjoner virker dette å være et felt det jobbes med i fengsel. En del av ideologien til Kriminalomsorgen handler om *progresjon i soningen*, noe som innebærer at soningsvilkårene gradvis skal bli mindre strenge, og at den domfelte får mer frihet, jo nærmere tidspunktet for endt soning kommer (Regjeringen, 2014). Et gjeldende prinsipp ved progresjon i soningen handler også om innsattes oppførsel under soningen:

«[...] Man har liksom noe sånn gulrot som ledelsen i fengsel vifter foran deg hele tiden som sier at hvis du klarer så og så lang tid uten å få en rapport eller en positiv urinprøve, så blir du løslatt på prøve. Det er jo ikke noen fasit, men veldig ofte er det sånn at hvis man har vist progresjon så kan man få prøveløslatelse eller permisjon og sånt. Men for veldig mange er ikke det nok til å gjøre noe med problemene sine.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Kriminalomsorgen gir altså et insentiv som skal motivere innsatte til å holde seg rusfri i fengsel. Lever man opp til forventningene øker man progresjonen i fengsel og kan forvente prøveløslatelse, permisjon eller paragraf 12-soning på et tidligere tidspunkt. Selv om respondenten ovenfor er usikker på om dette er nok til å få folk til å gjøre noe med problemene sine, opplever jeg at de innsatte generelt er positive til Kriminalomsorgens *ambisjon* om å drive rehabiliteringsarbeid på denne måten. Det uttrykkes derimot skepsis til hvorvidt man får den progresjonen man er lovet. En av de innsatte forteller blant annet om sin misnøye over det han opplever som brudd på lovnader fra fengselet: *«[...] Får jo aldri det vi er lovet. Vi får jo aldri permisjoner her, selv om vi har rett på permisjoner og, de finner alltid en syk grunn til ikke å gi oss permisjon...» (Innsatt, Lukket fengsel).*

Kapittel 5 Rusrehabilitering i fengsel

5.1 Innledning

I forrige kapittel tok jeg for meg de innsattes historier om livet i fengsel, rus og dets konsekvenser. I dette kapitlet vil jeg ta for meg de innsatte og ansattes betraktninger om, og erfaringer med rusrehabilitering i fengsel. I forkant av besøkene i fengsel var kunnskapen min om rusrehabilitering i fengsel basert på det jeg hadde lest av tidligere forskning på området, samt Kriminalomsorgens opplysninger om tiltak. Særlig tre tiltak stod frem her: Rusmestringsenhetene, LAR-behandling i fengsel og russamtalen. I introduksjonskapitlet tok jeg for meg det institusjonelle rammeverket der innhold og formål vedrørende disse tiltakene ble drøftet. En del av formålet for prosjektet har vært å lære hvordan tiltakene fungerer i praksis, samtidig som jeg har ønsket å høre både innsatte og ansattes vurderinger av tiltakene.

5.2 Hvilke rusrehabiliterende tiltak i fengsel kjenner de innsatte til?

Jeg var interessert i å høre om hvilke tiltak de innsatte så på som rusrehabiliterende, og om det fantes tiltak som jeg ikke kjente til fra før. Jeg spurte derfor samtlige av de innsatte jeg intervjuet om de kunne fortelle hvilke rehabiliterende tiltak rettet mot rusproblemer de kjente til i fengsel. Svarene jeg fikk, eller mer nøyaktig, ikke fikk, overrasket meg. Jeg hadde sett for meg at dette ville være et tema som de innsatte ville være opptatt av, og som jeg ville få mye informasjon om. Dette viste seg å ikke være tilfelle. Flere av de innsatte som jeg intervjuet virket som om de ikke forstod hva jeg spurte om, og et gjennomgående svar var at det ikke finnes rehabilitering i fengsel: «[...] Det finnes ikke noe tilbud her inne. De bare oppbevarer deg...» (Innsatt, lukket fengsel). Jeg startet prosjektet med et inntrykk av at det finnes et bredt tilbud av rusrehabiliterende tiltak i fengsel, og jeg ble svært overrasket over de innsattes respons ved de første intervjuene. Etterhvert fikk jeg en anelse om at det trolig var andre årsaker til deres svar, enn et totalt fravær av tiltak. Flere av de innsatte som satt på rusmestringsenheten klarte nemlig ikke å ramse opp fungerende rusrehabiliterende tiltak, noe jeg hadde vanskelig for å tro på, i og med at de selv deltok i et av tiltakene. Hvorvidt dette skyldtes at de ikke ville fortelle meg om tiltakene, muligens fordi de ville undergrave Kriminalomsorgens rykte, eller fordi de ikke hadde konkrete oppfatninger om hva jeg siktet

til, er uvisst. Jeg erfarte uansett at det å spørre mer konkret om rusmestringsenheten, LAR-behandling i fengsel og russamtalene var mer fruktbart. Det viste seg at kjennskapen til disse ytelsene var der, men de assosierte dem ikke nødvendigvis med «direkte tiltak» rettet mot rusrehabilitering. LAR var for eksempel noe man også kunne motta ute, det ble ikke sett på som et tiltak i fengsel. Russamtalene ble forstått som en straffereaksjon fremfor et direkte rehabiliterende tiltak. Samtidig virket det som om flere av de innsatte ble provoserte av det å skulle snakke om rehabilitering i fengsel. Spesielt de innsatte fra lukket fengsel uttrykte misnøye:

«I fengsel (Rehabilitering)? Det er høysikkerhets fengsel, det er faen ikke mye du får gjort her inne. Vi er bare til oppbevaring. Fengsel er ikke stedet for rehabilitering altså. Virkelig ikke [...]» (Innsatt, lukket fengsel).

De innsatte fra åpent fengsel var noe mer nyanserte rundt dette spørsmålet, selv om de ikke klarte å nevne noe særlig mer enn rusmestringsenheter (hvor begge hadde sonet tidligere) som rusrehabiliterende tiltak i fengsel. En av dem tok også opp «Wayback stiftelsen», en hjelpeorganisasjon som ikke kommer i sammenheng med Kriminalomsorgen.¹¹

Flere benyttet anledningen til å klage over for lite tilbud og en generell nedgang i rehabilitering i fengsel:

«[...] Det blir jo bare mindre og mindre ut av det for hvert år. Det er ikke noe bra utvikling. Det virker som det blir mindre og mindre fokus på rehabilitering og bare mer fokus på oppbevaring liksom.» (Innsatt, lukket fengsel).

Dette bidro til forståelsen jeg fikk av at de innsatte for det meste virker å være kritiske til rehabilitering i fengsel. Selv om noen riktignok fremstod mer kritiske enn andre, er oppfatningen min at innsatte generelt har en negativ holdning til at fengsel på noen måte kan ha en rehabiliterende effekt på de som sitter der. Dette la på mange måter grunnlaget for det videre arbeidet og diskusjonene rundt de tre fokusformene av rusrehabilitering i fengsel: *Rusmestringsenhetene, LAR og Russamtalen.*

¹¹ Stiftelsen Wayback er en uavhengig stiftelse som arbeider for at straffedømte kan leve et liv uten kriminalitet og rusmisbruk. Innsatsen er rettet mot løslatelsesfasen og tiden etter løslatelse (Wayback, 2018). Jeg vurderte på et tidspunkt i studien å inkludere intervjuer med stiftelsen, men måtte utelukke det av hensyn til oppgavens ramme.

5.3 Rusmestringsenheten

Det største satsningsområdet innenfor rusrehabilitering i fengsel her til lands, er opprettelsen av rusmestringsenheter i flere av landets fengsler. Jeg fikk oppleve en av rusmestringsenhetene ved det lukkede fengselet jeg besøkte. Jeg fikk også intervju innsatte som sonet ved enheten og ansatte som jobbet der. Jeg vil tilføye at alle de innsatte som jeg intervjuet, også de to fra det åpne fengselet, tidligere hadde sonet, eller på intervjuets tidspunkt sonet ved den aktuelle rusmestringsenheten. Noen hadde også sonet på enheten ved flere anledninger. Rusmestringsenheten rommer en håndfull innsatte, og den blir av ansatte beskrevet som en av de best drevne enhetene i landet.¹² Det påpekes også at denne enheten har inspirert andre rusmestringsenheter, og *Veilederen for rusmestringsenheter* (Kriminalomsorgsdirektoratet, 2016) er basert på denne enheten:

«[...] Veileder for rusmestringsenhetene. Den er det jo nesten vi som har utformet (latter). Vi har vært med å påvirke den veldig mye, vi er hvert fall slavisk opp mot den for å si det sånn.» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

Dette gjorde det ekstra interessant å besøke denne enheten; Jeg fikk muligheten til å se hvordan rusmestringsenheten drives i praksis, etter å ha lest mye om hvordan den ut fra forskriftene *skal* drives.

Som nevnt i introduksjonskapittelet hadde rusmestringsenhetene problemer med innhold, målsetning og styringsforhold de første årene etter opprettelsene (Helgesen, 2013, 2017), noe som var tilfelle også for denne enheten:

«[...] Vi hadde jo startproblemer, det har jo alle når de skal starte noe nytt. I x (årstall) når det startet, da hadde vi jo ikke oversikt over hva innholdet skulle være, vi hadde ikke veileder, ingenting var på plass [...]» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

Skal vi tro den ansatte er ikke dette tilfelle lengre, og enheten opplever ifølge den ansatte suksess nå:

«[...] Ting tar tid, men vi har per i dag en suksess da, med innholdet vi har da, og strukturen, ikke minst. Måten vi jobber på, metoden og endringsarbeidet. Så er vi egentlig ganske streng, selv om vi er snill, så er vi også streng som jeg sier da. For det er viktig, altså det at innsatte vet hva de har å forholde seg til... Tydelighet og struktur.» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

¹² Av anonymitetsårsaker kan jeg ikke oppgi hvor mange plasser rusmestringsenheten rommer.

Tydelighet og struktur er noe som slår meg under besøket. Hva som foregår og hva man har å forholde seg til på enheten er tydelig godt implementert blant de innsatte. Innsatte og ansatte omtaler det å sone på enheten synonymt med «rusprogrammet», noe som har sammenheng med at programmet man følger på enheten har en varighet på omtrent tre måneder, det er ikke en enhet man soner fast på. De forteller videre at programmet på rusmestringsenheten består av blant annet møter, felleslunsj og yoga: «Vi har møte om morgningen tirsdag og onsdag, etter lunsj på torsdag, også har vi felles lunsj på fredag. Og så har vi yoga på (x)dager.» (Innsatt, Lukket fengsel). Fra hva jeg har lest antok jeg at «møtene» de referer til er NSAP-kurset (National Substance Abuse Program), som må betegnes som en grunnstein ved rusmestringsenheten og rusrehabilitering i fengsel generelt.¹³ Jeg var derfor spesielt interessert i hva de har å fortelle om dette kurset:

«[...] NSAP het det kurset, og der fikk man en hel perm... Det likte jeg. For det var sånn. Vi satt i en ring og snakket... Satt vi åpent og snakket om følelser og positive ting med rusen, negative ting med rus. Var sånn skikkelig opplegg.» (Innsatt, Åpent fengsel).

Flere av de innsatte beskriver NSAP-kurset som gruppesamlinger, som kan minne om klassiske møter for anonyme rusmisbrukere man har sett fra filmer, hvor man sitter i ring og åpner seg opp for hverandre:

«[...] Vi har gruppesamlinger tre ganger i uken. Sitter i sirkel. Også får man veldig mye sånn verktøy, begreper. Lærer litt om, forstå fortiden bedre og forstå fremtiden bedre og forstå problemet i seg selv bedre og hvordan man kan gjøre noe med det. Og ikke minst litt fokus på hva som har gått feil tidligere. Hvis man har hatt en sprekk eller tilbakefall. Det er ikke alltid man, altså når de tingene foregår så er det ikke alltid man tenker så nøye over hva var det egentlig som skjedde nå? Så sitter man der plutselig bare, inne i store rusproblemer igjen.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Selv om rusmestringsenheten åpenbart er ment som et rusrehabiliterende tiltak, vektlegger både innsatte og ansatte at det hovedsakelig er ment som et verktøy som skal hjelpe de

¹³ National Substance Abuse Program (NSAP) er et rusprogram utviklet for domfelte med middels til stor fare for tilbakefall til rusmiddelbruk og kriminalitet. NSAP fokuserer på at rusatferd er en lært respons på ulike problemer i livet, og målet er å hjelpe programdeltakerne med å lære, samt trene på nye funksjonelle mestringsstrategier (Ottar, 2013).

innsatte i gang med å reflektere over rusproblemene sine, og åpne opp for en videre endringsprosess. Det blir ikke forstått som å være en direkte behandling av rusproblemer:

«[...] Du har en samtale eller to samtaler i uken som er gruppeterapi, jeg vil ikke si det er behandling i seg selv. Det er, det blir som å gå til polikliniskbehandling, du har en time hos psykolog i uken, og så skal liksom hele livet ditt bli i orden. Men for all del, når du sitter der borte (lukket fengsel) så er det en ressurs i de som jobber der.»
(Innsatt, Åpent fengsel).

Jeg var videre interessert i å høre hvilket utbytte de innsatte følte de hadde fått fra oppholdet på rusmestringsenheten. Her opplevde jeg at de innsatte satt igjen med blandede følelser. Noen ga uttrykk for at de har hatt et visst utbytte ved at de hadde begynt å reflektere litt over sine rusproblemer, men at dette var noe de kunne funnet ut på egenhånd:

«[...]Jeg skal bli rusfri når jeg kommer ut.. Jeg skal i hvert fall ikke holde på slik som jeg gjorde før. Da er det jo et bra sted å begynne, Og liksom jobbe med seg selv. Det er det... Men det er sånne ting som jeg kunne, som kommer ut, som på en måte har opprinnelse i meg selv da [...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

Andre virker mer positive til kurset og erfaringene det har gitt. En innsatt fra åpent fengsel, som tidligere hadde sonet ved rusmestringsenheten, forteller blant annet om hvordan han hadde nytte av kurset etter å ha sluppet ut fra fengsel:

[...] Når jeg kom ut igjen så hjalp det meg. For jeg bladde i permen og, så så jeg tilbake igjen, og det ga mening det jeg hadde skrevet ned og sånn. Altså når jeg kom ut og skulle prøve dette i praksis, så stemte jo alt. Akkurat slik som jeg hadde fått forklart og vist, og litt innspill fra alle sammen, og ja... Så det kurset synes jeg egentlig alle burde tatt. Alle som har rusproblemer og sitter i fengsel!» (Innsatt, Åpent fengsel).

En innsatt fra lukket fengsel argumenterer for at det er opp til enhver og én hvor mye utbytte man får av å ta kurset. Det handler om hvor mottakelig man er for å ta til seg det man lærer, og om man faktisk er motivert til å slutte å ruse seg:

[...] Alt har jo med viljen å gjøre. Hvis ikke man vil slutte å ruse seg så gjør man jo ikke det. Men man lærer jo, hvis man vil lære noe, så lærer man å kjenne seg selv litt bedre og se faresignaler og hva som får deg til å ruse deg. Hva man gjerne skal gjøre hvis man får «russug» og de tingene. Og det er jo veldig greit å kunne sant, eller vite

noe om i hvert fall. Så det er jo et verktøy man kan bruke hvis man vil, sant.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Der noen ga uttrykk for at de rent praktisk hadde et mindre utbytte av kurset, fortalte de til gjengjeld om andre fordeler, slik som progresjon i soningen og fordelaktige soningsforhold sammenlignet med andre enheter. Jeg oppfatter de innsatte, uavhengig av deres utbytte av oppholdet, som generelt positive til rusmestringsenheten og programmet som følges her. Programmet blir blant annet omtalt som «det eneste skikkelige rehabiliteringsprogrammet i fengsel», og de ansatte ved enheten virker å ha en høy stjerne hos de fleste:

«Alle som har jobbet som ansatte her inne og hatt med det kurset her har lang erfaring, og de vet litt, hvert fall til en viss grad, hva de snakker om. De forstår rusproblemer veldig godt for å være en person som aldri har vært i det selv [...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

Selv om rusmestringsenheten blir sett på som et positivt avbrekk i det som ellers blir beskrevet som en «grå rehabiliteringshverdag», er respondentene klar på at det likevel har forbedringspotensiale. En ansatt ved enheten legger for eksempel lite imellom når jeg spør om det er tilstrekkelig med ressurser satt av til enheten:

«Vi kunne vært hvert fall en person til... Min tanke er jo at vi stadig skal utvikle oss videre... Hvis vi hadde hatt en til, så kunne vi jo hatt mye mer sånn oppfølging etter at de (innsatte) forlot oss. For da kunne vi hatt, eventuelt, en som rekrutterte og fulgte opp og hadde samtaler, gjerne ute i samfunnet [...]» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

Dette fremstår som en av hoved utfordringene: etter å ha fullført soningen ved rusmestringsenheten blir ikke de innsatte fulgt opp, og de kan fort falle tilbake til gamle vaner. Sådant kan kurset i verste fall være forgjeves. Flere av de innsatte stiller også spørsmålsteget ved det tynne innholdet programmet består av (tre kurs i uken og yoga). At innholdet ved rusmestringsenhetene oppfattes som manglende er ikke noe nytt. Mjåland (2015:144) diskuterer blant annet hvordan flere av deltakerne fra rusmestringsenheten han besøkte var skuffet og frustrerte over manglende tilbud, og mangler ved selve innholdet i tilbudene som fantes. Flere av de innsatte jeg intervjuet uttrykte også forundring over det lave antallet plasser tilgjengelig for et så stort fengsel: [...] *Det er jo kun x plasser og de kjører to, eller noen ganger tre kurs i året... For de da «x antall» innsatte som sitter i fengselet [...]* (Innsatt, lukket fengsel).

I norsk målestokk er det lukkede fengselet jeg besøkte stort. Jeg var derfor interessert i å forstå hvilke kriterier som lå til grunn for å få lov til å sone ved rusmestringsenheten, som bare rommer et fåtall av de innsatte. Ut fra respondentenes fortellinger oppfatter jeg at rekrutteringen foregår på to måter: innsatte som ut fra eget initiativ ønsker å delta og søker om å få delta, og innsatte med rusproblemer som blir oppfordret av ansatte til å delta. En ansatt på enheten forklarer at de har oversikt over de innsatte i fengselet og vet hvem de bør prøve å rekruttere: [...] *Vi følger med på nyinnsettelse, navn, rusproblematikk, kriminalitet [...]* (Ansatt, Rusmestringsenheten). Samtidig jobber de ansatte for å luke ut de som vil sone på enheten av trivielle årsaker fremfor å endre rusvanene sine. Det er en kjent sak at soningsforholdene oppleves bedre på rusmestringsenheten, og at enkelte innsatte søker seg hit av den grunn. En av de innsatte beskriver rekrutteringsprosessen sin på spørsmål fra meg om hvordan han fikk plass på rusmestringsenheten: [...] *De kom og spurte meg. For jeg er ganske rolig og hyggelig. Og de prøver å skape god stemning og sammensetning på denne boenheten.*» (Innsatt, Lukket fengsel). Mye av rekrutteringsarbeidet handler om å sette sammen en riktig gruppe innsatte for at gruppedynamikken på enheten skal bli best mulig. Den ansatte ved enheten forklarer at gruppedynamikk er noe av det viktigste for at rusprogrammet skal være en suksess. I det store og hele er det de innsatte som driver rehabiliteringsarbeidet fremover:

«De lykkes jo bedre av at de driver gruppen frem selv. Selv om de ikke ser det på en måte... Det er de som er strukturen, vi er jo tilretteleggere og formere... I starten så er det jo helt vanlig at man er veldig skeptisk til den som sitter ved siden av, deres rusproblem og sånn, men så bygges programmet opp med verktøyer og en struktur med rød tråd, så blir det en dynamikk. Dynamikken i gruppen er veldig viktig... Da bruker de hverandre uten at de helt er klar over det... Støtter, gir hverandre tilbakemeldinger, har et felleskap, kjører samme veien på en måte... Det er jo de som er nøkkelen til rusproblematikken, det er de som kan mest om dette her, ikke vi. Vi lærer jo hver dag sant, de kan jo dette ut og inn[...]» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

En av de innsatte fra åpent fengsel, som tidligere hadde sonet ved rusmestringsenheten, forteller om et mer mislykket soningsopphold på enheten, nettopp på grunn av at gruppedynamikken ikke fungerte for han:

[...] Jeg kom ikke overens med gruppen, det var noen i den gruppen som, det handlet om kjøp og salg av rusmidler når vi satt der borte... Til slutt så begynte jeg rett og

slett å mistrives så sterkt at jeg valgte å bli overført tilbake til en annen avdeling [...]
(Innsatt, Åpent fengsel).

Den generelle opplevelsen min fra rusmestringsenheten er likevel at dette er en enhet de innsatte setter pris på. Enheten er basert på et tydelig rammeverk, tillit og gruppedynamikk mellom de innsatte som soner der. De innsatte får enkelte trivielle fordeler, og de ansatte på avdelingen blir stort sett omtalt i positiv forstand. Der noen setter spørsmålstejn ved lite innhold i programmet, er innholdet i kontrast godt implementert på enheten. Det kan også nevnes at retningslinjene fra veilederen (2016) virker å være overholdt: Avdelingen er skjermet fra øvrige avdelinger i fengselet, de innsatte har tilsynelatende en god gruppedynamikk, alle innsatte ved enheten har egne celler og det er lagt til rette for egne lokaler som kan brukes til sosiale gruppeaktiviteter. Studien min er imidlertid ikke egnet til å si noe om effektene av tiltaket. At tiltaket ikke fremstår som en vidundermedisin som virker umiddelbart, utelukker ikke at det kan ha en positiv effekt hvis en ser på alle som går gjennom programmet over en lengre tidsperiode.

5.4 LAR i fengsel

Et tema jeg tidlig i intervjufasen forstod skulle bli kontroversielt er legemiddelassistert rehabilitering (LAR) i fengsel. LAR, som jeg beskriver i kapittel to, er en substitusjonsbehandling av opiatavhengige. Substitusjonsbehandling innebærer at rusmisbrukere får utdelt legale legemidler (Metadon og Buprenorfiner) som en erstatning for illegale, «farligere» rusmidler. Et viktig poeng er altså at LAR-brukerne ikke blir «rusfri», men at det illegale rusmisbruket skal erstattes med en jevn tilførsel av mindre skadelige opioider i doser som ikke skal gi rus eller abstinenser. Dette skal så føre til bedret livskvalitet og muliggjøre atferdsendring, stabilisering og sosial rehabilitering (Skeie m.fl., 2014). Innføringen av LAR her til lands skjedde i 1998 som følge av en sterk økning i overdosedødsfall utover 1990-årene (Skeie m.fl., 2014). Siden den gang har det vært et omstridt tema som har vært debattert på flere fronter. Det er imidlertid vanskelig å argumentere mot de positive effektene LAR kan vise til, ved riktig behandling. En evaluering fra 2004 viser blant annet at tilbørlig oppfølging av LAR-pasienter har vært med på å gjøre brukerne i stand til å dra nytte av andre tiltak og behandlingsformer, videre har det hjulpet flere ut av belastede miljøer, redusert antall overdoser betydelig, samtidig som at mange av LAR-brukerne har fått vesentlig bedre fysisk og sosial funksjonsevne, og dermed bedre livskvalitet (Vindedal mfl. 2004). Flere har dog påpekt at vår restriktive og lite fleksible

tilnærming til behandlingen er blant årsakene til at Norge fortsatt ligger, og de siste femten årene har ligget, i toppen av dødsoverdosedestatistikken i Europa (se Haraldsen, 2015; Waal, 2015). Det foreligger derfor en konflikt med utgangspunkt i spørsmålet om hvordan LAR skal organiseres. Til nå har området vært preget av rigide retningslinjer med streng kontroll og oppfølging. Formålet ved den rigide føringen har vært at LAR-preparatene ikke skal spres, at LAR-brukere skal kunne vise til rene urinprøver, samtidig som at det har vært et sterkt fokus på at LAR ikke skal være førstevalget av behandling, og at det tas særlig hensyn til varighet av avhengigheten og alder, om behandlingen i det hele tatt skal vurderes (Helsenorge, 2014).

Basert på intervjuene som jeg hadde med ansatte og innsatte, vil jeg i dette avsnittet ta for meg deres vurderinger av LAR-behandlingen i de to fengslene jeg besøkte. For hvordan fungerer LAR-behandling i fengsel, kanskje den av våre samfunnsinstitusjoner, foruten om rene rehabiliteringsinstitusjoner, med den høyeste andelen av rusmisbrukere?

Etter å ha gjennomgått intervjuene er det særlig to ting som står frem ved LAR i fengslene jeg besøkte:

1. LAR-preparater spres enkelt og i stort kvantum.
2. Respondentene erfarer at det tilsynelatende er enkelt å bli innlemmet i LAR under soning i fengsel.

Ut fra den rigide føringen som har vært utgangspunkt for LAR i Norge, fremstår dette som relativt oppsiktsvekkende funn. Som det kom frem i avsnittet om «rus i fengsel», tyder mye på at LAR-preparater spres i stort kvantum innad i fengslene jeg besøkte, og de innsatte jeg intervjuet la lite imellom da de ga uttrykk for at det man ruser seg på i fengsel stort sett er utskrevne legepreparater. Flere av de innsatte opplevde dette som et problem, spesielt fordi LAR-preparatene er svært potente og avhengighetsdannende. Sannsynligvis er de mer risikable enn enkelte av de illegale alternativene man kan få tak i ute. En innsatt fra lukket fengsel reflekterer rundt problemet at LAR-preparater er utbredt i fengselet han soner ved:

«[...] Det er mange som gjerne de første ukene spør bare etter hasj. Men hasj kommer bare av og til. Det må jo noen smugle inn, så det er jo litt mer sjeldent. Men, når de ikke får tak i det, så plutselig takker de ja til andre tilbud (Buprenorfiner eller Metadon).» (Innsatt, Lukket fengsel).

Den innsatte forteller at dette kan få alvorlige konsekvenser fordi disse preparatene er langt mer avhengighetsdannende, og i verste fall kan det resultere i at innsatte faktisk får større rusproblemer i fengsel, enn det de hadde utenfor:

«Ja, nå har jeg sonet med en god del barndomsvenner og venner og yngre folk som gjerne bare har røykt hasj på utsiden, kanskje brukt litt ecstasy. Men når de kommer ut herfra så er de enten i LAR eller går på Subutex og sånn.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Flere av de innsatte jeg intervjuer påpeker dette; LAR-preparatene er meget avhengighetsdannende, og det å «hekte seg på sub» virker å være et utbredt fenomen i fengsel. En av de innsatte forteller om hvordan dette skjedde med ham selv:

«[...] Du har jo selvfølgelig den LAR- medisinen her inne sant. Det er jo mange som hekter seg på det og sånn. For min del så skjedde jo det og sant. Men nå har jeg begynt på LAR-medisinen selv [...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

Jeg noterte meg at han fortalte at han selv har begynt på LAR-medisinen, og spurte hvordan dette skjedde:

«Nei det var egentlig bare fordi jeg følte at jeg hadde fått så mye positive urinprøver og så mye straffer og sånn som det der, og tenkte at hvis jeg likevel bruker det hver dag så kan jeg likegodt få det lovlig. Så slipper jeg å få problemer liksom.» (Innsatt, Lukket fengsel).

At det skulle vise seg å være så enkelt å bli innlemmet i LAR, et system jeg tok for å være rigid, med mangfoldige retningslinjer for å i det hele tatt å bli vurdert for innlemmelse, overrasket meg. Jeg var derfor ivrig etter å høre mer fra andre om dette stemte, noe de innsatte bekreftet. Hele tre av de seks innsatte jeg intervjuet hadde blitt innlemmet i LAR under soning, og mottok nå daglige doser med Metadon eller Buprenorfiner. Historiene deres skiller seg riktignok fra hverandre, og en av dem kan sannsynligvis takke behandlingen for at han lever den dag i dag:

«[...] Det var Nav og de som pushet meg, eller den der, du har sånn ansvarsgruppe. Så de sa at kan du ikke få være så snill å prøve det, du kommer til å ta livet av deg til slutt. De ville egentlig ha meg inn i LAR når jeg var 17, sant, jeg er jo egentlig et år for ung«[...]» (Innsatt, Åpent fengsel).

De to andre ble tilsynelatende innlemmet etter å ha startet med å misbruke LAR-preparater i fengsel. Begge forteller om flere skitne urinprøver som følge av rusmisbruk i fengsel, og at

det derfor var like greit for dem å «bare få legemidlene lovlig». Hvorvidt disse eksemplene dreier seg om unntak, og om sakene er mer komplisert enn disse historiene tyder på, har jeg et begrenset grunnlag for å si noe om ut ifra mitt utvalg av respondenter. Eksemplene reiser likevel spørsmål ved om retningslinjene for å bli innlemmet i LAR, som krever et utbredt rusmisbruk som skal ha hatt omfang og varighet (Helsedirektoratet, 2010:36), blir opprettholdt i disse fengslene, hvor både innsatte og ansatte gir uttrykk for at nesten hvem som helst kan bli innlemmet:

«[...] Når de startet opp med LAR så var det jo kun de som hadde ruset seg i 10-15 år og hadde gått veldig lenge på heroin, de fikk tilbud om det i starten. Nå er det jo litt sånn at det blir slengt etter folk som nettopp har blitt tjue eller kanskje ikke det engang, veldig mange unge som ikke har ruset seg sånn «sinnsykt» store deler av livet[...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

En annen illustrer hva andre allerede har hevdet: *«[...]Du trenger bare noen skitne urinprøver.»* (Innsatt, Lukket fengsel).

Hvorvidt det er positivt eller negativt at LAR tilsynelatende er såpass lett å bli innlemmet i, fremstår respondentene nyansert til. Flere hevder LAR er et godt tilbud som mange har nytte av, spesielt vektlegger de at det å få LAR er et vesentlig bedre alternativ enn det å ruse seg, hvis det så er de to eneste alternativene på bordet. Problemet synes dog å være at det blir satset for lite på avvenning, og at mange som i realiteten kunne blitt helt rusfri, heller får en oppstart i LAR. Det kan tenkes at noe av årsaken til dette rett og slett handler om en endring i organiseringen og strukturen ved LAR. Som nevnt innledningsvis foregår det nettopp en debatt rundt vårt restriktive forhold til utdeling av LAR i Norge. Noen hevder blant annet at LAR-medisinene, spesielt Buprenorfiner, i alle sammenhenger vil være bedre enn illegale rusmidler som heroin, og at det derfor er å foretrekke et liberalt forhold til utdeling og spredning av preparatene, enn det er å holde igjen på dem (Haraldsen, 2015). Kan det derfor tenkes at spesialhelsetjenesten, som har ansvaret for beslutningene om innskriving i LAR (Helsenorge, 2014), har lagt seg på en lavere terskel spesielt ved innsatte som soner i fengsel?

De innsatte er uansett klar på at spredningen av LAR-preparater i fengsel er en stor uting, spesielt fordi dette skal være en arena uten rusmidler, ikke en arena der man blir introdusert for potente rusmidler. En innsatt beskriver hvordan han har erfart alvoret ved innsatte som blir introdusert til LAR som et rusmiddel i fengsel:

«[...] Jeg har venner som har sonet her som ikke lever lengre, fordi de har begynt på «sub»(Subutex) her inne... Altså de kommer ut til et mye hardere miljø hvis de begynner på sub her inne. Også bygger de seg nettverk med rusmisbrukere... De kommer inn i fengsel: likte å feste en helg innimellom, røyke (hasj), knipsen (Ecstasy). Kommer ut igjen som narkomane, lever ikke så mye lengre. Og dette er det på en måte staten som gjør mot de [...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

I skildringen til den innsatte er det lite som taler imot de potensielt alvorlige konsekvensene spredningen av LAR-preparater i fengsel kan ha. Problematikken kan tolkes som en ond sirkel: Folk ankommer fengselssoning med «mindre alvorlige» rusproblemer, blir deretter introdusert til sterke preparater som Metadon og Subutex, gjerne som følge av å ha etterspurt «mildere» rusmidler som hasj, hekter seg videre på disse preparatene, før de til slutt ender opp med enten å bli innlemmet i LAR som følge av positive urinprøver, eller rett og slett ender opp med å slippe ut fra fengsel som narkomane. På bakgrunn av problematikken som oppstår rundt dette, var jeg interessert i å høre hva de innsatte og ansatte mener skal til for å få stoppet spredningen av LAR-medikamenter i fengsel. Jeg erfarte da at respondentene var nølende. På den ene siden fordi de fremhevet viktigheten av at LAR-behandling foreligger som et tilbud i en institusjon som har en så høy andel rusmisbrukere. På den andre siden påpekes også de negative effektene, derav spesielt spredning. Det poengteres også at flere innsatte er i LAR-behandling når de kommer inn til soning, og at det derfor ville vært moralsk og etisk galt å frata dem dette. En innsatt fra lukket fengsel som sier han aldri har ruset seg i fengsel, og som genuint virker å være lei spredningen av LAR-preparater, engasjerer seg i diskusjonen rundt problematikken og nevner forhold han mener bør jobbes med fra fengselets side:

«De tingene jeg tenker kunne hjulpet, de ville ikke andre innsatte ha likt. Det er jo spesielt å blir strengere på LAR. Både på hvem som kommer inn og være 100 prosent sikker på at de ikke deler[...]» (Innsatt, Lukket fengsel)

Det er likevel liten tvil om at problemet er viden kjent, og flere av respondentene ramser opp tiltak fengslene har satt i gang for å prøve å stoppe spredningen. Blant disse er strengere kontroll ved inntak av medisinen, og nye forbedrede versjoner av preparatene som skal være vanskeligere å smugle unna. I denne sammenheng får jeg blant annet høre at nok en ny versjon av Buprenorfin-preparatet skal tas i bruk bare få uker etter besøket mitt:

«Nå om litt over en uke så kommer det en ny medisin, så fjerner de den suboxone som var fra før, og så får man en liten sånn smeltetablett som skal smelte i løpet av to eller

fem sekunder... Og da prøver de å få bukt med akkurat det problemet at den spres. Da blir det liksom vanskeligere å lure unna den medisinen, eller et eller annet i den duren. Jeg er veldig spent på om det der kommer til å fungere eller ikke» (Innsatt, Lukket fengsel).

Mye tyder likevel på at det kan være vanskeligere enn som så å få stoppet spredningen, og flere av de innsatte har sin tvil om dette nye preparatet vil være noe vanskeligere å smugle unna enn tidligere preparater: «[...] Det er veldig spennende. Men, de trodde jo det om den som er her nå og [...]» (Innsatt, Lukket fengsel). En innsatt foreslår videre at LAR-brukerne bør skjermes fra resten av fengselet: «Skulle kanskje hatt en egen avdeling til de (LAR-brukerne)» (Innsatt, Lukket fengsel). Men det vil aktualisere moralske utfordringer. Jeg ble fortalt at det tidligere fantes en egen LAR-avdeling ved det lukkede fengselet, men at denne ble avvirket grunnet stigmatisering og frykt for diskriminering av de som sonet der.¹⁴

Et interessant aspekt som melder seg i diskusjonen om å stoppe spredningen av LAR-preparater er hva resultatet ville blitt dersom det hadde lyktes. Skal man tro de innsatte vil dette neppe bety slutten på rusmidler i fengslene, ei heller en mobilisering av innsmugling: «[...] Det er 100 prosent sikkert at når sub blir vanskeligere, så vil det komme mer inn.» (Innsatt, Lukket fengsel). Jeg forstår det slik at dette enten kan resultere i en «gunstig» effekt ved at rusmidlene som kommer inn er av mildere karakter, eller det kan resultere i at verre rusmidler kommer:

«[...] Er veldig spent på hvis de klarer å stoppe spredningen av den LAR-medisinen. Om det da plutselig blir masse heroin her i stedet. Folk som skyter heroin, det er jo ikke akkurat noe bedre det.» (Innsatt, Lukket fengsel).

5.5 Russamtalen

Det siste punktet innen rusrehabilitering i fengsel jeg tok for meg med de innsatte og ansatte er russamtalen. Ifølge Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) er russamtalen et «rehabiliterende rustiltak som tar utgangspunkt i samtaler med mål om å endre domfeltes rusvaner gjennom å bygge opp troen på mestring av eget liv og skape motivasjon til å endre rusvaner» (Russamtalen, 2018). Noen vil likevel være uenig i hvorvidt russamtalen kan ses på

¹⁴ Mjåland (2015:141-142) diskuterer hvordan fangene ved en LAR-enhet i et ukjent fengsel ble skjermet fra medfanger og fikk et mindre meningsfylt aktivitets- og rehabiliteringstilbud. Dette opplevde de som diskriminerende forskjellsbehandling. Selve utdelingssituasjonen av Buprenorfin ble også oppfattet som mistenkeligjørende og krenkende.

som et direkte rusrehabiliterende tiltak, eller om det bør forstås som en alternativ straffereaksjon. Uavhengig av omtale er det riktig at russamtalen er lagt opp som et sanksjonsalternativ til de vanlige straffereaksjonene, som tradisjonelt har basert seg på tap av goder eller felleskap, for innsatte som blir tatt i å ruse seg i fengsel. Som beskrevet i kapittel to, er hensikten til Kriminalomsorgen at russamtalen skal være et mer hensiktsmessig alternativ enn tidligere straffereaksjoner, som skal ha en rehabiliterende effekt fremfor å straffe for å straffe.

Som så mye annet i fengsel er russamtalen et tiltak de innsatte og ansatte sitter med blandede følelser for. Først og fremst skal det nevnes at samtlige av respondentene, både innsatte og ansatte, virker sammenfallende positive til hva ambisjonen til russamtalen angår. Konseptet om et alternativ for de tradisjonelle straffereaksjonene, som stort sett handlet om tap av goder, frihet eller henvisning til strengere soning, mottas med godvilje blant alle. En innsatt fra lukket fengsel forteller om sitt syn på det relativt nye tiltaket:

«De har nettopp begynt med noe nytt, som egentlig er ganske bra. Før var det sånn at når du ble tatt med urinprøver så ble du sendt rett på x (annen avdeling). Men nå har de noe som heter russamtaler.» (Innsatt, Lukket fengsel).

På spørsmål om å utdype og forklare hvorfor han tenker det er bra med russamtalen, beskriver han hvor avgjørende det kan være å få en slik reaksjon, fremfor de tradisjonelle reaksjonene:

«[...] De går i dialog med den som da har ruset seg, og prøver å heller snakke litt om det. Så får de heller en ny sjanse. Og det er jo bra, for ofte er det ungdommer. Hvis de blir sendt ned på x, så ruser de seg hvert fall. For der er det litt verre å sitte enn her. Og det er mer rus der og.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Vi ser i tilbakemeldingene til de innsatte tegn på at russamtalen bare ved å være en alternativ straffereaksjon fremfor tradisjonell straff, kan ha en positiv rehabiliterende effekt på den innsatte. Dette var også et av ønskene til Kriminalomsorgen da de innførte russamtalen som en alternativ sanksjonsmetode. Kriminalomsorgen argumenterer for at det er lite som tilsier at de tradisjonelle reaksjonene styrker muligheten for rehabilitering av den innsatte, men tvert om heller virker mot sin hensikt, og de referer til internasjonal forskning som viser en sammenheng mellom økt innesperring og økt tilbakefallsrisiko, og at straff ikke reduserer tilbakefall i seg selv (Russamtalen, 2018). Dette er også noe som gjenspeiles i mine funn, og flere av de innsatte jeg intervjuet antyder hvordan strengere straff ikke er synonymt med en lavere tilbakefallsfare:

«[...] Man blir ganske hardt straffet hvis man blir tatt for å være ruset eller tatt med rusmidler... Det er vel fengselets og systemets måte på å prøve å lære folk at det er galt og det må du ikke gjøre igjen liksom. Men folk bryr seg egentlig ikke om det. Det er bare plagsomt, mister dagpenger eller blir låst inne et par dager og sånne ting. Det har jo ingen reell effekt.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Sett bort i fra det diskutabelt positive insentivet ved å få en straffereaksjon basert på rehabiliterende samtaler fremfor tradisjonelle straffereaksjoner, hva ligger ellers i russamtalene og hvordan foregår de i praksis?

To av de ansatte jeg intervjuet fra det åpne fengselet drev selv med russamtaler, og jeg bruker deres fortellinger til å illustrere hvordan russamtalene foregår rent praktisk. Begge ble introdusert for russamtaler gjennom et tilbud fra sin arbeidsplass (åpent fengsel) om å ta et tredagers kurs:

«[...] Kurs på KRUS (Kriminalomsorgens høgskole og utdanningscenter)... Det kurset tok jeg vel i 2014, tror jeg... Det kom vel et sånt brev fra Kriminalomsorgsdepartementet med at russamtalen skulle begynne å brukes som alternativ til reaksjon... Jeg fikk vel spørsmålet om det var interessant, også synes jeg det hørt interessant ut[...] (Ansatt, Åpent fengsel).

Rent praktisk forteller de ansatte om russamtaler som en straffereaksjon tilbudt ved positive urinprøver:

«[...]Det kan komme innsatte selv og ønske å ha en sånn samtale. Men det som det oftest blir brukt til her da er som en sånn reaksjon når det har vært en positiv urinprøve. Som en alternativ reaksjon.» (Ansatt, Åpent fengsel).

Den ansatte forteller videre om hvordan russamtalene er lagt opp og hva samtalene består av:

«Den er bygd opp i at det skal være tre samtaler som skal gjennomføres innenfor en relativt kort tidsperiode... I første samtale så skal man jo fortelle om det eksakte øyeblikket sant... Liksom å analysere det øyeblikket der man ruset seg... Og så er det en ny samtale der man skal ta å... Altså mestringen, der du skal fortelle om et øyeblikk der du faktisk takket nei, der du valgte å ikke ruse deg. Et sterkt øyeblikk... Så er det da siste samtalen så er det en oppsummering og veien videre... Eller egentlig er det fire samtaler, for den aller første samtalen er en sånn avklaringsamtale hvor jeg prøver å finne ut om innsatte egentlig er motivert til å gjennomføre det... Det er veldig

tungt å sitte med en innsatt som egentlig ikke er interessert i å snakke om rusproblemet sitt i det hele tatt. Da er det ikke så mye hjelp i den russamtalen[...]» (Ansatt, Åpent fengsel).

Som et resultat av at russamtalen er et alternativ til vanlig straff, velger flesteparten av innsatte som får avdekket et rusmisbruk å delta på russamtaler som straff, fremfor å ta tradisjonelle sanksjoner: «[...]Det russamtalegreien er mest bare noe man tar for å slippe straffen og sånn. Det blir alternativet da[...]» (Innsatt, Lukket fengsel). På bakgrunn av dette er det en utbredt forståelse at flere av de innsatte egentlig ikke er motiverte til å gå i samtaler eller til å snakke om sine problemer, men at de gjør dette for å slippe unna andre straffereaksjoner: *[...]Det er ikke alltid du føler at det blir en sånn grei samtale. For det er noe de (innsatte) føler de er pålagt, også blir det bare vas av det[...]*» (Ansatt, Åpent fengsel). Dermed kan det virke som at flere av russamtalene fungerer som en slags «frivillig tvang», der innsatte deltar for å slippe unna andre straffereaksjoner, samtidig som at de egentlig ikke er motivert til å delta på russamtaler. For å få bukt med dette problemet er det satt visse krav til innrømmelser i det som beskrives som avklaringsamtalen:

«[...]Vilkårene er for det første at de må innrømme at de har hatt et illegalt inntak i fengsel under soning. Så det må være en innrømmelse til stede, også må de ha et ønske om å snakke om sine rusvaner[...]»(Ansatt, Åpent fengsel)

På videre spørsmål fra meg om hva som skjer om de innsatte ikke ønsker dette, får jeg til svar at de da vil få en annen type reaksjon. Russamtalen er altså et valg de innsatte selv kan ta:

«[...]Det er helt frivillig. Det skal ikke være noe tvang i det, fordi da blir det veldig vanskelig å ha en samtale. Vi må liksom være litt på bølgelengde. Det ser jeg jo og med disse russamtalene at det er veldig, veldig, veldig ofte det ikke blir noe av fordi jeg ser at innsatte ikke har noe ønske om å snakke og de føler at de ikke får noe ut av det [...]» (Ansatt, Åpent fengsel).

Et annet problem som blir vektlagt fra de ansattes side er hvordan russamtalene først blir aktuelle etter at eventuelle urinprøver er blitt testet positive:

«[...]Det kan jo ta opp til 3-4 uker. Så da blir russamtalen igangsatt da når det svaret foreligger... Det tenker jeg er jo ikke så hensiktsmessig. Det er jo greit å ta det der og da. For personen kan jo ha ruset seg i mellomtiden og, sant. Så russamtale i fengsel sånn som det fungerer her synes jo ikke jeg er optimalt. Altså, du får ofte gode

samtaler, men... Vanskelig å sitte fem uker etterpå å snakke om akkurat den dagen de ruset seg, det er ikke sikkert de husker det engang[...]» (Ansatt, Åpent fengsel)

Både komplikasjoner grunnet manglende motivasjon for å gå i dialog om rusproblemene sine, samt dilemmaet med samtaler som finner sted først flere uker etter at den innsatte begikk lovbruddet og ruset seg, virker å være de ansattes bekymringer rundt russamtalen. Det vektlegges også tydelig at russamtalen har en begrenset kurerende effekt, men heller fungerer som et tiltak som kan «sette i gang en prosess»:

«[...]Det viktigste jeg pleier å si til dem er at jeg har ingen forventninger eller ønske om at de skal bli rusfrie i løpet av de samtalene... Det har ikke jeg kompetanse til eller noe i det hele tatt som fengselsbetjent. Da må man ha mer kursing, erfaring og utdanning... Men jeg ønsker å gjøre dem bevisst på rusvanene sine og problemet, og gjøre dem bevisst på i hvilke situasjoner velger du å ruse deg [...]» (Ansatt, Åpent fengsel).

Når det gjelder de innsattes vurderinger av russamtalen opplever jeg som nevnt en positiv holdning til tanken om alternativ straff, hvor rehabilitering kommer i fokus fremfor tradisjonelle straffer. Selve innholdet i samtalene blir derimot mottatt med likegyldighet eller følelser som minner mer om frustrasjon:

«[...]Russamtalen er helt latterlig! Det er helt latterlig! Du sitter to timer med en betjent, som ikke har peiling på rus. Også skal du sitte å peke på en sirkel som er utviklet i sosialantropologien... Ingenting, får ikke noen ting ut av den. Virkelig ikke.. Fy faen, den er helt latterlig.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Alt i alt sitter jeg igjen med en opplevelse av at russamtalen er et tiltak som fortsatt er under utvikling, der ansatte og innsatte er positive til hensikten bak tiltaket, men hvor både innhold og organisering er utgangspunkt for kritikk og har forbedringspotensiale.

Som vist i kapittel to diskuterte Mjåland (2015:139-140) hvordan russamtalen virker å være et utgangspunkt for «straffehybridisering». Han mente at russamtalen fremstod som et ubestemmelig redskap for å vurdere og avklare kriminelle forhold (rusbruk), sikkerhet, behov, motivasjon og endringsoppriktighet. Hybriditeten fører i følge Mjåland til at de innsatte blir usikre på hva betjentene er ute etter, hva som er mulig å si, og hvilke konsekvenser det som sies får. Med utgangspunkt i Mjålands argumenter kan det mulig stilles spørsmålstegn til fengselsbetjentenes rolle ved samtalene. Kanskje ville det vært mer fruktbart om samtalene

ble overført ansatte som ikke sitter på makt og sanksjonsmuligheter overfor de innsatte, slik som sosial- og/eller helsefaglige ansatte?

5.6 Hvordan drive rusrehabilitering i fengsel

«Jeg har jo sagt hele tiden mens jeg har sittet inne i fengsel at hver dag jeg er i fengsel er en dag tapt i behandling, og det er for så vidt de fleste i ansvarsgruppen enig om [...]» (Innsatt, Åpent fengsel).

At innsatte generelt har liten tiltro til at fengsel og rehabilitering kan gå sammen, begynner etter hvert å bli vanskelig å komme utenom. En gjennomgående respons på spørsmål om rehabilitering har vært innsattes svar om at «hver dag i fengsel er en dag tapt i behandling», «vi er kun til oppbevaring», eller «det finnes ikke rehabilitering her». Også flere av de ansatte jeg har intervjuet har uttrykt en viss misnøye med rusrehabiliterende tilbud i fengsel. Blant disse får spesielt nedskjæringer og budsjettkutt til Kriminalomsorgen mye av skylden.

Jeg spurte samtlige av respondentene mine om hva de tenker mangler av tilbud for å rehabilitere rusmisbrukere i fengsel, og jeg vil prøve å presentere deres tanker på best mulig vis i de følgende avsnittene.

5.6.1 De innsattes synspunkter

De innsatte som jeg har intervjuet er generelt kritiske til rusrehabilitering i fengsel. Selv om noen innrømmer at de kanskje har fått bedre kontroll over rusproblemene sine og ordnet opp i andre problematiske forhold, gir ingen av dem uttrykk for at de på noen måte har hatt et utbytte av å sitte i fengsel:

[...] Det hjelper meg ingenting dette her. Det gjør det ikke. Fengsel er bare, når du kommer i fengsel så trykker du pause i livet ditt, og når du kommer ut igjen så trykker du «play».» (Innsatt, Åpent fengsel).

Graden av kritikk virker ofte å ha sammenheng med soningsforhold, der innsatte forholder seg mer kritiske til rehabilitering i tråd med hvor strenge soningsforhold de er pålagt. Dette har gjerne sammenheng med den gjennomgående tanken om at «jo strengere soningsforhold, jo mindre rehabilitering». Til tross for forståelsen av at fengsel ikke er synonymt med rehabilitering, er det ikke automatisk slik at de innsatte jeg intervjuet mener fengsel er feil, eller at de ikke burde sone i fengsel. Flere av de innsatte forholder seg *pragmatisk* til å sone i fengsel, der de uttrykker forståelse for at noen er nødt til å sitte i fengsel: «[...] Noen må jo

sitte her. Sitter jo folk på helt syke drapsdommer og voldtekt og sånn[...]» (Innsatt, Lukket fengsel). Likevel er flere kritiske, spesielt til det å skulle sone i lukket fengsel, for lovbrudd de selv mener ikke er tilbørlig for en slik straff:

«[...] Det som er problemet med oss, som kanskje sitter på sånn ett års dom som jeg sitter på... Hvorfor skal jeg sitte på lukket sikkerhetsavdeling hele dommen? Det er så mange av oss som det gjelder. Og hvorfor det? Jo gjerne fordi vi ruser oss litt... Sånn som meg... Eneste jeg har gjort her inne som er gærent brudd er liksom at jeg har ruset meg litt, ja, jeg har et rusproblem også liksom blir man straffet for det, og det gjelder så jævlig mange. Hvorfor skal de sitte på liksom på lukket sikkerhetsavdeling de med rusproblemer? Mens du kan få hjelp andre steder? Du blir holdt tilbake i den progresjonen de kaller det, nettopp fordi du har rusproblemer.» (Innsatt, Lukket fengsel).

Håpløsheten den innsatte gir uttrykk for gjenspeiler slik jeg ser det den generelle forståelsen til de innsatte som sliter med rusproblemer. Det virker mot sin hensikt for en rusmisbruker å skulle sone i lukket fengsel på strenge sikkerhetsavdelinger, en plass som er så psykososialt utfordrende at trangen til å ruse seg bare blir større: *«[...] Det er vanskelig i fengsel uansett. For her må du ville det veldig, for du får gjerne mer lyst til å ruse deg. Mange får mer lyst til å ruse seg her inne enn på utsiden.»* (Innsatt, Lukket fengsel). I den anledning nevner flere av de innsatte forhold som ikke er forenlig med fengsel på spørsmålet om hvilke tiltak som må til for å drive rusrehabilitering i fengsel. Her kommer eksempler som soningsforhold på øde steder med natur, dyr og gårdsarbeid:

«[...] Jeg ville hatt det litt øde, litt langt vekke, øde, dyr. En slags stor gård, sant. Med fjell og skog og elver. Friluftsliv blandet med dyreliv, også litt sånn snekring... Litt bygging her og der... Litt gårdsarbeid og sånn. Fjellturer og fiske og klatring og det som er.» (Innsatt, Åpent fengsel).

Det som det refereres til minner med andre ord om tilfeller av den svært ettertraktede Paragraf 12-soningen, som samtlige av de innsatte snakker varmt om. Paragraf 12-soning er et alternativ til fengsel, hvor enkelte innsatte får sone ved en institusjon som følge av at Kriminalomsorgen selv ikke har et tilbud som imøtekommer domfeltes særlige behov (Kriminalomsorgen, 2018). Enkelte innsatte som sliter med rusproblemer kan få innvilget paragraf 12-soning og det er ingen tvil om at dette er noe flere ønsker sterkt:

«[...] Man blir jo bedre andre steder. Jo nærmere man kommer liksom samfunnet, i de der andre institusjonene så får du mere hjelp, du gjør det. Paragraf 12 er jo liksom mer et slags forstadiet til samfunnet, en slags åpen soning det og. Der får du jo selvfølgelig mere hjelp, der er det jo kun det det handler om... Fengsel er ikke stedet for rehabilitering altså. Virkelig ikke.» (Innsatt, Lukket fengsel).

De innsatte opplever at det er svært vanskelig å få innvilget denne type soningsform: *«[...] Det er veldig vanskelig å få det tilbudet innvilget. Man må vise veldig hardt at man ønsker det, altså det skal veldig mye til for å få et sånt tilbud innvilget [...]» (Innsatt, Lukket fengsel).* Samtidig uttrykkes det også misnøye med at paragraf 12-soning helst innvilges i slutten av soningsforløpet eller etter man har oppnådd 2/3 av soningen, som er samtidig som man kan få prøveløslatelse:

«[...]De er så jævlig sleipe der. De kjører gjerne paragraf 12 på deg når du har enten, når du akkurat har kommet på 2/3 eller like før, slik at de kan holde deg full tid.. Og da stikker de fleste når de får, enten prøveløslatt, gidder ikke være der frivillig, eller så takker de nei.» (Innsatt, Lukket fengsel).

En ansatt forsvarer dette med at det ikke er hensiktsmessig å dra i gang paragraf 12-behandling midt i soningen, for så å komme tilbake i fengsel etterpå:

«[...]Du kan jo ta det midt i soningen, men det er jo ikke å anbefale. For å være i paragraf 12 og så komme tilbake hit, det er ikke så veldig fornuftig. Da er det nesten bortkastet. Kommer du rett inn i det gamle nettverket ditt [...]» (Ansatt, Rusmestringsenheten)

Den ansatte er likevel enig med de innsatte om at det er krevende å få innvilget soningsformen og vedgår at det avhenger av en rekke kriterier:

«[...]Det må søkes, og det må jo være en grunn til at du vil i behandling, og motivasjonen din og endringspotensiale for eksempel. Det koster jo mye penger... Også finne det rette stedet som passer for den og den, det og er jo viktig... Men de som trenger det, de synes jeg bør få det altså... Man får ikke alltid bukt med rusproblemet sitt på tre-fire måneder gjennom rusmestringsenheten. Det er jo bare en start på endringsarbeidet, sant [...]» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

Årsaken til at det kan være vanskelig å oppnå paragraf 12-soning virker å være fordi de ansvarlige ønsker å vite med stor sikkerhet at de som får det innvilget faktisk har ærlige

hensikter og motivasjon for endring. Som den ansatte påpeker er behandlingen dyr, og det er ingen tvil om at paragraf 12-soning er noe de aller fleste foretrekker fremfor soning i fengsel. En innsatt spør seg derfor hva som egentlig er hensikten bak de innsattes ønske om denne type soning:

«[...] Mange har lyst til det, ja (paragraf 12-soning)... Det er enten for å ruse seg, for det er lettere å få tak i stoff på en institusjon enn i fengsel, eller så gjør de det fordi de faktisk vil bli rusfri da [...]» (Innsatt, Lukket fengsel).

Foruten om tanker knyttet til soningsforhold som minner om samfunnet ute, påpeker enkelte at de organisatoriske forholdene innad i fengslene er avgjørende for rusrehabilitering. Flere av de innsatte som virker å jobbe med rusproblemer sine spør seg hvorfor det er slik at LAR-preparatene tilsynelatende er så lett å spre rundt, samtidig som at de undrer seg over hvorfor fengslene plasserer innsatte med rusproblemer sammen og ikke sprer dem rundt. En innsatt uttrykker seg illustrerende:

«[...] Det er den største tabben, i hvert fall her. Hele x er bare rusmisbrukere nesten... Da ber du jo om det, hallo? Samler du samme folk i ett rom så er det alltid en som har et eller annet... Vær så god alle sammen... Så egentlig spre folk litt rundt... Det hadde vært det beste. Og, dette med Subutex, de burde fått den i vannbasert. All medisin som deles ut i fengsel må de prøve å få i væskeform hvis de skal bli kvitt det. Ellers blir de aldri kvitt det dessverre, for folk finner ut måter. Én tablett i fengsel det er nok til en, ja 10 mann [...]» (Innsatt, Åpent fengsel).

Den samlede oppfatningen blant de innsatte virker å være at rusrehabilitering og fengsel ikke har noe med hverandre og gjøre, per dags dato. Til tross for at de innsatte har idéer om mildere soningsforhold og institusjoner som ikke minner om fengsel, opplever jeg at de har få forslag til hva som bør forbedres i fengslene. Dette kan kanskje forstås som et resultat av at de ikke ser fengsel som en arena for rehabilitering. Det poengteres riktignok at rusmestringsenheten er et av få bra tilbud, men det føles ikke som tilstrekkelig, og enheten har for få plasser å tilby:

«[...] Rusenheten er kanskje det beste tilbudet de har. Menne... Det finnes ikke noe tilbud her inne. De bare oppbevarer deg. Noen har liksom litt utbytte av å ta videregående skole, fordi de har aldri gjort det... De får jo stort sett ganske lett videregående skole her inne... Så det er en fordel [...]»

Noen av de innsatte forholder seg pragmatisk til at straffen er noe som må sones, og at det er opp til enhver enkelt å slutte å ruse seg. Det er begrenset hvor mye Kriminalomsorgen kan gjøre for dem. Oppsummert oppfatter jeg at de innsatte ser på mildere soningsforhold, slik som åpen soning eller soning i form av paragraf 12, som det beste alternativet for rehabilitering av rusmisbrukere i fengsel. Jeg har mindre grunnlag for å si noe om hva som er årsaken til dette, selv om enkelte av de innsatte som jeg intervjuet retorisk spør seg selv om dette kommer av et oppriktig ønske om rehabilitering, eller om det handler om lettere soningsforhold med en større tilgang på rusmidler.

5.6.2 De ansattes synspunkter

De ansatte jeg intervjuet fra både åpent og lukket fengsel var gjennomgående samstemt om at rehabiliteringstilbudet i fengsel per i dag *ikke* er godt nok. Når det kommer til rehabiliterende tiltak satt for innsatte med rusproblemer, er de også enige om at dette både kan og bør forbedres. På spørsmål fra meg om hvordan situasjonen bør forbedres og hvordan rusrehabilitering optimalt kan utføres i fengsel, erfarer jeg at samtalen dreies mot deres bekymringer rundt mangelen på ressurser som penger og tid. De noe stusselige kårene blir forklart å ha sammenheng med innsparinger og kutt i budsjettet til Kriminalomsorgen.¹⁵ Alle de ansatte uttrykker bekymring til anstrengte ressurser, som blant annet har ført til mer innlåsing og mindre tid til hver innsatt:

«[...] Det er jo knappe ressurser, for liten tid... Fokuset blir kanskje andre ting man gjør i løpet av en dag sant, enn å sitte seg ned å snakke med en innsatt... Når du er på en så stor avdeling med x(antall) innsatte så skal jo det fungerer sammen og, sant... Alt påvirker alt[...].» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

De ansatte jeg intervjuet fra åpent fengsel er begge kontaktbetjenter, noe som blant annet innebærer arbeid med fokus på oppfølging og rehabilitering av sine innsatte: *«[...] Som kontaktbetjent så skal du følge opp og så skal du prøve å få den her innsatte til ikke begå nye straffbare handlinger og komme seg ut av det her kriminelle livet og, ja[...].»* (Ansatt, Åpent fengsel). Betjentene forteller om mindre kapasitet og tid til den rehabiliterende delen av yrkestittelen, og uttrykker til tider fortvilelse over arbeidsforhold som er så hektisk at de periodevis faktisk har problemer med å få fengselet til å gå rundt:

¹⁵ Kriminalomsorgen har de siste årene opplevd store kutt i budsjettet sitt, og i budsjettet for 2018 må de kutte med ytterligere 25 millioner kroner (Håkonsen, 2017).

«[...]Vi er jo i hvert fall ikke overbemannet for å si det sånn... Det her kontaktbetjentarbeidet som jeg mener er så utrolig viktig, det kan ofte forsvinne litt, med alt det andre vi skal gjøre. Med rutiner vi har her og ja. Daglige ting som må gjennomføres for å få fengselet til i det hele tatt å stå[...]» (Ansatt, Åpent fengsel).

Etterhvert som jeg klarer å spore intervjuene med de ansatte inn på rusrehabiliterende tiltak de mener fungerer og spørsmål om hva som bør gjøres i fengsel, innser jeg at de alle er svært opptatt av det rehabiliterende arbeidet, og at det gjerne er herfra fortvilelsen kommer:

«[...] De skal jo faktisk ut igjen i samfunnet alle sammen, på et eller annet tidspunkt. Og det å gjøre ny kriminalitet, det koster oss, altså hele samfunnet vårt. Det er mange inne i bildet bare med en som blir tatt... Etterforskning, politiet, varetekten, advokatene, dommere, altså alt spiller jo inn. Så det er utrolig mye kostnader rundt hver enkeltperson som blir slått bak lås og slå. De skulle brukt litt av det (kostnadene) mens de var under soning, til rehabilitering.» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

Flere av punktene de ansatte lister opp som rusrehabiliterende, samsvarer med det de innsatte påpekte. Spesielt fire punkter nevnt av de ansatte fremstår som sentrale når det gjelder rusrehabilitering, og gjerne all form for rehabilitering, i fengsel:

1. Mildere soningsforhold
2. Større fokus på unge straffedømte
3. Mer fokus på endringsarbeid i fengslene, slik som rusmestringsenheter
4. Mer ressurser som kan brukes på de innsatte

Jeg har valgt å utforme følgende påstand på bakgrunn av mine innsatte og ansattes vurderinger av fengsel og rehabilitering: «*Jo strengere soningsforhold, jo mindre rehabilitering*» (Ansatte og Innsatte, åpent og lukket fengsel). Dette beskriver hva respondentene legger til grunn for optimal rehabilitering i fengsel. Selv om dette er et veletablert poeng, er de fleste klar på at noen likevel må sone i fengsel, gjerne også ved strenge soningsforhold med minimalt av tid utenfor cellene sine. Flere av de ansatte uttrykker i denne anledning bekymring knyttet til det de oppfatter som en økende innstrømming av unge innsatte med rusproblemer, og de påpeker hvor viktig det er at disse følges ettertrykkelig opp:

«[...]Alle de unge som kommer inn sant. Det har jo i perioder vært en økende «innsattmasse» som har vært litt unge mennesker... Ha fokus på de, at ikke de kommer

tilbake igjen, at de ikke lærer seg den adferden som man kanskje kan gjøre her inne, får det nettverket[...]» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

På oppfølgingsspørsmål fra meg om hva man bør gjøre med de unge innsatte, får jeg klar tale tilbake:

«Nei, de må ikke komme hit, rett og slett. De bør ikke være her i det hele tatt... De kunne jo gjerne ha sonet litt annerledes enn å komme inn i lukket fengsel hvert fall. For her i lukket fengsel så er det jo litt sånn arena hvor du lærer ganske mye sant, det er jo en blanding av alle typer innsatte og aldre og alt sånn sant. Det er jo en læringsarena for enkelte[...]» (Ansatt, Rusmestringsenheten).

Men de ansatte legger til at alvorlighetsgraden til enkelte av de unges kriminelle handlinger er såpass alvorlige at det ikke finnes andre alternativer enn høysikkerhetsfengsel for dem. Jeg er derfor interessert i å høre hvordan de mener man bør legge til rette for rehabilitering innad i fengslene. Både fra lukket og åpent fengsel oppfatter jeg at de ansatte er enige om at det bør bli et større fokus på endringsarbeid: *«[...]Så vil jeg jo ønske mye mer fokus på program eller endringsarbeid, sånn type rusmestringsenhet.. Det hadde vært veldig kjekt om vi kunne hatt en litt større arena der[...]*» (Ansatt, Rusmestringsenheten). Rusmestringsenheten blir igjen nevnt som et bra tilbud, men det spørsmålsteget ved at antallet plasser er så lavt, samtidig som at det åpne fengselet ikke har en slik avdeling. De ansatte fra åpent fengsel vektlegger aktiviteter og at innsatte har hverdagsrutiner som holder dem borte fra rusen:

«[...] Den innsatte må ha noe å holde på med og være i aktivitet enten gjennom jobb eller skole... Sånne ting er jo kjempeviktig for og ikke gå tilbake til rusen... Også jobber vi mye med nettverk. For en rusmisbruker så er nok det det vanskeligste og skulle kutte kontakt fordi at de eneste vennene han har er andre rusmisbrukere gjerne sant[...]» (Ansatt, Åpent fengsel).

Generelt oppfatter jeg at de ansatte mener rehabilitering handler om ressurser. Mer ressurser ville gitt fengslene muligheten til å tilby flere rehabiliterende tilbud, samtidig som det ville åpnet opp for at de ansatte kunne brukt mer tid og energi på oppfølging av hver enkelt innsatt, fremfor å fokusere på disiplinære forhold. Det påpekes at det ideelle i forhold til rehabilitering, så fremt det er mulig, er å straffe innsatte med rusproblemer på mildest mulig vis, gjerne i form av hjemmesoning, paragraf 12-soning, eller som siste utvei åpen soning fremfor lukket soning. Jeg opplever også at de ansatte er bekymret over at flere unge innsatte

har rusproblemer, der de poengterer at det må legges spesielt til rette for oppfølging og rehabilitering av denne gruppen innsatte.

Kapittel 6 Avslutning

6.1 Oppsummering

Utgangspunktet for mastergradsprosjektet var mitt ønske om å ta for meg temaet rus og rehabilitering i fengsel, gjennom en komparativ casestudie. Som nevnt i kapittel tre peker Andersen (1997:98) på to prinsipper når det kommer til utvelging av case i slike studier: Utvelgingen er knyttet til stor grad av *likhet* eller *ulikhet*. I valget om å studere et åpent og et lukket norsk fengsel var det et usikkerhetsmoment om hvorvidt jeg hadde tatt for meg en sammenligning av likheter eller ulikheter. Etter hvert som jeg gikk gjennom det empiriske datamaterialet viste det seg at flere av forholdene jeg studerte var preget av både likheter og ulikheter.

Det rent praktiske ved soning og sikkerhetsforhold i fengslene var naturligvis ulikt, og jeg erfarte at de innsatte i åpent fengsel opplevde det som «lettere» å sone enn hva de innsatte fra lukket fengsel gjorde. Foruten fengslenes struktur og dets medfølger, opplevde jeg at de innsatte som jeg intervjuet hadde flere likheter. De hadde alle problematiske forhold til rus, flere av dem hadde erfaring med soning fra både åpent og lukket fengsel, samtidig hadde alle sonet, eller sonet på intervjuets tidspunkt, på den aktuelle rusmestringsenheten jeg besøkte. Hvilken type fengsel de sonet i hadde liten betydning utover deres erfaringer og vurderinger av teamet jeg undersøkte. Dette gjorde at jeg kunne ta for meg analysen på en måte der jeg slapp å sette et skille mellom innsatte fra åpent og lukket fengsel. I tilfeller hvor det framkom forskjeller var jeg naturligvis bevisst på å prøve å få dette frem.

Et annet aspekt som framkom da jeg gjennomgikk intervjuene var at jeg hadde fått empiri om mer enn bare rus og rehabilitering. Problemstillingen min utviklet seg derfor til *Hva kjennetegner innsatte med rusproblemer og deres fengselshverdag, og hvordan opplever innsatte og ansatte rusrehabilitering i et åpent og et lukket fengsel?* som jeg søkte å besvare i to analysekapitler.

I det første analysekapittelet tok jeg for meg de innsatte, deres forhold til rusmidler og deres liv i fengsel. Det viste seg her at de innsatte som jeg intervjuet kunne forstås som både en homogen og en heterogen gruppe.

De innsatte uttrykte generelt at det å sitte i fengsel i Norge var «greit». De oppga at det var kjedelig, og at det var tungt å være vekke fra familie og venner, men de ga i liten grad uttrykk

for at de kjente på seriøse utfordringer. Hvorvidt dette skyldtes at de ikke ville innrømme faktiske forhold, eller om de var oppriktige, forble for meg uvisst. Hvordan de opplevde det å sone i fengsel kan ha sammenheng med menneskelige relasjoner i fengslene. Flere av de innsatte ga uttrykk for at relasjonen til andre innsatte stort sett var god, og noen fortalte at de hadde flere venner i fengsel. Samtidig ble det bemerket at ikke alle innsatte gikk bra sammen, og spesielt sedelighetsdømte og utenlandske innsatte ble mislikt. Relasjonene til de ansatte i fengslene fremsto som overkommelige. Som vist kom noen av de innsatte med negative bemerkninger om betjentene, men jeg har inntrykk av at de fleste kom overens med dem og at brorparten ble opplevd som genuine. De faglige ansatte i fengslene fikk stort sett positiv omtale.

Noen av de innsatte fortalte om vanskelige oppvekstvilkår, og de oppga dette som årsaken til at de hadde begynt å ruse seg. Andre fortalte om normale oppvekster, og det fremsto som mer «tilfeldig» at disse hadde begynt å ruse seg. Som vist var det også forskjeller forbundet med hvilke rusmidler de innsatte ruset seg på. Dette ga et utgangspunkt til å skille mellom to typer rusmisbrukere: De som ruset seg på oppkvikkende rusmidler og de som ruset seg på dempende og beroligende rusmidler. De førstnevnte hadde et mer glorifisert forhold til rusen, og disse opplevde ikke seg selv som «rusmisbrukere», samtidig som at de også virket mindre preget av rusmisbruket enn flere andre.

I konteksten av å sitte i fengsel ble kategoriseringen ovenfor av mindre betydning, dette fordi det finnes et begrenset utvalg av rusmidler å ruse seg på i fengslene jeg besøkte. Det som finnes er hovedsakelig forskrevne legepreparater. Dette kom tydelig frem fra alle de innsatte jeg intervjuet, og som vist var det liten tvil om at LAR-preparatene Buprenorfiner (Subutex og suboxone) er mest utbredt. Flere av de innsatte oppfattet dette nedslående. Noen fremsto misfornøyd fordi de hadde lyst til å ruse seg på andre rusmidler, andre bekymret seg over faren ved å ruse seg på disse preparatene, som er meget avhengighetsskapende. Jeg oppfattet at det var en jevn fordeling mellom de som valgte å ruse seg på preparatene og de som avsto. Av de som valgte å ruse seg på Buprenorfiner ble jeg fortalt at flere av dem ble avhengige.

Jeg diskuterte at den store tilgangen på Buprenorfiner ser ut til å skyldes flere forhold. Først og fremst oppleves ruseffekten av Buprenorfiner gunstige under fengselsopphold (bedrer søvn og demper uro), rusmidlene er potente, samt er de lettere å skjule i narkotikakontroll enn mange andre rusmidler. Samtidig foreslo jeg, på bakgrunn av de innsattes fortellinger, at den store tilgangen på Buprenorfiner i fengslene kan være et resultat av fengslenes stadige satsing på kontrolltiltak for å avdekke innsmugling av narkotiske stoffer.

Et interessant tema i kapittel fire var mine empiriske funn satt opp mot Mjålands teori om delekulturen i fengsel. Som vist var det lite som tydet på en særlig «profittbasert» økonomi ved distribusjonen av rusmidler i fengslene jeg besøkte. De fleste tilfeller virket å handle om kompiser som delte rusmidler med hverandre, selv om det fra enkelte ble hevdet at det handlet om betaling i form av byttehandler. Her var det spesielt de som ruset seg daglig som måtte gjøre opp i symbolske former, ved å bytte eiendeler mot rusmidler.

Et annet element jeg så på var de innsattes synspunkter om premissene for distribusjonen av rusmidler i fengsel. Det ble uttrykt at det ikke forelå noe press om å ruse seg i fengsel, heller det motsatte; Innsatte oppfordret hverandre til å ikke ruse seg. En innsatt fra åpent fengsel nyanserte bildet ved å forklare at rusmiddeldistributørene hadde bred oversikt over alle de innsatte og var ofte ivrige med å tilby rus til de som hadde en historie med rusbruk. Med dette utgangspunktet antydet jeg at det ikke foreligger et *direkte* press om å ruse seg i fengslene, men at rusmidler er svært tilgjengelige, og enkelte av rusmiddeldistributørene oppleves pågående.

I slutten av det første analysekapittelet stilte jeg spørsmål ved hva som tenkes om innsatte med rusproblemer i fengsel, og hvilken motivasjon de innsatte med rusproblemer har for endring. Jeg fikk her illustrert et bilde av at innsatte som velger å ruse seg i fengsel ofte blir sett ned på, mye fordi rusmidlene (Buprenorfiner) blir ansett som «stusselige». Samtidig opplevde jeg tegn til eksistensen av en kultur, hvor de som jobber med rusproblemen sine blir respektert. Som vist er det kanskje derfor ingen av de innsatte gir uttrykk for at det tilsynelatende eksisterer fordommer mot LAR-brukerne eller mot de som soner på rusmestringsenheten.

Når det kommer til motivasjon for endring opplevde jeg de innsatte som splittet. Alle ga til en viss grad uttrykk for at de ønsket å bremse ned eller redusere rusmisbruket sitt. Noen meddelte at de ikke hadde planer om å gi seg helt, mens andre ikke var sikker på om de klarte å holde seg unna når de slapp ut. Enkelte virket klar på at de var ferdig med rus for godt.

I kapittel fem tok jeg for meg rusrehabilitering i fengsel. Jeg innledet kapittelet med å vise til hvilke rusrehabiliterende tiltak i fengsel de innsatte kjente til. Responsen må kunne karakteriseres som dårlig, og de innsatte kjente tilsynelatende til få tiltak. Hvorvidt dette var et resultat av at de ikke visste om dem, at de ikke ville fortelle om dem, eller om det handlet om at de ikke hadde konkrete oppfatninger om hva jeg siktet til, kan jeg ikke svare på. Jeg spekulerte likevel i at det kunne handle om en slags undergraving av Kriminalomsorgens

tiltak. På bakgrunn av dette spurte jeg mer konkret om de tre tiltakene for rusrehabilitering i fengsel jeg hadde listet opp. Det viste seg at de hadde kjennskap til tiltakene, men at de ikke nødvendigvis oppfattet dem slik jeg hadde ventet.

Det første tiltaket jeg tok opp var rusmestringsenheten. Alle de innsatte som jeg intervjuet hadde sonet på denne enheten på et eller annet tidspunkt i deres fengselshistorikk. De innsatte var hovedsakelig positive til rusmestringsenheten. Noen fortalte om et utbytte de hadde hatt bruk for i praksis, andre uttrykte at det var et bra sted for å starte å jobbe med rusproblemer sine. Noen ga uttrykk for at de rent praktisk hadde et mindre utbytte av oppholdet, mens andre fortalte om andre fordeler, slik som progresjon i soningen og fordelaktige soningsforhold.

Det andre tiltaket jeg tok for meg var LAR-behandling. LAR-behandlingen hersket de mer uenighet om. De innsatte og ansatte var klar på at LAR for mange er nødvendig, og kan være forskjellen mellom liv og død i enkelte tilfeller. Det ble også nevnt at LAR i alle tilfeller fremstår som bedre enn å ruse seg på illegale rusmidler. Samtidig ga respondentene uttrykk for at det tilsynelatende er for lett å bli innlemmet i LAR i fengslene; flere unge innsatte med «mindre» rusproblemer får starte opp i behandlingen. Jeg ble også fortalt at innsatte regelmessig ender opp enten som rusmisbrukere, eller som LAR-pasienter som et resultat av å ha startet med å ruse seg på LAR-preparatene i fengsel. Dette har sammenheng med et problematisk område ved LAR, nemlig at preparatene blir lurt unna og distribueres rundt i fengslene som rusmidler.

Russamtalen var det siste tiltaket for rusrehabilitering som ble tatt opp i kapitlet. Både de innsatte og ansatte var positive til russamtalens formål om å være en alternativ straffestrafereaksjon til innsatte som blir tatt for å ruse seg. Forutenom dette hadde de flere forhold de var uenige i. De ansatte som selv holdt russamtaler opplevde at de innsattes motivasjon for samtalene ofte var problematisk. Flere av de innsatte tok alternativet om russamtale fremfor tradisjonell straff, selv om de ikke hadde noe ønske om å gå i samtaler. Samtidig ble det betegnet som lite hensiktsmessig å ha samtaler om forhold som var avdekket flere uker i forveien (tiden det tar å få svar på urinprøvene). De innsatte forholdt seg stort sett negative til utbyttet av russamtalene, og innholdet ble både kritisert og latterliggjort.

I siste del av kapittel fem viste jeg respondentenes tanker om hvordan rusrehabilitering i fengsel burde legges opp. Her viste det seg at de innsatte og ansatte hadde flere felles oppfatninger, og en gjennomgående holdning var: «jo strengere soningsforhold, jo mindre rehabilitering». De innsatte var stort sett av oppfatningen om at fengsel og rehabilitering ikke

går sammen, og de viste til åpen soning og paragraf 12-soning som bedre alternativer. De ansatte uttrykte en bekymring rundt det de oppfattet som anstrengte ressurser. De følte at ressursene ikke var tilstrekkelig til å kunne fokusere på den rehabiliterende delen av deres arbeidsoppgaver. Samtidig uttrykte de ansatte en bekymring for en økende innstrømming av unge innsatte med rusproblemer, et område som de påpekte at det må satses på.

6.2 Diskusjon

Uavhengig av hvordan man nyanserer bildet, er fengsel først og fremst en institusjon for straff, noe som legger et grunnlag for restriktive og repressive føringer. Tradisjonelt sett er det lite som tyder på at slike føringer har noen særlige rehabiliterende effekter. Mjåland (2015:152) diskuterer hvordan omfattende narkotikakontroll i fengselet han besøkte i liten grad virket avskrekkende på de innsatte, men snarere bidro til at involvering i rusøkonomien fikk en opposisjonell meningsdimensjon, og det gjorde slike aktiviteter mer symbolsk attraktive. At innsatte i norske fengsler opprettholder rusmiddelmissbruket sitt, og at noen også introduseres for tynge og mer avhengighetsskapende rusmidler under fengselsopphold, mente Mjåland kunne knyttes til den norske straffegjennomføringspolitikken. Aktiv politiinnsats og høye strafferammer for narkotikakriminalitet har bidratt til at fengsel er blitt blant samfunnsinstitusjonene hvor man finner flest rusmisbrukere (Mjåland, 2015:152).

Det er vanskelig å argumentere imot Mjålands argumenter, og all fornuft tilsier at en opphoping av rusmisbrukere i fengsel gjør rehabiliteringsarbeidet vanskeligere. Flere av de innsatte jeg intervjuet poengterte dette, og de undret seg over hvorfor man nærmest har egne avdelinger for innsatte med rusproblemer; da er det jo en selvfølge at noen har tilgang på rusmidler, mente de. Det ble også tatt opp av både innsatte og ansatte hvor lite hensiktsmessig det er å plassere rusmisbrukere på relativt korte straffer i fengsel, og særlig i lukket høysikkerhetsfengsel.

Enkelte av mine funn er gode eksempler på hvordan restriktive føringer virker mot sin hensikt. Jeg diskuterte blant annet hvordan strengere kontrolltiltak, for å stoppe innsugling av rusmidler, sannsynligvis er en av årsakene til at LAR-preparatene tilsynelatende blir spredt rundt om i fengslene. Det virket for meg som at de innsatte i større grad ble inspirert til å begå lovbrudd desto strengere føringer fengslene praktiserte. Det kan tenkes at frustrasjonen over disiplinære forhold gjør de innsatte mer motiverte til å ruse seg, og mindre motiverte til å jobbe for endring. Hvorvidt det er hold i teorien har ikke jeg et stort nok empirisk grunnlag til

å mene noe bestemt om. Det fremstår uansett oppsiktsvekkende og til dels kritikkverdig at LAR-preparater i så stort omfang spres rundt i de to fengslene jeg besøkte.

Til tross for at enkelte av mine funn tyder på at restriktive og repressive forhold dominerer, mener jeg man bør nyansere dette bildet. Skildringen av rusrehabilitering i fengsel har i denne oppgaven til dels blitt svartmalt. Antakelig skyldes dette at de innsatte var kritiske til muligheten for rehabilitering i fengsel, og det er utvilsomt deres fortellinger som har fått brorparten av plass i oppgaven. Jeg vil påstå at denne svartmalingen til dels fremstår urettmessig. Et viktig poeng her er nedskjæringene Kriminalomsorgen har måttet tåle de siste årene, nedskjæringer som tilsynelatende bare kommer til å bli større.

Som nevnt har Kriminalomsorgen de siste fire årene opplevd kutt i budsjettet på over 100 millioner kroner (se Håkonsen, 2017; NRK, 2017), noe flere innad etaten har uttrykt bekymring over. Det hevdes at det skjer en styrt nedbygging av etaten (Aase i NRK, 2017), som svekker Kriminalomsorgens muligheter til å jobbe med det mange tror de skal jobbe med, nemlig rehabilitering av innsatte (Aase i Håkonsen, 2017). For de som ikke tror på en slik effekt av nedskjæringene, kan det vises til bekymringsverdige resultater. Av registrerte volds- og trusselhendelser mot ansatte i norske fengsler, har vi sett en dobling, fra 508 i 2014 til 1048 i 2016 (NRK, 2017). Andre kilder viser en urovekkende utvikling de siste årene med blant annet økt bruk av glattcelle og belteseng for innsatte, mer isolasjon for innsatte, samt kutt i flere rehabiliterende programmer er tilfelle (Fredriksen m.fl., 04.12.17). I 2018 er det beregnet ytterligere 25 millioner i kutt fra Kriminalomsorgens budsjetter (Håkonsen, 2017).

Det florerer kanskje ikke av rusrehabiliterende tiltak i fengsel, og de avtagende ressursene åpner sannsynligvis heller ikke opp for å tilby flere tiltak med det første. Likevel mener jeg man ser indikasjoner på innovativ tenking i Kriminalomsorgen. Kriminalomsorgen virker å tilpasse seg budsjettkuttene ved å legge opp rehabiliteringsarbeidet på nye måter, måter som ikke nødvendigvis koster penger. Jeg sikter her spesielt til et begrep jeg har fattet mer interesse for gjennom prosjektet: *insentiver*. Et insentiv er noe som motiverer mennesker til handling. De kan påvirke adferd og valg gjennom å gjøre et alternativ mer attraktivt enn et annet (Sagberg, 2018).

Erfaringene mine fra de to fengslene jeg besøkte, er at rehabiliteringsarbeidet er lagt opp på en måte som kan knyttes til dette begrepet. Den innsatte får fordeler ved å jobbe for endring, og jeg synes begrepet om insentiver illustrerer Kriminalomsorgens ideal for rehabilitering i

fengsel. Flere av tiltakene jeg har tatt for meg gjennom dette prosjektet har elementer som skal motivere den innsatte til endring:

- Som et «lokkemiddel» for å få innsatte med rusproblemer til å søke seg til rusmestringsenheten, tilbyr enheten bedre soningsforhold og enkelte goder som de andre avdelingene ikke har.
- Russamtalen gir åpenbart et insentiv ved å tilby rehabiliterende samtaler fremfor tradisjonelle straffemetoder for innsatte som blir tatt i å ruse seg.
- Tanken om progresjonssoning der god oppførsel, rene urinprøver m.m. kan gi tidligere prøveløslatelse, permisjoner eller fordelaktige soningsforhold, fremstår også som et klart insentiv, der innsatte med rusproblemer motiveres til å holde seg rusfri.

De innsatte som jeg intervjuet uttrykte alle et ønske om å bli rusfri eller trappe ned rusmisbruket sitt. Dette tyder på at det finnes et potensiale for endring forutsatt at det blir tilrettelagt for dette. At Kriminalomsorgen motiverer til endring ved å gi innsatte insentiver, fremfor å bruke tvang og makt, virker som en fornuftig tilnærming slik jeg ser det.

Selv om det kan være riktig å kritisere rusmestringsenheten og russamtalen for flere forhold, mener jeg likevel tiltakene er tegn på at den norske straffegjennomføringspolitikken er i utvikling. Begge tiltakene er «relativt nye» og bygger, slik jeg ser det, på rehabiliterende og imøtekommende prinsipper, fremfor tradisjonelt restriktive og repressive sider som fengsel kan forbindes med.

Et annet poeng som er med på å underbygge påstandene mine, er den kommende rusreformen. Som nevnt har regjeringen oppnevnt et utvalg som skal forberede gjennomføringen av en ny rusreform. Den avgjørende endringen er at bruk og besittelse av narkotika til eget bruk skal flyttes fra justissektoren til helsesektoren (Regjeringen, 2018). Dette betyr enkelt sagt at rusmisbrukere flest vil bli møtt med helsehjelp fremfor straff. All fornuft tilsier at dette vil bety et mindre antall innsatte med rusproblemer i fengsel.

Hvorvidt vi står på terskelen til en ny epoke, der myndighetenes tilnærming til rusmisbrukere endres fra det restriktive og repressive, til det imøtekommende, vil bare tiden vise.

«[...]Rusavhengige skal møtes med helsehjelp og respekt – ikke med straff og fordømmelse«[...]»

Helseminister, Bent Høie (Regjeringen, 2018)

6.3 Videre forskning

Flere forhold fremstår som interessante å ta for seg i videre studier av tematikken fengsel, rus og rehabilitering.

Wayback stiftelsen vurderte jeg på et tidspunkt å ta med i studien, men pragmatiske forhold gjorde det vanskelig. For en fremtidig studie kunne det vært interessant å komme i kontakt med medlemmer av stiftelsen, som blant annet består av tidligere innsatte som har mestret overgangen fra fengsel til et liv uten rus og kriminalitet. Man kunne undersøkt hvilke erfaringer de har med rehabilitering i fengsel, hva som eventuelt gjorde at de lyktes, og hvordan de mener myndighetene bør tilrettelegge for rehabilitering i norske fengsler.

Mange innsatte har rusproblemer, og studien min viser at innsatte stiller seg kritiske til rusrehabiliterende tiltak i fengsel. Mange hadde derimot ideer og oppfatninger om paragraf 12-soning, som ble sett på som et godt tiltak. Det fremstår derfor interessant å undersøke denne soningsformen nærmere. Hvilke erfaringer har mennesker som har sonet paragraf 12? Hvilke erfaringer gjør ansatte ved disse institusjonene seg?

I studien intervjuet jeg kun innsatte med rusproblemer. Et nytt perspektiv kunne vært å ta for seg andre grupper av innsatte. Hva tenker innsatte uten rusproblemer om rusrehabilitering og rusmisbrukere i fengsel? Hvordan oppleves rusrehabilitering i kvinnefengsler?

I lys arbeidet med min egen studie fant jeg flere forhold jeg gjerne skulle undersøkt nærmere. Jeg undersøkte blant annet muligheten for at det foreligger et press om å ruse seg i fengsel, men jeg undersøkte ikke om innsatte presses til å smugle unna medisiner sine, slik at andre innsatte kan ruse seg på dem.

Det kom også frem at en ny form for Buprenorfin-preparatet skulle tiltre få uker etter at jeg besøkte det lukkede fengselet. Det kunne vært spennende å undersøke hvorvidt dette ble slutten på distribusjonen av Buprenorfiner, eller om de innsatte fant nye måter å smugle unna preparatene på.

En nærmest selvsagt potensiell studie, som jeg også har diskutert, er å ta for seg feltet etter at den nye rusreformen trer i kraft, sannsynligvis i 2019. Vil dette medføre store innvirkninger på «innsattmassene» i norske fengsler? Får vi en populasjon av innsatte som i mindre grad er preget av rusproblemer?

Avslutningsvis kan jeg også nevne at jeg konkret tok for meg rehabilitering målrettet mot rusproblemer. Det skjer mye annet i fengslene som ikke nødvendigvis handler om rus, men

likevel kan fungere som rusrehabiliterende. Det kunne vært interessant å se nærmere på Nav og andre instanser i fengslene da jobb, utdanning og bolig er viktige faktorer for en rusmisbruker som har som mål å bli rusfri etter endt soning.

Litteratur:

Aftenposten (2014) *Isolasjon er hovedproblemet*. Aftenposten (Internett). Tilgjengelig fra:

<<https://www.aftenposten.no/meninger/leder/i/kzgL/Isolasjonen-er-hovedproblemet>>

[Lest2018].

Alnæs, Ø . (2005) *Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt? Slik de innsatte opplever det* [mastergradsoppgave]. Universitetet i Oslo.

Andersen, S. S. (1997) *Casestudier og generalisering*. Oslo: Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke AS.

Appelrouth, S.A og Edles, L.D. (2012) *Classical and Contemporary Sociological Theory*. Northridge: California University.

Blaalid, B. (2016) *Livsløp og soning: En biografisk studie av innsatte i Bergen fengsel om deres fortid, nåtid og fremtid* [mastergradsoppgave]. Universitetet i Bergen.

Brinkmann, Svend. Tanggaard, Lene. (2012) *Kvalitative metoder*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Bore, Bjørn. (2012) *Er dette et fengsel?* Dagbladet (Internett). Tilgjengelig fra:

<http://www.dagbladet.no/2012/10/02/nyheter/halden_fengsel/innenriks/justispolitikk/23681415/> [Lest 2018].

Bukten, A. Stavseth, M.R. Skurtveit, S. Kunøe, N. Lobmaier, P. Lund, I.O. og Clausen, T. (2016) *Rusmiddelbruk og helsesituasjon blant innsatte i norske fengsel*. Rapport 2. Senter for rus- og avhengighetsforskning (SERAF): Universitetet i Oslo.

Carlsson, C & Sarnecki, J. (2016) *An introduction to life-course criminology*. London: Sage.

Christie, N. (2000) *Kriminalitetskontroll som industri*. Oslo: Universitetsforlaget

- Christie, N. (2004) *En passende mengde kriminalitet*. Oslo: Universitetsforlag.
- Drugrehab (2018) *What are gateway drugs? Information and prevention* (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://www.drugrehab.com/guides/gateway-drugs/>> [Lest 2018].
- Eian, H. (2007) *Fengslende makt: En kvalitativ undersøkelse av makt blant innsatte* [mastergradsoppgave]. Universitetet i Oslo.
- Fog, J. (2001) *Med samtalen som utgangspunkt: Det kvalitative forskningsinterview*. København: Akademisk Forlag A/S.
- Foucault, Michel. (1999 a) *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal.
- Fredriksen, I. Aarøy, T.A. og Tjeldflåt, G.M. (2017) *Slår alarm om norske fengsler: - Situasjonen er nesten uhandterlig*. Aftenposten (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://www.aftenposten.no/norge/i/0EnGvo/Slar-alarm-om-norske-fengsler--Situasjonen-er-narmest-uhandterlig>> [Lest 2018].
- Granheim, P.K. Rustad, Å.B. og Rokkan, T. (2010) *Evalueringsrapport: National substance abuse programme NSAP*. Nr. 4/2010. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS.
- Haraldsen, M. (2015) *LAR bør avvikles*. Minerva (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://www.minervanett.no/lar-bor-avvikles/>> [Lest 2018].
- Hammerlin, Y. (2008) *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007 [doktorgradsavhandling]* Universitetet i Oslo.
- Hammer, S. (2018) *Michel Foucault* (Internett). Store norske leksikon. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Michel_Foucault> [Lest 2018].

Helgesen, J.H.I. (2013) *Godt begynt er halvt fullendt? Iverksetting av rusmestringsenheter i norsk kriminalomsorg*. Høgskolen i Lillehammer

Helgesen, J. H. I.(2015) *Rusmestringsenheter i norske fengsler – humane og eksepsjonelle? Nordic studies on alcohol and drugs*, Vol.32(5), side.509-526

Helgesen, J. H. I. (2017) *Ny fangebehandling i norske fengsler? Tidsskrift for velferdsforskning* (Internett). Tilgjengelig fra:

<https://www.idunn.no/tidsskrift_for_velferdsforskning/2017/02/ny_fangebehandling_i_norske_fengsler> [Lest 2018].

Helsedirektoratet (2010) *Nasjonal retningslinje for legemiddelassistert rehabilitering ved opioidavhengighet, IS-1701*. Oslo: Helsedirektoratet.

Helsedirektoratet (2013) *Helse- og omsorgstjenester til innsatte i fengsel: Veileder, IS-1971*. Oslo: Helsedirektoratet

Helsenorge (2014) *Legemiddelassistert rehabilitering (LAR)* (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://helsenorge.no/rus-og-avhengighet/legemiddelassistert-behandling-lar>> [Lest 2018].

Helsedirektoratet (2016) *Helse- og Kriminalomsorgsfaglige tjenester til innsatte i fengsel, Veileder rusmestringsenhetene* (Internett). Tilgjengelig fra:

<<https://helsedirektoratet.no/retningslinjer/veileder-rusmestringsenhetene>> [Lest 2018].

Helsedirektoratet (2017) *Motiverende intervju* (Internett). Tilgjengelig fra:

<<https://helsedirektoratet.no/motiverende-intervju>> [Lest 2018].

Håkonsen, K. D. (2016) *Private fengsler gir mer vold og kriminalitet* (Internett).

Frifagbevegelse. Tilgjengelig fra: <<https://frifagbevegelse.no/nffmagasinet/-private-fengsler-gir-mer-vold-og-kriminalitet-6.158.412265.335018f6ae>> [Lest 2018].

Håkonsen, K.D. (2017) – *Budsjettet er en styrt nedbygging av Kriminalomsorgen*.

Frifagbevegelse (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://frifagbevegelse.no/nffmagasinet/-budsjettet-er-en-styrt-nedbygging-av-kriminalomsorgen-6.158.492488.8bd7b05128>> [Lest 2018].

Johansen, P. A. (2008) *Kriminelle utlendinger tar ferien i norske fengsler*. Aftenposten (Internett). Tilgjengelig fra: <<http://www.aftenposten.no/norge/Kriminelle-utlendinger-tarferien-i-norske-fengsler-287462b.html>> [Lest 2018].

Justis- og beredskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet (2013) *Rundskriv: Rammebetingelser for drift av rusmestringsenheter i fengsel. Samarbeid mellom kriminalomsorgen, spesialisthelsetjenesten og kommunehelsetjenesten*. Oslo: Justis og beredskapsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet.

Kolind, T, Frank, V.A, Lindberg, O, og Tourunen, J. (2013) *Prison-based drug treatment in nordic political discourse: An elastic discursive construct*. *European Journal of Criminology* (Internett). Tilgjengelig fra: <<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1477370812471247>> [Lest 2018].

Kriminalomsorgen (2007) *Nye retningslinjer for forskning* (Internett). Tilgjengelig fra: <<http://www.kriminalomsorgen.no/nye-retningslinjer-for-forskning.4442865-237613.html>> [Lest 2018]

Kriminalomsorgen (2008) *Stortingsmelding om Kriminalomsorgen* (Internett). Tilgjengelig fra: <<http://www.kriminalomsorgen.no/stortingsmelding-om-kriminalomsorgen.4476607-237613.html>> [Lest 2018].

Kriminalomsorgen (2018) *Om Kriminalomsorgen* (Internett). Tilgjengelig fra: <<http://www.kriminalomsorgen.no/om-kriminalomsorgen.237840.en.html>> [Lest 2018].

Kriminalomsorgen (2018) *Helsetilbud og rusavhengighet* (Internett). Tilgjengelig fra:
<<http://www.kriminalomsorgen.no/helsetilbud-og-rusavhengighet.237882.en.html>> [Lest 2018].

Kriminalomsorgen (2018) *Type fengsel og sikkerhet* (Internett). Tilgjengelig fra:
<<http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?cat=237877>> [Lest 2018]

Kriminalomsorgen (2018) *Straff i fengsel* (Internett). Tilgjengelig fra:
<<http://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-fengsel.237611.no.html>> [Lest 2018].

Kriminalomsorgen (2018) *Rusmestringsenheter* (Internett). Tilgjengelig fra:
<<http://www.kriminalomsorgen.no/rusmestringsenheter.253069.no.html>> [Lest 2018]

Kriminalomsorgens utdanningscenter (2018) *Russamtalen* (Internett). Tilgjengelig fra:
<<http://russamtalen.no/>> [Lest 2018].

Kriminalomsorgen (2018) *Straff i institusjon* (Internett). Tilgjengelig fra:
<<http://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-institusjon.237880.no.html>> [Lest 2018].

Kvale, Steinar (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal AS

Lundeberg, I. R. og Mjåland, K. (2012) *I fangens makt: Frihet, motstand og endring i norsk fengselsetnografi*. Retfærd, 35 (2): 4-23.

Mathiesen, Thomas. (2007) *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax forlag

Mehmetoglu, M. (2004) *Kvalitativ metode for merkantile fag*. Bergen: Fagbokforlaget.

Mjåland, K. og Lundeberg, I.R (2014) *Penal hybridization: staff-prisoner relationships in a Norwegian drug rehabilitation unit*. 2014:183-202 i Aasen, H.S. Gloppen, S. Magnussen, A.M og Nilssen, E. (red.) *Juridification and Social Citizenship in the Welfare State*. Cheltenham: Edward Elgar.

- Mjåland, K. (2014) *A culture of sharing: Drug exchange in a Norwegian prison*. *Punishment & Society*, 16 (3): 336-352.
- Mjåland, K. (2015) *Makt, legitimitet og motstand: En etnografisk analyse av rus og rehabilitering i et norsk fengsel* [doktorgradsavhandling]. Universitetet i Bergen
- Mjåland, K. (2015) *The paradox of control: An ethnographic analysis of opiate maintenance treatment in a Norwegian prison*. *International Journal of Drug Policy*, 26 (8): 781-789.
- Mjåland, K. (2014) *A culture of sharing: Drug exchange in a Norwegian prison*. *Punishment & Society*, 16 (3): 336-352.
- Molvær, J. (2012) *Håpet om et verdig liv etter løslatelsen: En kvalitativ studie av brukermedvirkning og rehabiliteringstilbud for sedelighetsdømte*. Stavanger: Molvær. J.
- Mæland, K. (2010) – *Norsk fengsel er luksushotell*. Nettavisen (Internett). Tilgjengelig fra: <<http://www.nettavisen.no/nyheter/3051914.html>> [Lest 2018].
- NRK (2017) *Fengselsansatte advarer mot nye budsjettkutt* (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://www.nrk.no/rogaland/fengselsansatte-advarer-mot-nye-budsjettkutt-1.13734110>> [Lest 2018].
- Ottar, H.B. (2013) *NSAP (National Substance Abuse Program)*. KRUS (Internett). Tilgjengelig fra: <<http://www.krus.no/nsap-national-substance-abuse-program.307208.no.html>> [Lest 2018].
- Pratt, J. (2008 a) *Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess - Part i: The nature and roots of scandinavian exceptionalism*. *British Journal of Criminology*, 48 (2): 119-137.

Pratt, John. (2008 b) *Scandinavian Exceptionalism in an Era of Penal Excess Part ii: Does Scandinavian Exceptionalism Have a Future? British Journal of Criminology*, 48 (3): 275-292.

Pratt, J. og Eriksson, A. (2011) 'Mr. Larsson is walking out again'. *The origins and development of Scandinavian prison systems. Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 44 (1): 7-23.

Pratt, J. og Eriksson, A. (2013) *Contrasts in punishment: an explanation of anglophone excess and Nordic exceptionalism*. London: Routledge.

Ragin, Charles. C. og Becker, Howard. S. (1992) *What is a case?* Cambridge: University of Cambridge

Regjeringen (2014) *7 verdivalg og prinsipper for dagens og morgendagens straffegjennomføring- betydning for kapasitet* (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-12-2014-2015/id2356059/sec7>> [Lest 2018].

Regjeringen (2018) *Utvalg skal forberede ny rusreform* (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/utvalg-skal-forberede-ny-rusreform/id2594838/>> [Lest 2018].

Repstad, P. (2007) *Mellom nærhet og distanse : Kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sagberg, I. (2018) *Insentiv*. Store norske leksikon (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://snl.no/insentiv>> [Lest 2018].

Silverman, D. (2014) *Interpreting qualitative data*. Los Angeles, SAGE.

Skeie, I. Clausen, T. og Bukten, A. (2014) *Legemiddelassistert rehabilitering – viktig behandling med dilemmaer*. Norsk legeforening (Internett), 2014:134. Tilgjengelig fra: <<https://tidsskriftet.no/2014/06/kronikk/legemiddelassistert-rehabilitering-viktig-behandling-med-dilemmaer>> [Lest 2018].

Statistisk sentralbyrå. (2014) *Fengslinger, 2014* (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/fengsling/aar/2016-03-16#con>> [Lest 2018].

Straffegjennomføringsloven. Lov 18. Mai 2001 nr. 49 og 131 om *Lov om gjennomføring av straff mv.*

St.meld. nr. 37 (2007-2008) (2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmeldingen)*. Oslo: Justis- og politidepartementet.

Sundbye, B. (2011) *Tilbudet i norske fengsler overgår det man tenker på som straff*. VG (Internett) Tilgjengelig fra: <<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/nokasranet/tilbudet-i-norske-fengsler-overgaar-det-mantenker-paa-som-straff/a/10089173/>> [Lest 2018].

Thagaard, T. (2013) *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Torset, N. S . (2014) *Staten dømt for ulovlig bruk av glattcelle*. Aftenposten (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://www.aftenposten.no/norge/i/OJOq/Staten-domt-for-ulovlig-bruk-av-glattcelle>> [Lest 2018].

Tyrilistiftelsen (2018) *Dette er Tyrili* (Internett). Tilgjengelig fra: <<http://www.tyrili.no/detteertyrili/>> [Lest 2018].

Ugelvik, T. (2010) *Å være eller ikke være fange : frihet som praksis i et norsk mannsfengsel* [doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.

- Ugelvik, T. (2011a) *Fangenes friheter: makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vatne, E. (2010) *Fengsel og rehabilitering: Om rehabiliteringstenkning i norsk kriminalpolitikk og straffegjennomføring* [mastergradsoppgave]. Universitetet i Tromsø.
- Verdens Gang (2018) *FNs torturkomité: For mye isolasjon i norske fengsler*. VG (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/21kqgG/fns-torturkomite-for-mye-isolasjon-i-norske-fengsler>> [Lest 2018].
- Vindedal, B. Steen, L.E. Larsen, B. og Knoff, R.H. (2004) *Evaluering av legemiddelassistert rehabilitering*. S.nr. 200300235-5. Oslo: Aim research based consulting
- Vollan, M. og Guldvog, B. (2016) *Veileder rusmestringsenhetene*. Oslo: Helsedirektoratet og Kriminalomsorgsdirektoratet.
- Wayback (2018) *Om wayback* (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://web.archive.org/web/20170223152357/http://wayback.no:80/om-wayback/>> [Lest 2018].
- Waal, H. (2015) *Norge på overdosetoppen?* Den norske legeforening (Internett). Tilgjengelig fra: <<https://tidsskriftet.no/2015/10/leder/norge-pa-overdosetoppen>> [Lest 2018].
- Yin, R. K. (2007) *Case study research: Design and methods*. London: Sage.
- Aarøy, T.A. og Fredriksen, I. (2017) *Slår alarm om norske fengsler:- Situasjonen er nærmest uhandterlig* (Internett). Bergens tidende. Tilgjengelig fra: <<https://www.bt.no/nyheter/lokalt/i/Xwg867/Slar-alarm-om-norske-fengsler--Situasjonen-narmest-uhandterlig>> [Lest 2018].

Vedlegg 1: Intervjuguide

Intervjuguide

Takk for at du tok deg tid til å bli intervjuet til dette prosjektet. Prosjektet er i forbindelse med min masteroppgave i Sosiologi, og tar for seg rusrehabilitering i fengsel. Formålet vil blant annet være å avdekke enkelte innsatte og ansattes erfaringer og kunnskaper rundt rehabiliteringsprosessen i fengsel. Dine subjektive meninger og erfaringer vektlegges derfor, og jeg vil intervjuer fra et perspektiv der du er eksperten på temaet. Det kan nevnes at prosjektet er godkjent av Norsk senter for dataforskning (NSD) som forutsetter full anonymitet. Ellers er det ønskelig å ta opp intervjuet på lydbånd, for å best mulig kunne dokumentere forskningsdataen. Her vil naturligvis alt bli behandlet konfidensielt. Lydbåndene vil bli slettet etter at de er transkribert og oppbevart på en plattform hvor kun undertegnede har tilgang. Alle personopplysninger som fremkommer i intervjuet vil bli anonymisert og eventuelle navn vil bli endret til pseudonymer. Godkjenner du at intervjuet blir tatt opp?

Ansatte:

A) Generell informasjon

- 1) Hvor lenge har du jobbet i kriminalomsorgen og hvilke arbeidsoppgaver er tillagt deg? Hvilke utdanning har du, tidligere jobber? Hvordan er det å jobbe i Fengsel?
- 2) Kan du fortelle litt om hvilke tiltak for rusrehabilitering som finnes i fengsel? Hvordan er de lagt opp? innhold, varighet, målgruppe?
- 3) Hva kjennetegner et rusproblem slik du ser det? Ulike typer "narkomane"? Hvor omfattende mener du rusproblemer er for innsatte i fengsel? Hvilke forhold tenker du ligger bak rusproblemer
- 4) Rekruttering: Hvordan blir innsatte «rekruttert»/kommer inn på tiltakene? Søknader, oppfordringer, frivillig eller tvang?
- 5) Hvordan foregår samarbeidet mellom kriminalomsorgen og andre instanser? Helsevesenet, nav, spesialhelsetjenesten? § 12.?

B) Vurderinger

- 1) Ut i fra dine erfaringer kan du fortelle om hvilke tiltak du mener fungerer og hva dette skyldes? Hvordan er det med ressurser og fagfolk i forhold til tiltakene?
- 2) Ut i fra dine erfaringer, hva motiverer en innsatt til å benytte seg av tiltak for å bli rusfri?
- 3) Hvilke tiltak mener du trengs i fengsel for å ha en tilfredsstillende rusrehabilitering? Er det noen som mangler?

- 4) Fungerer samarbeidet med andre instanser? Hvorfor/hvorfor ikke? Hvilke problemer er det eventuelt?
 - 5) Hvordan fungerer tiltak i forhold til andre deler av fengselshverdagen? Er det akseptert at innsatte benytter seg av tiltakene? Hvordan snakker de innsatte om rus og de som bruker rus, og eventuelt de som har et avhengighetsproblem?
 - 6) Hvordan tror du at de innsatte opplever rehabiliteringstiltakene og hvilke tanker tror du de gjør seg rundt de tilgjengelige tiltakene?
- C) Åpen- andre ting du vil tilføye?

Takk for at du tok deg tid til å bli intervjuet til dette prosjektet! Prosjektet er i forbindelse med min masteroppgave i Sosiologi, og tar for seg rusrehabilitering i fengsel. Formålet vil blant annet være å avdekke enkelte innsatte og ansattes erfaringer og kunnskaper rundt rehabiliteringsprosessen i fengsel. Dine subjektive meninger og erfaringer vektlegges derfor, og jeg vil intervjuer fra et perspektiv der du er ekspert på temaet. Det kan nevnes at prosjektet er godkjent av Norsk senter for dataforskning (NSD) som forutsetter full anonymitet. Ellers er det ønskelig å ta opp intervjuet på lydbånd, for å best mulig kunne dokumentere forskningsdataen. Her vil naturligvis alt bli behandlet konfidensielt. Lydbåndene vil bli slettet etter at de er transkribert og oppbevart på en plattform hvor kun undertegnede har tilgang. Alle personopplysninger som fremkommer i intervjuet vil bli anonymisert og eventuelle navn vil bli endret til pseudonymer. Godkjenner du at intervjuet blir tatt opp?

Innsatte:

A) Generell informasjon

- 1) Kan du fortelle litt om hvem du er? Alder, oppvekst, skole og arbeid?
- 2) Hvordan havnet du i fengsel? Har du soner tidligere? Hvordan er livet i fengsel? Hva slags aktiviteter deltar du på? Utdanning? skole? arbeid?
- 3) Hva er ditt forhold til rus?
- 4) Hva mener du kjennetegner et rusproblem slik du ser det? Er det mange innsatte som har et rusproblem slik du ser det? Hvorfor/hvorfor ikke?
- 5) Det er en dårlig skjult hemmelighet at det også forekommer rus i fengsel. Forskere er uenig om det foregår en form for deling av rusmidler, eller om det egentlig består i et slags ruspress mellom innsatte. Hva tenker du om dette? Hender det at innsatte legger press på hverandre til å ruse seg? Hvilke type rusmidler tenker du er de mest utbredte? i fengsel?
- 6) Hva vet du om ulike rustiltak som finnes i fengsel? Deltar du i noen selv?
- 7) Hvordan skjer rekrutteringen til disse tiltakene? Er det lett/vanskelig å bli rekruttert? Skjer rekrutteringen frivillig eller under en form for tvang?
- 8) Hvordan er relasjonen mellom dere innsatte? Hva tenker du om innsatte som er en del av tiltakene? Er det en uting blant innsatte å ta del i slike tiltak? Hvorfor/Hvorfor ikke?
- 9) Hvordan er relasjonen mellom innsatte og ansatte? Behandles alle innsatte likt av de ansatte?

10) Slik du erfarer, hva motiverer en innsatt til å benytte tiltak for rusrehabilitering (Tvang, egen vilje, insentiver)?

B) Vurderinger

- 1) Ut i fra dine erfaringer, mener du tiltakene fungerer eventuelt ikke fungerer? Hvorfor/hvorfor ikke?
- 2) Hvilke tiltak fungerer? Er det noen tiltak du savner i fengsel? Handler dette om tiltakene, eller kan det også ha noe med de innsatte å gjøre? Problemene de har, motivasjon?
- 3) Oppstår det urettferdigheter i forhold til rekrutteringen. Hvem som får være med og hvem som ikke får? Hvordan ble du eventuelt selv del av tiltakene?
- 4) Hvilke tanker har du om endringsprosessen i fengsel og livet etterpå? Hva skal til for å bli klar til å slippe ut igjen uten å havne i trøbbel? Spesielt med tanke på rus og miljøene som kommer med her? Hvordan er det med ufordringer i forhold til jobb, bolig, rus, miljø og forhold til familie og venner? Hva tenker du om ditt eget liv etter fengsel?
- 5) Hvis du skal tenke deg at du er ansatt i fengselet, hvordan tror du at de ansatte opplever og tenker på rehabiliteringstiltakene? Har de et annet syn på rehabilitering enn de innsatte?

C) Åpen- andre ting du vil tilføye?

Vedlegg 2 NSD:

Hans-Tore Hansen

5015 BERGEN

Vår dato: 28.08.2017

Vår ref: 54896 / 3 / LAR

Deres dato:

Deres ref:

Tilbakemelding på melding om behandling av personopplysninger

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 26.06.2017.

Meldingen gjelder prosjektet:

<i>54896</i>	<i>Rehabilitering i det norske straffesystem</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>Universitetet i Bergen, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Hans-Tore Hansen</i>
<i>Student</i>	<i>Jakob Nonseid</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget [skjema](#). Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en [offentlig database](#).

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 18.05.2018, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Dersom noe er uklart ta gjerne kontakt over telefon.

Vennlig hilsen

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Vedlegg 3 Informasjonsskriv:

Bakgrunn og formål

Mitt navn er Jakob Nonseid og jeg studerer Sosiologi ved Universitetet i Bergen. Dette prosjektet er del av min masteroppgave der problemområdet vil være rus og rusrehabilitering i det norske straffesystem. Prosjektet tar til dels utgangspunkt i Kristian Mjålands doktoravhandling om rus og rehabilitering i fengsel. Formålet for prosjektet mitt vil i liten grad fokusere på å avdekke hvorvidt rehabiliteringstiltak virker eller ikke virker. Dette rett og slett fordi det er vanskelig å skulle måle hvorvidt et rehabiliteringstiltak fungerer eller ikke. Det er vanskelig å skulle sammenlikne effekten av et rehabiliteringstiltak opp mot andre tiltak eller «ikke eksisterende tiltak». Målet vil heller være å avdekke enkelte innsattes og ansattes erfaringer, forståelser og vurderinger av rehabiliteringsprosessen i fengsel. Tema som praktisering av rusrehabilitering i fengsel, innsattes tanker rundt rehabiliteringstiltak og deres syn på hvordan utøverne av tiltakene forstår dem, samt ansattes tanker om tiltakene og deres forståelse av hvordan innsatte tolker disse er blant det jeg ønsker å undersøke.

På bakgrunn av dette er det ønskelig å komme i kontakt med både innsatte som tar del i rusprogrammene, samt ansatte som har kunnskap/ansvar rundt tiltakene.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Datainnsamlingen til studien vil bestå i intervjuer hvor informantene deltar. Det er tiltenkt at intervjuene vil ha en varighet fra ca. 20-30 minutter. Intervjuene vil som sagt omhandle temaet rus og rehabilitering i fengsel der informantene ønskes å komme med sine subjektive meninger og innvendinger rundt fungerende tiltak i fengsel. Typiske spørsmål vil omhandle informantenes erfaringer og vurderinger av livet i fengsel, deres forhold til rusmidler, tiltak for rusrehabilitering i fengsel, motivasjon bak det å delta i ulike former for tiltak, samt veien videre etter fengsel. Det er ønskelig å ta opp intervjuene i lydformat hvis dette lar seg gjøre.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Prosjektet tar ikke høyde for å avdekke personopplysninger, men skulle det forekomme personopplysninger vil disse naturligvis bli behandlet konfidensielt. Kun undertegnede og veileder for oppgaven vil ha tilgang til eventuelle personopplysninger, mens alle lydopptak vil slettes etter transkribering. Det transkriberte datamaterialet vil bli oppholdt på en plattform kun tilgjengelig for innehaver av oppgaven. Det vil bli lagt vekt på at informanter på ingen måte skal bli kunne gjenkjent i oppgaven. Personopplysninger vil ikke bli nevnt og navn vil

bli endret til pseudonymer (andre dekknavn). Prosjektet skal etter planen avsluttes våren 2018.

Vedlegg 4 Vedtak fra Kriminalomsorgen om forskning i fengsel:

Kriminalomsorgen
Kriminalomsorgen

Hans-Tore Hansen
Institutt for sosiologi, Universitetet i Bergen
5020 BERGEN

Deres ref:

Vår ref:
201703122-10

Dato:
05.10.2017

SVAR PÅ SØKNAD OM FORSKNING I FENGSEL

Viser til søknad av 04.09.2017.

Generelt

Søknaden gjelder gjennomføring av kvalitative intervjuer med innsatte og ansatte i fengsel. Intervjuene skal gjennomføres i forbindelse med Jakob Nonseids masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Bergen. Studenten ønsker å undersøke hvordan innsatte og ansatte forstår tiltak og prosesser knyttet til rusrehabilitering i fengsel. Studenten beskriver formålet med studien som «bedre innsikt i hvordan rusrehabilitering foregår i fengsel, hvordan innsatte/ansatte forstår rehabiliteringstiltakene, samt tanker rundt muligheter og/ eller utfordringer satt i sammenheng med veien videre».

Slik studenten beskriver det, ønsker han å gjennomføre intervjuer med 6-8 innsatte som deltar i rusprogram i fengsel, og 2-4 ansatte med ansvar for og kunnskap om rusrehabilitering i fengsel. Intervjuene skal gjennomføres høsten 2017.

Søknaden inneholder prosjektbeskrivelse, skisse til intervjuguide, informasjonsbrev, samtykkeerklæring og bekreftelse fra faglig veileder.

Vedtak

Kriminalomsorgen region gir med dette tillatelse til gjennomføring av undersøkelsen. Studenten skriver i søknaden at studiet er meldt til og godkjent av NSD. Tillatelsen gis under forutsetning av at slik godkjenning foreligger.

Innvilgelsen er betinget av at fengsel har mulighet og kapasitet til å ta imot studenten. Studenten kan ta direkte kontakt med fengsel, og kontaktperson i fengselet er [redacted]. Ansatte i fengselet vil være behjelpelig med å rekruttere informanter til prosjektet, og med å innhente nødvendig samtykke fra disse.

Søknaden er behandlet i tråd med *Retningslinjer for behandling av søknader om forskningsprosjekt i kriminalomsorgen*.